Evaluering af byfornyelses-forsøgsprojekter i butiksgader og bymidter under pres

Slutevalueringsrapport

Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen
Danish Transport, Construction and Housing Authority

Evaluering

Evaluering af byfornyelsesforsøgsprojekter i butiksgader og bymidter under pres

Oktober 2019
Grafik og layout: Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen
ISBN: 978-87-90661-74-8

Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen
Carsten Niebuhrs Gade 43
1577 København V

Tlf. 7221 8800
www.TBST.dk

Indhold

Indhold 3
1. Forord 4
2. Indledning 5
Formålet med evalueringen 5
Om slutevalueringen 6
Metoder i slutevalueringen 7
Læsevejledning 7
3. Resultater af slutevalueringen 8
Projekternes status og resultatskabelse 8
Er formålet med forsøgspuljen blevet opnået? 10
Nye metoder til identitets- og funktionsændringer samt genoplivning af bymidter og handelsgader 10
Nye løsningsmuligheder til omdannelse af ejendomme med tomme butikslokaler 13
Centrale lærings- og opmærksomhedspunkter 14
4. Haslev 18
5. Vordingborg 27
6. Mørke 37
7. Langå 45
8. Rudkøbing 54
9. Bilag 1: Observationsskemaer 62
10. Bilag 2: Tabelrapporter 70
11. Bilag 3: Forandringsteorier 109

1. Forord

Mange provinsbyer er i dag under pres, hvor manglende funktioner og tomme handelsgader truer byernes attraktivitet. I et forsøg på at imødegå disse byers udfordringer afsatte det tidligere Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter i 2014 en pulje til forsøg med byfornyelse på 30 mio. kr. med det formål, at skabe nyt liv og aktivitet i bymidterne. Med puljen støttes konkrete fysiske afprøvninger med at nytænke hovedgaden i stationsbyer og købstæder. Fem projekter i byerne Mørke, Rudkøbing, Haslev, Langå og Vordingborg opnåede støtte fra puljen, og det er de projekter, som nærværende følgeevaluering har haft fokus på i perioden 2015 til 2018.

I december 2015 og januar 2016 gennemførte evaluatorteamet bestående af Oxford Research, Seismonaut og Boris Broman Jensen den første baselinemåling som led i følgeevalueringen. Baselinenotatet var den første del af følgeevalueringen, som skal vurdere resultater og effekter af forsøgsprojekterne i de fem byer. I baselinenotatet blev udgangspunktet i de fem byer beskrevet, og det er dette udgangspunkt som anvendes til at vurdere, hvorvidt der undervejs i evalueringsperioden frem til 2018 sker ændringer i projekterne, både som følge af støtten fra forsøgspuljen og som følge af den ordinære områdefornyelse, som foregår sideløbende. Herefter blev der i perioden november 2016 til februar 2017 gennemført en midtvejsevaluering, hvis formål var at se på projekternes fremdrift og de processer, som er igangsat i de fem byer. Midtvejsevalueringen havde fokus på foreløbig læring, behovet for justeringer af indsatserne, deling af viden og erfaringer på tværs af projekter.

I nærværende slutevalueringsrapport, som er den sidste af tre afrapporteringer, præsenteres resultaterne af slutevalueringen, som er foretaget i perioden september 2018 til december 2018 (formålet med evalueringen generelt og slutevalueringen specifikt uddybes i kapitel 2). Rapporten er skrevet med henblik på, at den skal kunne læses selvstændigt. Der vil derfor forekomme gentagelser fra både baselinenotatet og midtvejsnotatet, hvor evaluator har vurderet det hensigtsmæssigt, fx i forhold til at forstå det enkelte forsøgsprojekts status og fremdrift i en kontekst uden først at have læst baselinenotatet.

Denne slutevaluering har som sit overordnede formål at vurdere indsatsernes og puljens succes med fokus på følgende evalueringsspørgsmål:

- Er formålet med forsøgspuljen til butiksgader og bymidter under pres opnået?
- Hvordan og i hvilken grad har de igangsatte projekter, herunder disse projekters forskellige metoder og virkemidler, bidraget til at tilføre nye funktioner, nyt byliv og en mere positiv og bæredygtig udvikling i danske provinsbyers bymidter?
- Er der god praksis og erfaringer med dette, der kan deles på tværs af projekterne?

Rigtig god læselyst!

Evaluatorteamet fra Oxford Research, Seismonaut og Boris Broman Jensen, september 2019

2. Indledning

De udfordringer, som mange byer i provinsen står over for, er dels affolkning og manglende tiltrækning af erhvervsliv, dels et tab af deres funktion som stærke detailhandelscentre. Mange steder er detailhandlen trukket ud af bymidten – enten til andre større byer eller til nye indkøbscentre i udkanten af byerne. Parallelt hermed har internethandlen ændret måden mange danskere gør deres indkøb på, hvorfor byerne skal finde nye måder at være centre og mødesteder på.

Den økonomiske udvikling og igangværende urbanisering ser ud til at fortsætte, og det er derfor særdeles vigtigt at have øje for, hvordan man kan gøre disse bycentre attraktive igen, og hvordan man finder nye værktøjer til at skabe liv, nye funktioner og mødesteder i disse byer.

Det tidligere Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter udbød derfor i 2014 en forsøgspulje under byfornyelsesloven med temaet 'Butiksgader og bymidter under pres'. Det overordnede formål med puljen var at igangsætte projekter, der kan inspirere til en videreudvikling af byfornyelsesindsatsen i forhold til de aktuelle udfordringer, som mange små og mellemstore byer står overfor.

Fem projekter i byerne Mørke, Rudkøbing, Haslev, Langå og Vordingborg blev efterfølgende udvalgt, og disse projekter skal udvikle og afprøve nye metoder eller redskaber til byfornyelsen med konkrete bud på, hvordan en indsats kan understøtte en positiv udvikling i problemramte bymidter og butiksgader. De igangsatte tiltag skal konkret tilføre nye funktioner og nyt liv til bymidterne og dermed bidrage til positiv byudvikling.

Formålet med evalueringen

Ministeriet igangsatte i efteråret 2015 en følgeevaluering, der har til formål dels at vurdere, om formålet med puljen opnås, dels i hvilken udstrækning de enkelte forsøgsprojekter opfylder egne målsætninger, og hvorfor og hvordan noget lykkes – og andet ikke gør. Herudover skal evalueringen indeholde anbefalinger til kommunernes fremtidige områdebaserede indsats og til videreudviklingen af byfornyelsesindsatsen. En vigtig del af evalueringen er desuden at skabe læring og vidensdeling på tværs af de fem projekter.

Evalueringen skal først og fremmest vurdere og dokumentere, i hvilken grad puljen såvel som de enkelte projekter opfylder deres formål, målkriterier og skaber de forventede resultater og effekter. Evalueringens helt overordnede arbejdsspørgsmål vil således være følgende:

> Hvordan og i hvilken grad bidrager de igangsatte projekter, herunder disse projekters forskellige metoder og virkemidler, til at skabe en mere positiv og bæredygtig udvikling i danske bymidter under pres?

Udfordringen her er naturligvis, at 'en mere positiv og bæredygtig udvikling' er et bredt begreb, der i realiteten kan dække over mange forskellige udviklinger. Evalueringens mere specifikke arbejdsspørgsmål er derfor at vurdere, hvordan og i hvilken grad projekterne bidrager til, at:

- Der etableres **nye funktioner og skabes nye typer af aktiviteter** i bymidterne.
- Der kommer **færre funktionstomme bygninger** og ubenyttede arealer.
- Bymidternes **byrum og forbindelser opleves som attraktive** og af høj kvalitet af brugerne såvel som af fagfolk.
- Det **eksisterende handelsliv bevares og styrkes** (såfremt der er et sådant).
- Bymidterne **opbygger en klarere identitet og profil**, der bygger på byernes stedlige såvel som sociale og kulturelle kvaliteter og ressourcer.
- Der generelt kommer mere byliv – altså at **bymidterne besøges og bruges mere aktivt af flere.**
- Lokale ressourcer i form af **borgere, frivillige, foreninger og erhvervsliv aktiveres** og engageres i udviklingen – også på den lange bane, så bæredygtigheden sikres.

For det enkelte projekt er der flere forhold, delmål og effekter og herved også flere arbejdsspørgsmål, der vil blive vurderet og dokumenteret. Men de overordnede arbejdsspørgsmål vil blive anvendt som rettesnore for evalueringen, således at det sikres, at evalueringen får et klart fokus på puljens såvel som projekternes resultat- og effektskabelse. Forud for baselinemålingen blev der for hvert af forsøgsprojekterne i de fem byer udviklet en forandringsteori i tæt samarbejde mellem projektlederne for de enkelte forsøgsprojekter og evalueringsteamet (forandringsteorierne fremgår af bilag 3), der redegør for de enkelte forsøgsprojekters indsatser dvs. ressourcer og primære aktiviteter samt forventede resultater og effekter. Netop forandringsteorierne er et centralt omdrejningspunkt for evalueringen af de enkelte forsøgsprojekter.

Konkret indeholder evalueringen tre nedslag i form af en baselinetilgang, der indeholder en før-måling af udgangspunktet for de fem byprojekter, en midtvejsevaluering, der har særligt fokus på projekternes fremdrift, processer og netværksskabelse, samt en efter-måling, (nærværende slutevaluering) når projekterne nærmer sig deres afslutning. Nedslagene giver mulighed for både at vurdere projekternes resultat- og effektskabelse og for at sætte resultaterne i spil undervejs og derved kvalificere projekterne med evalueringen.

Figuren nedenfor illustrerer evalueringens tre faser og deres fokus:

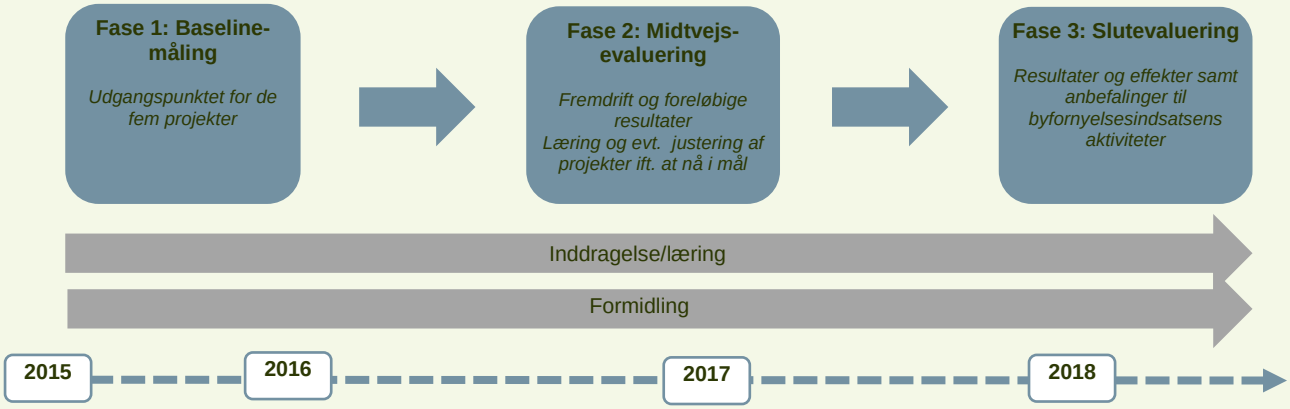

Om slutevalueringen

Nærværende slutevaluering udgør tredje og sidste del af den følgeevaluering, som skal vurdere resultater og effekter af forsøg med byfornyelse i byerne Haslev, Vordingborg, Mørke, Langå og Rudkøbing.

Rapporten gennemgår resultaterne af slutevalueringen af de fem forsøgsprojekter, som er foretaget i perioden september 2018 til december 2018. Rapporten har fokus på projekternes status og fremdrift i slutfasen af forløbet samt de foreløbige resultater og centrale udfordringer og læringspunkter. Slutevalueringen har både et deskriptivt og et analytisk sigte. Der redegøres deskriptivt for status, fremdrift og resultater i de enkelte projekter, ligesom slutevalueringen også præsenterer evaluators

analyse af projekternes udfordringer samt læringspunkter både i de enkelte projekter og på tværs af projekterne.

Det er desuden målet, på en ensartet måde, at beskrive indhold, indsatser og aktiviteter samt forventede resultater og effekter1 af forsøgsprojekterne, bl.a. ved hjælp af en forandringsteori for hvert af projekterne, der visualiserer sammenhængen mellem indsats (ressourcer og aktiviteter) og forventede resultater og effekter af det enkelte projekt. Desuden præsenteres – efter samme struktur – sammenhængen med områdefornyelsen i de fem byer, projekternes status og fremdrift, foreløbige resultater, forsøgsprojekternes fortsatte fremdrift og fokus samt centrale indsigter og læring af projekterne frem til nu.

Metoder i slutevalueringen

Slutevalueringen er udarbejdet på baggrund af følgende dataindsamlingsmetoder:

- Vi gennemførte desk research af alle relevante projektdokumenter og andet baggrundsmateriale om de fem byer.

- Vi gennemførte en byvandring i bymidten sammen med projektlederen og hørte om planerne for byen, talte butikker, observerede bygningers stand, borgernes færdselsmønstre, samlingssteder o. lign.

- Vi gennemførte en kort 'iPad-spørgeskemaundersøgelse' blandt borgerne i byen på hovedgaden/foran en dagligvarebutik, som bl.a. havde til formål at få et indtryk af borgernes brug af byen og vurderinger af bymidtens styrker, svagheder og potentialer. Da det viste sig vanskeligt at rekruttere et tilstrækkeligt antal borgere på gaden, valgte vi i samråd med projektlederen at supplere denne dataindsamling med invitationer til at deltage i spørgeskemaundersøgelsen via åbne links, der blev lagt ud på relevante forenings- eller byhjemmesider (Facebook mv.) eller sendt ud via eksisterende mailinglister.

- Vi gennemførte en række personlige eller telefoniske interviews med hovedaktører i byen, fx formanden for handelsstandsforeningen, udvalgte erhvervsdrivende, erhvervsrådsmedlemmer, lokalpolitikere, foreningsformænd, ildsjæle mv.

- Vi gennemførte en kort e-mail-baseret spørgeskemaundersøgelse til udvalgte erhvervsdrivende og interessenter fra byens kulturinstitutioner, idræts- eller borgerforeninger for at få en vurdering af en række udsagn om byens fysiske miljø, image, netværk, mødesteder mv. Denne survey blev i nogle tilfælde gennemført personligt i forbindelse med besøget, hvor vi talte med butiksindehavere i bymidten.

Læsevejledning

Rapporten er bygget op på følgende måde:

Kapitel 1-2: Indledning med beskrivelse af baggrunden for forsøgsprojekterne og formålet med evalueringen.
Kapitel 3: En sammenfatning af tværgående pointer, som slutevalueringen giver anledning til, vedr. projekternes status og fremdrift samt centrale lærings- og opmærksomhedspunkter.
Kapitel 4-8: Slutevalueringer af byfornyelsesforsøgsprojekterne i Haslev, Vordingborg, Mørke, Langå og Rudkøbing.
Bilag 1: Observationsskemaer for Haslev, Vordingborg, Mørke, Langå og Rudkøbing.
Bilag 2: Datarapporter for Haslev, Vordingborg, Mørke, Langå og Rudkøbing.
Bilag 3: Forandringsteorier for Haslev, Vordingborg, Mørke, Langå og Rudkøbing.

[1] Resultater og effekter er de begreber, som primært anvendes i evalueringen, om end der i de enkelte projekter ofte tales om succeskriterier og mål.

3. Resultater af slutevalueringen

I dette kapitel vil vi først i afsnit 3.1 redegøre for evaluators overordnede vurdering af projekternes status og resultatskabelse. I afsnit 3.2 præsenteres en række foreløbige lærings- og opmærksomhedspunkter fra selve dataindsamlingen.

Projekternes status og resultatskabelse

Forsøgsprojekterne i Haslev, Vordingborg og Langå har overholdt tidsplanen, og projekternes primære aktiviteter er blevet gennemført. I Mørke er forsøgsprojektet blevet forsinket, da byggeriet af 'Byens Hus' er blevet sat tilbage af forskellige årsager. P.t. er status, at byggearbejdet er blevet igangsat (med opstart i begyndelsen af 2018), og at råhuset i løbet af 2019 skal afleveres til den forening, som skal drive huset fremover. I Rudkøbing er status, at de to delprojekter (hvori der indgår forsøgselementer) nu er i gang.

Som det fremgår af boks 3.1, er projekterne i Haslev, Vordingborg og Langå afsluttet, mens projekterne i Mørke og Rudkøbing stadig er i gang. Tidsplanerne for projekterne har dog også været forskellige, idet de er indledt på forskellige tidspunkter. I Langå startede projektet fx medio 2015, mens man i Rudkøbing først for alvor er kommet i gang i løbet af 2016. Projekterne følges således ikke ad. Det geografiske fokus i forsøgsprojekterne er heller ikke ens – om end de alle er koblet til en områdefornyelsesindsats, der dækker et større område end bymidten/handelsgaden. I Mørke og Langå er indsatserne i forsøgsprojekterne fokuseret i hoved-/butiksgaden, mens indsatserne i Haslev, Vordingborg og Rudkøbing omfatter et større område end selve butiksgaden.

I de følgende afsnit redegøres kort for status og fremdrift i de enkelte projekter.

Boks 3.1: Hvornår afsluttes forsøgsprojekterne?

- **'Haslev Passager'** blev afsluttet ved udgangen af 2018.
- **'De Røde Løbere – Plads til at mødes' i Vordingborg** blev afsluttet ved udgangen af 2018.
- **'Genbyg Hovedgaden i Mørke'** afsluttes efter planen i foråret 2019, hvor byhuset overdrages til den lokale forening.
- **'Vores Bredgade' i Langå** blev afsluttet ved udgangen af 2018.
- **'Rudkøbing Bymidte – købstaden version 2.0'**, hvor to af de tre delprojekter – Det nye bystræde og Aktion Tomme Butikker – efter planen skal være færdige med udgangen af 2019.

Haslev Passager

'Haslev Passager' skal skabe bedre synlighed og aktivering af to eksisterende passager i bymidten (læs mere i kapitel 4).
Oprindelig skulle der foruden de to eksisterende passager tilføjes to nye passager (D og A) samt etableres et nyt byrum. Som beskrevet i baselinemålingen er der dog undervejs foretaget nogle justeringer af disponeringerne i projektområdet. Projektjusteringerne har ikke ændret ved de overordnede mål, som stadig er de samme og handler om 1) at sikre øget handel og bevægelse mellem hovedgaden og området med dagligvarebutikker, 2) at sikre, at flere tager ophold i passagerne og de nye byrum, og 3) at borgerne opfatter områderne som attraktive. Projektet har fulgt tidsplanen, og i oktober 2018 er den formelle étårs gennemgang foretaget med entreprenørerne, hvorefter Faxe Kommune formelt har overtaget driftsansvaret for området.

Målet om at skabe attraktive byrum er entydigt nået. Det er vanskeligere at vurdere, om de andre målsætninger er imødekommet, om end forudsætningerne for at sikre øget bevægelse og ophold er væsentligt forbedret. Dermed er Haslev bys forudsætninger for at indfri de mere langsigtede og

samfundsrettede effektmål også inden for rækkevidde. Disse mål handler overordnet om øget stimulering og bevaring af bymidtens kvaliteter samt øget synergi mellem udviklingen i Jernbanegade og Nørregade.

De Røde Løbere – Plads til at mødes i Vordingborg
Med 'De Røde Løbere – Plads til at mødes' i Vordingborg ønsker man at sætte fornyet fokus på, hvad en bymidte er, og hvilken rolle den kan spille for den kollektive bevidsthed om byen og dens omegn. Projektet tager udgangspunkt i Algade, hvor målet er at skabe en dynamisk bymidte, som er båret og styret af aktørerne selv (læs mere i kapitel 5).

Overordnet er projektet forløbet som forventet, og de primære aktiviteter er gennemført. Eneste større forsinkelse er det nye borgertorv på hovedgaden, som er en del af et større anlægsprojekt inkl. et nyt borgercenter. Det skulle have stået færdigt i 2017, men da entreprenøren gik konkurs, er projektet trukket ud. Forventningen er, at det står klar i løbet af første halvår 2019.

De Røde Løbere er kommet i mål med de centrale dele af projektet, og der er skabt et stærkt fundament for det fortsatte arbejde med at udvikle bymidten og Vordingborg. Der er blevet etableret et Byforum og derved skabt en ny, formel struktur for det strategiske arbejde med bymidten. Desuden er der blevet fastlagt fem 'Røde Løbere', som forbinder bymidten med centrale mødesteder ude i byen. To af forbindelseslinjerne i form af Kulturruten og Uddannelsesruten er blevet etableret.

Genbyg Hovedgaden i Mørke
Målet med 'Genbyg Hovedgaden i Mørke' er at undersøge, hvordan man kan genbruge byggematerialer fra nedrivninger af tomme og udtjente bygninger langs hovedgaden i Mørke eller andre steder i lokalområdet til forbedring af ejendomme i Mørke, primært langs hovedgaden (læs mere i kapitel 6).

Genbyg-projektet har været forsinket af forskellige årsager, og huset er stadig under opførelse og forventes at stå klar som råhus i 2019, hvor det overdrages til de lokale, som skal stå for færdigmonteringen. Herefter følger en driftsfase, hvor huset skal finde sin plads blandt byens andre foreninger og aktiviteter og på langt sigt en bæredygtig økonomisk model.

Projektet er som beskrevet ikke færdigt, men det rummer et potentiale som fælles projekt for Mørke by. For at få byhuset til at lykkes, er der mange forskellige roller og kompetencer, der skal i spil – fra fundraising, projektering og transport af materialer, til klargøring og byggearbejde. Det kræver frivillige kræfter og engagement nok til, at processen ikke går i stå, og det kan tidligt i forløbet være svært at se fremdriften. Selvom processen frem til opførelsen af huset har pustet til nogle konfliktlinjer i byen, har den også vist, at det er muligt for borgerne i byen sammen at opføre et fælles hus. Dermed er der også blevet etableret et fælles projekt, som alle i byen har mulighed for at kunne præge og bidrage til. Byen Mørke og projektet omkring Byens Hus er desuden blevet skildret og gjort landskendt i DR-dokumentarserien 'Lys i Mørke'.

Vores Bredgade i Langå
Det overordnede formål med forsøgsprojektet 'Vores Bredgade' i Langå er at omdanne hovedgaden, Bredgade, ved at anvise og afprøve muligheder for at skabe liv og nye anvendelser i form af midlertidige eller permanente tiltag i samarbejde med lokale borgere, erhverv, organisationer og eksterne idéskabere (læs mere i kapitel 7).

Processen med de midlertidige tiltag og samskabelse som redskab har på den ene side udfordret projektet, idet de mange kræfter og ressourcer der er lagt i at få skabt enighed og fællesskab i byen, også har skubbet nogen konfliktlinjer op til overfladen. På den anden side er det lykkedes at inddrage mange forskellige grupper i forsøgsprojektet, og det har skabt en stor opmærksomhed og interesse, som muligvis ikke ville være skabt uden den forudgående proces.

På denne baggrund vil fremtiden i Langå også vise, hvorvidt forsøgsprojektet har været med til at styrke samhørigheden og engagementet i byen, eller om det tværtimod har bidraget til at skabe større konflikter end tidligere.

Rudkøbing Bymidte – købstaden version 2.0
Formålet med projektet ”Rudkøbing Bymidte – købstaden version 2.0” har været at gøre byrummene omkring bymidten mere attraktive for handelslivet samt det sociale og kulturelle liv i byen. De to projekter ”Det nye bystræde” og ”Aktion tomme butikker” fik begge en sen start, men status er, at de to delprojekter (hvor der indgår forsøgselementer) nu er i gang.

I forbindelse med ”Aktion tomme butikker” er der etableret et oversigtkatalog, således det er muligt at finde, og se hvilke tomme butikker der er til rådighed i hovedgaden. Derudover arbejdes der med midlertidige værksteder og udstilling af kunst i de tomme butiksvinduer. I forhold til ”Det nye bystræde” er Biblioteksgårdens parkeringsareal blevet gennemført på nuværende tidspunkt. I 2019 skal Centralgården og Grønnegårdens parkeringsområder etableres.

Evalueringen viser, at Rudkøbing by og bymidten overordnet set vurderes positivt af både handelslivet og borgere, men at målsætningerne om et øget handelsliv og en mere sammenhængende bymidte endnu ikke er blevet realiseret (projektet er ikke færdiggjort ved udarbejdelsen af nærværende rapport).

Er formålet med forsøgspuljen blevet opnået?

Det overordnede formål med forsøgspuljen har været at igangsætte projekter, der kan inspirere til en videreudvikling af byfornyelsesindsatsen i forhold til de aktuelle udfordringer, som mange små og mellemstore provinsbyer står overfor. I de fem byer, som har fået støtte, har bymidten båret præg af nedslidning, både når det kommer til butiksfacader og -inventar og belægning på pladser, parkerings- og fællesarealer, fortove og veje. Samtidig har der været en afvikling af butikslivet, og der er over en årrække kommet stadigt flere tomme butikslokaler i hovedgaderne.

Slutevalueringen viser, at forsøgspuljens formål med at imødekomme følgende udfordringer overordnet set er opnået:

- Nye metoder til identitets- og funktionsændringer samt genoplivning af bymidter og handelsgader
- Nye løsningsmuligheder til omdannelse af ejendomme med tomme butikslokaler og gerne løsninger, der medtænker de nære private eller halvprivate friarealer ud til gaden.

Der er i de fem projekter, som har modtaget støtte, afprøvet nye metoder til identitets- og funktionsændringer samt genoplivning af bymidter og handelsgader. Evalueringen viser, at de afprøvede metoder har bidraget til at sætte gang i en positiv udvikling i de problemramte bymidter og handelsgader, men den viser på den anden side også, at det ikke har været helt gnidningsfrit at afprøve metoderne. I enkelte tilfælde har udfordringerne været uundgåelige i processen omkring at skabe ændringer og genoplivning af bymidter og handelsgader, mens der i andre tilfælde har været udfordringer i projektledelse, samarbejde, kommunikation osv. (Se afsnit 3.3 om centrale lærings- og opmærksomhedspunkter.)

Endvidere har projekterne afprøvet nye løsningsmuligheder til omdannelse af ejendomme med tomme butikslokaler og gerne løsninger, der medtænker de nære private eller halvprivate friarealer ud til gaden. Slutevalueringen viser, at der er afprøvet nye løsningsmuligheder, men erfaringerne har været blandede. Det har vist sig at være vanskeligt at afprøve løsninger, som bevæger sig i zonen mellem offentligt og privat, hvor lovgivning og regler besværliggør eller forsinker processen. Endvidere har interessekonflikter og uenigheder mellem handelsliv og borgergrupper bremset udviklingen i nogle projekter. På den anden side er der også blevet afprøvet løsningsmuligheder, hvor det offentlige-private samarbejde har bidraget til omdannelse af byrummet og anvist nye løsningsmuligheder til inspiration for andre.

Nye metoder til identitets- og funktionsændringer samt genoplivning af bymidter og handelsgader

De fem projekter har haft til formål at udvikle og afprøve nye metoder eller redskaber til byfornyelsen med konkrete bud på, hvordan en indsats kan understøtte en positiv udvikling i de problemramte bymidter og handelsgader. Slutevalueringen viser, at de nye metoder har bidraget til at sætte gang i

en positiv udvikling i de problemramte bymidter og handelsgader, men viser også, at det ikke har været helt gnidningsfrit at afprøve metoderne. Projekterne har afprøvet nye metoder og tilgange til bl.a.:

- Samskabelse og inddragelse
- Nye organisationsformer
- Fysiske mødesteder
- Tiltag med fokus på midlertidighed
- Øget sammenhæng i bymidterne

Det er i den sammenhæng naturligvis vigtigt at være opmærksom på, at udviklingen i bymidter og handelsgader ikke alene kan tilskrives projekternes anvendte metoder og virkemidler, men naturligvis også er et resultat af den generelle områdefornyelse, som har fundet sted flere steder, samt en lang række andre forhold som den generelle samfundsøkonomiske udvikling, men også lokale forhold som afstanden til større byer og vækstområder, kollektive trafikmuligheder, stærke sociale fællesskaber etc.

Projekterne og de afprøvede metoder har i forskellig grad indvirket på borgernes og handelslivets vurderinger af byerne og bymidterne. I fx i Langå og Mørke peger resultaterne fra surveyen samt de gennemførte interview peger på, at vurderingen og opfattelsen af byerne og bymidterne generelt har udviklet sig i en positiv retning, mens det ikke har ændret ved borgernes og handelslivets vurderinger af Haslev og Vordingborg. Vores optællinger i byerne peger på, at der har været en positiv udvikling i handels- og butikslivet, bl.a. i Haslev, hvor der har været en udvikling af udvalgsbutikker fra 26 i 2016 til 38 i 2018, og i Vordingborg hvor antallet af tomme butikslokale er faldet med fire fra 15 i 2016 til 11.

Vi har i evalueringen af hvert enkelt projekt vurderet, hvordan og i hvilken grad projekterne hver for sig, herunder deres forskellige metoder og virkemidler, har imødekommet målsætninger om genoplivning af bymidterne og butiksgaderne. Nedenfor gennemgås de centrale metoder og virkemidler, som er blevet anvendt i projekterne, og hvordan de har virket i de forskellige kontekstuelle rammer.

Samskabelse og inddragelse:
Samskabelse og inddragelse har været nøgleord i forsøgsprojekterne. Evalueringen viser, at selvom der er udfordringer ved involvering, så er det samtidig en forudsætning for at kunne skabe de nødvendige forandringer i bymidterne og handelsgaderne. Hvis byens forskellige interessenter i byen ikke bliver inddraget, bliver det vanskeligt (hvis ikke umuligt) at sikre den nødvendige opbakning til projektet.

Projekterne har vist, at inddragelsen kan ske på mange måder og niveauer. I Rudkøbing har erfaringerne med inddragelse været blandede. I Rudkøbing var der fokus på at skabe partnerskaber mellem de centrale interessenter og lodsejere for at sikre den nødvendige opbakning og ejerskab til projekterne. Det viste sig, at der ikke kunne etableres et partnerskab, da uenighederne mellem de centrale interessenter var for uoverkommelige. Derfor var det i Rudkøbing afgørende for projektets fremdrift, at de kommunale projektledere trådte til og tog en koordinerende rolle ved at gå i dialog med de forskellige interessenter enkeltvis. Dermed lykkedes det at skabe den nødvendige opbakning til en planløsning og få parterne til at acceptere, at alle må give lidt for at få noget igen. Erfaringerne fra Rudkøbing peger på vigtigheden af at kortlægge og forstå de forskellige interesser, så der kan arbejdes konstruktivt mod nye løsninger.

I Vordingborg, Langå, Mørke og Haslev er man gået endnu længere end inddragelse og har arbejdet med samskabelse, som handler om, at alle arbejder på at finde frem til kernen i et problem for dernæst i fællesskab – med brug af forskellige relevante ressourcer og ekspertiser – at forsøge at finde en løsning på problemet. Ambitionen med samskabelsen er at udbrede initiativ- og deltagelsesretten, hvilket er blevet realiseret flere steder, idet man har haft succes med at inddrage grupper, som ellers ikke ville være blevet inddraget. I Vordingborg har projektets brug af

samskabende processer eksempelvis vist sig at være en succes i forhold til at inddrage de unge i byudviklingen.

Selvom samskabelsen styrker det generelle engagement og udbreder deltagelsen i byerne, viser erfaringerne fra især Vordingborg, Langå og Mørke, at det at skulle finde løsninger i en løbende dialog er svært. Fx er det i Langå undervejs i projektet blevet mere og mere tydeligt, at det i praksis er svært at konstruere samskabelse, fordi den store interesse- og smagsdiversitet mellem borgere og handelsdrivende er lig med mange forskellige idéer og meninger. Dette har resultereret i, at der har været brugt meget energi på at finde frem til løsninger og kompromiser, som så har efterladt mindre energi, engagement og ejerskab til faktisk at ville implementere og afprøve tiltagene. I Vordingborg har erfaringerne vist, at det har været svært for udenforstående – politikere som borgere mere bredt set – at følge udviklingen i projektet, fordi der hele tiden har skullet justeres og ændres. Derfor har det også vist sig, at kommunikationen af projektets fremdrift og delresultater er uhyre vigtig, når det gælder om at bevare interessen og den brede opbakning til projektet.

Nye permanente samarbejdsstrukturer:
Etableringen af permanente og formaliserede samarbejdsstrukturer sikrer, at de indledende resultater og den progression, der opnås i forsøgsprojekterne, videreføres og forankres på den længere bane. Endvidere viser erfaringerne fra projekterne, at de mere formelle strukturer kan supplere de åbne borgerinddragelsesmøder, så længe de rummer størstedelen af byens foreninger og interesser. På den måde styrkes beslutningernes legitimitet og implementeringen.
Det har været et centralt formål med projektet i Vordingborg at skabe nye, permanente strukturer, der kan styrke samarbejdet på tværs af aktører med relation til bymidten og Algade.

Der er blevet udarbejdet en ny strategi for bymidten og etableret et Byforum, som samler byens forskellige parter (handelsliv, kulturaktører, erhverv, lokalråd og kommunen) i et formaliseret samarbejde. Erfaringerne med denne organisering stadig begrænsede, idet Byforum kun har eksisteret i et år og stadig er i den opbyggende fase. Planen er, at Byforum fortsætter efter projektets afslutning med to årlige møder, som er åbne for alle borgere og aktører med interesse i udviklingen af bymidten. Dermed skal Byforum således være det fremtidige bindeled mellem byens borgere, aktører, kommune og politikere og være en idébank for udvikling af bymidten, der samtidig gør det nemmere for borgere og aktører at engagere sig i konkrete idéer og tiltag.

Fysiske samlingssteder:
I flere af projekterne har det været et centralt virkemiddel at etablere fysiske mødesteder. Det gælder især for projekterne i Vordingborg og Mørke. I Vordingborg har etableringen af et Bykontor bidraget til at bygge bro mellem byens parter, fordi der dermed er blevet skabt en fysisk platform, hvor projektet har afholdt alle sine møder og taget imod borgere direkte fra gaden. Bykontoret har derudover fungeret som foreningskontor for op mod 30 foreninger og periodevis været udlånt til projektudvikling af bylivsrelaterede projekter såsom de unges arbejde med en Bybasar. I Mørke har det været hele omdrejningspunktet for forsøgsprojektet at etablere et moderne forsamlingshus kaldet ’Byens Hus’. Da huset stadig er under opførsel, er der endnu ikke konkrete erfaringer med at have et samlingssted, men planlægningen og opførelsen af huset har allerede haft en mobiliserende effekt i lokalsamfundet. Den nyoprettede forening som skal stå bag ’Byens Hus’ har haft stiftende generalforsamling og er desuden begyndt at tegne støttemedlemskaber.

Midlertidighed:
Midlertidighed er en måde, der giver mulighed for at afprøve nye tiltag og skabe grundlaget for en vellykket forandringsproces. I bl.a. Langå og Rudkøbing har midlertidige tiltag været vigtige metoder. I Langå blev der i projektperioden afholdt to midlertidige tiltag i byens hovedgade, Bredgade. Tanken var, at de midlertidige tiltag skulle bidrage til en levende og åben proces, som løbende kunne afspejle borgernes mentale indstilling til Bredgade. Erfaringen i Langå har været, at det ikke helt har fulgt den oprindelige tanke om at kunne afprøve noget, som er materialiseret i en permanent løsning. Processen med de midlertidige tiltag har vist, at det både har været svært for borgerne og handelslivet at nå til enighed og få afviklet idéerne. Det har til tider medført, at konfliktniveauet i byen har været højt blandt både borgere og handelsdrivende.

I Rudkøbing har der i begrænset omfang været anvendt midlertidige tiltag i processen omkring 'Det nye bystræde', mens det i højere grad har indgået i delprojektet omkring 'Tomme butikker'. Her er erfaringerne, at den midlertidige inddragelse af kunst har skabt en positiv opmærksomhed omkring de tomme butikslokaler. Den midlertidige adgang til centrale butikslokaler har desuden også givet kunsthåndværkere mod på en mere permanent lokalisering i bymidten.

Særligt erfaringerne fra Langå viser, at der er en risiko forbundet med anvendelsen af midlertidige tiltag, idet metoden kan puste til konfliktlinjer, såfremt de midlertidige tiltag opleves at være domineret af nogle bestemte aktørers interesser og dagsordener, og dermed ikke ses som inkluderende. Når der arbejdes med det midlertidige, er det derfor afgørende, at der er en bred accept og forståelse af en åben byudviklingsproces. Samtidig er rammesætningen vigtig, så der er en fælles forståelse af, at det midlertidige er en forudsætning for en permanent løsning.

Øget sammenhæng i bymidten:
Forsøgene med byfornyelse i Rudkøbing og Haslev har haft fokus på at skabe en øget sammenhæng i bymidterne og binde de forskellige dele af byen sammen for at skabe nye byrum. I Haslev har formålet været at skabe en bedre synliggørelse og aktivering af de to eksisterende passager og dermed skabe en mere tydelig sammenhæng mellem den historiske handelsgade Jernbanegade og det nyere detailhandelsområde med dagligvarebutikker. På nuværende tidspunkt er det for tidligt at sige, om det i Haslev har ført til øget stimulering og bevaring af bymidtens kvaliteter samt øget synergi mellem udviklingen i Jernbanegade og Nørregade, men forudsætningerne for dette er nu væsentligt forbedret.

I Rudkøbing har delprojektet "Det nye bystræde" haft fokus på at sammenkæde og forskønne forskellige vejstykker, parkeringsarealer og opholdsarealer omkring Rudkøbings fire store dagligvarebutikker. I projektet er der arbejdet med nyindretning og opgradering af tre centrale pladser, herunder Grønnegården, Centralgården og Biblioteksgården. Da omdannelsen af Biblioteksgården først lige er blevet gennemført i 2018, og de andre områder først gennemgår fornyelse i 2019, er der begrænsede erfaringer. I Rudkøbing har det vist sig, at selve processen omkring at skabe sammenhæng i bymidten har været kompliceret af, at mange interesser er på spil, og derfor er der lagt mange ressourcer i at skabe enighed mellem lodsejerne.

Nye løsningsmuligheder til omdannelse af ejendomme med tomme butikslokaler

Et andet formål med forsøgspuljen har været at afprøve nye løsningsmuligheder til omdannelse af ejendomme med tomme butikslokaler og gerne løsninger, der medtænker de nære private eller halvprivate friarealer ud til gaden. Slutevalueringen viser, at erfaringerne har været blandede, og at den lokale kontekst spiller ind.

I Langå var det en central del af forsøgsprojektet at omdanne forarealerne og dermed flytte grænsen mellem det private og det offentlige gaderum, var der i forsøgsprojektets tidsperiode grundet den daværende lokalplan ikke mulighed for at afprøve det. Med den nye lokalplan fra 2018 er der dog nye muligheder for øget fleksibilitet og fælles rammer for omdannelse af Bredgade. I Haslev-projektet er det på den anden side lykkedes at afprøve nye løsningsmuligheder, som har vist nye veje til den kommunale byplanopgave. Erfaringerne fra projektet viser, hvordan et offentligt-privat samarbejde kan omdanne det, der indledningsvis blev beskrevet som identitetsløse steder, til steder, der 'nudger' brugerne, rummer oplevelser og fortællinger samt rum for ophold og leg.

I Rudkøbing omkring delprojekt 'Aktion tomme butikker', er det lykkedes at finde en fremgangsmåde, der virker efter forholdene. En af hovederfaringerne har været, at butiksindehaverne har haft forskellige interesser og målsætninger. Selvom flertallet overordnet set har været interesseret i projektet, har de også været forbeholdne over for idéer om at ændre i udlejningspriser og åbent at oplyse om eventuelle rabatter. Derfor er fremgangsmåden blevet mere håndholdt og diskret og baseret på individuel "matchmaking" med sekretariatsfunktionen i Turist- og Erhvervsforeningen Langeland som det fortrolige omdrejningspunkt.

Centrale lærings- og opmærksomhedspunkter

I nærværende afsnit præsenteres de centrale lærings- og opmærksomhedspunkter, som er indfanget i hele evalueringens forløb. Erfaringerne fra forsøgsprojekterne indtil nu viser overordnet set, at de tre parametre '**orgware**', '**software'** og '**hardware**' har betydning for projekternes succes og dermed udviklingen af bymidterne på såvel den korte som lidt længere bane.

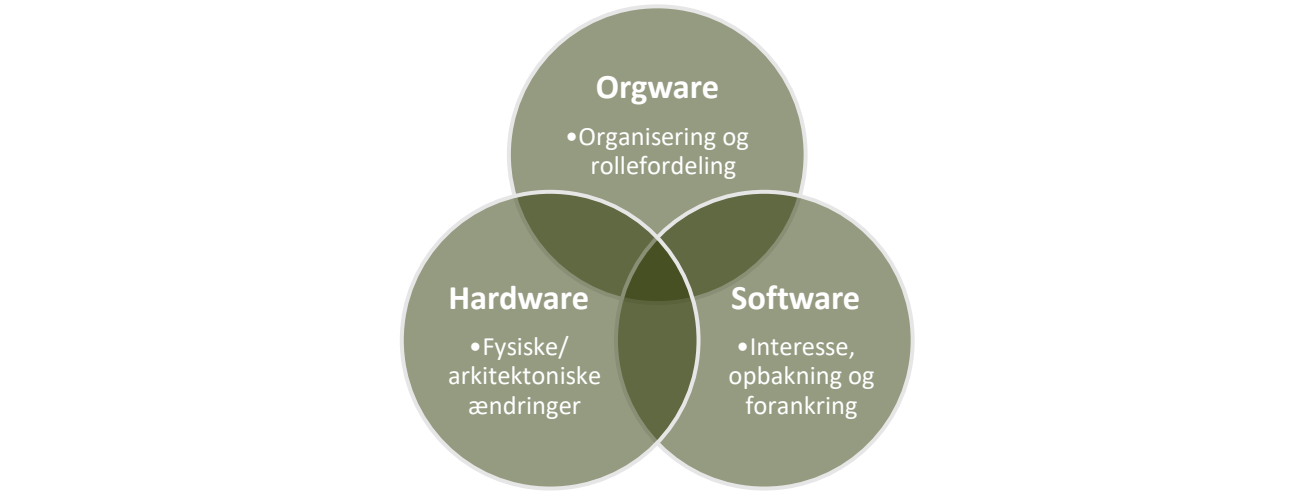

'**Orgware**' refererer til organiseringen af projektet og rollefordelingen mellem de lokale interessenter (kommune, borgere og handelsliv). Erfaringen fra evalueringen er, at projektets 'orgware' bør klarlægges så tidligt som muligt og derefter kommunikeres tydeligt ud. I løbet af projektet kan der være behov for at justere på organiseringen, i takt med at projektet udvikler sig, og der sker en udskiftning af de involverede interessenter. Med '**software**' menes kulturen omkring projektet, dvs. interessen, opbakningen og forankringen af projektet lokalt og hos direktion og politikere i kommunen. Uden 'software' er det vanskeligt at opnå fremdrift og ikke mindst ejerskab, der er særligt vigtig på den lange bane. '**Hardware**' handler om de fysiske ændringer og arkitekturen. Også her er det vigtigt, at der er fokus på både den korte og den lidt længere bane. Fysiske ændringer i bybilledet giver oplevelsen af, at projektet har ændret på noget. Disse skal selvfølgelig være langsigtede og gennemtænkte, hvilket typisk tager tid, men sker der ingen fysiske ændringer i bybilledet på den korte bane, kan det opleves som manglende fremdrift.

I det følgende redegøres for lærings- og opmærksomhedspunkter, der på forskellig vis udbygger og supplerer ovenstående pointer.

Projektet starter allerede i ansøgningsfasen

Formålet med og rammerne for projektet bliver allerede fastlagt i selve ansøgningsfasen til et projekt. Som vi kan se af forsøgsprojekterne, er det ofte en gruppe af engagerede borgere og aktører, der i ansøgningen formulerer projektets indhold og vision. Dermed er der også interessenter, som ikke i samme grad er blevet hørt eller inddraget. Såfremt projektet får tilskud, ligger der derfor et stort arbejde i at inddrage så mange som muligt og få dem til at engagere sig i projektet. Det gør sig særligt gældende i bymidter, hvor det traditionelt er de handelsdrivendes interesser der sætter dagsordenen.

En læring fra nogle af projekterne er, at et fokus på konsensus om, og involvering i ansøgningsfasen kan afhjælpe de interessekonflikter, der opstår undervejs i projektet og potentielt dræner energien og engagementet. Fx har projektet i Langå været præget af, at der har været en gruppe af engagerede borgere, som har villet noget med midlertidighed og samskabelse, og som har haft en vision om at skabe en opholdsvenlig bymidte. De handelsdrivende i Langå har ikke i samme grad været investeret i projektets vision, og derfor er der undervejs i projektet opstået en uenighed mellem borgergruppen og handelsstanden om retningen for projektet.

Tilskud til byfornyelse skaber opmærksomhed og momentum, men også forventninger

Tilskud til byfornyelse skaber opmærksomhed, momentum og tro på, at der igangsættes en positiv udvikling, som adresserer de udfordringer og potentialer, der er fokus på i det konkrete projekt. Erfaringerne fra projekterne har vist, at tilskud til byfornyelse skaber forventninger til, at projektmidlerne bringer noget nyt med sig og gerne relativt hurtigt. I nogle projekter har det vist sig, at forventningerne er blevet til frustration, fordi der ikke har været tilstrækkelig fremdrift, som det fx har været tilfældet omkring 'Byens Hus' i Mørke. Det er selvsagt vigtigt, at tilskudsmidlerne skaber varige resultater og effekter, hvilket forudsætter et langsigtet fokus i projekterne, men det er samtidig vigtigt, at der igangsættes delprojekter – de lavthængende frugter – som giver synlige (fysiske) resultater relativt tidligt i processen og dermed giver oplevelsen af fremdrift.

'Bottom up' og 'top down' er et 'både/og' og ikke et 'enten/eller'

Erfaringerne fra alle byfornyelsesforsøgsprojekterne viser, at det er vigtigt at få interessenterne – og ikke mindst borgere, lokale virksomheder og grundejere – involveret fra starten. Både i forhold til at sikre forankring og ejerskab til projektet og i forhold til at få gode idéer og kvalificerede inputs fra dem, der kender og bruger byen. Det kan også 'skabe ringe i vandet, ved at interessenter igangsætter nye tiltag på eget initiativ under påvirkning af en byfornyelsesindsats. Det er på den anden side også vigtigt, at der er fuld opbakning fra kommunens top – byråd og direktion – så projektledelsen har det rette mandat og i øvrigt kan trække på (medarbejder)ressourcer i kommunen, når der er brug for ekspertise på områder, som projektledelsen ikke besidder.
I alle byerne er der blevet arbejdet med 'bottom up' inddragelse, som har vist sig afgørende for opbakningen til projekterne og projekternes legitimitet, om end det også har pustet til nogen konfliktlinjer. Herudover har det i flere projekter været afgørende med 'top down' relationer, når der fra tid til anden skal tages beslutninger eller skabes fremdrift i de situationer, hvor parterne ikke kan blive enige om en retning. Her er det vigtigt at huske på og tydeliggøre, at kommunen og i sidste ende byrådet er de legitime instanser til at træffe disse beslutninger. Det kan være vanskeligt at balancere de to hensyn, som det fx har været tilfældet i Vordingborg hvor den formelle beslutningsstruktur i kommunen er blevet udfordret af de samskabende processer med borgerne.

Skab et fysisk rum, der markerer projektet og indbyder til dialog

Eftersom inddragelse og samskabelse med aktørerne er vigtig for projekternes succes, er det vigtigt at indbyde til samtale og dialog. I den sammenhæng har erfaringerne fra projekterne vist, at et fysisk rum dels kan fungere som markør for projektet, dels bruges som rum til at skabe forståelse for og ejerskab til projektet. I de tre forsøgsprojekter i Vordingborg, Haslev og Langå har det utvivlsomt haft stor betydning for projekternes succes, at der er blevet etableret projektkontorer, der indbyder til dialog og fungerer som et åbent og uformelt udviklingsrum.

Marker projektets succeser og skab en oplevelse af, at projektet er i fremdrift

Både i starten og løbende er det vigtigt at markere forsøgsprojektets formål og resultater over for interessenter og borgere, fordi det er med til at skabe optimisme, engagement og opbakning til projektet. Et kickstart-/introevent som det i Langå, der markerer projektets start, kan medvirke til at rette fokus på, at 'her sker noget nyt og særligt for byen'. Senere hen bør der afholdes events, når der er synlige resultater at fremvise. Det er vigtigt, at møderne giver en oplevelse af fremdrift, og at der besluttes noget for at undgå, at de fremmødte, ikke sidder tilbage med en oplevelse af stilstand og bureaukrati. Møderne kan også være mere praktisk orienterede, så de skaber en oplevelse af involvering ved at udføre praktisk arbejde i fællesskab, som har været tilgangen omkring 'Byens Hus' i Mørke.

Kommuniker på flere fronter

Kommunikation fra projektlederen (og kommunen) til interessenterne er vigtig på flere fronter. For det første er det vigtigt at kommunikere tydeligt og rammesætte, hvad byfornyelsesmidlerne kan bruges til og ikke kan bruges til. For det andet er det vigtigt løbende at kommunikere, at projektet og midlerne er til for byen – flertallet – og ikke for at støtte den enkelte butik eller handelsdrivende. For det tredje er løbende kommunikation af status, fremdrift, udfordringer og succeser vigtig for at skabe transparens og klarhed om, hvor projektet er. Det kan være til info- og dialogmøder og på diverse platforme, hvor interessenterne er til stede – fx på en hjemmeside og/eller Facebook-side. Dette bidrager til, at byens borgere, berørte virksomheder og grundejere oplever, at de involveres i, hvad der sker i projektet.

I projektet i Vordingborg er der lagt stor vægt på kommunikationen, og der blev tidligt i projektet udarbejdet en kommunikationsstrategi og etableret en selvstændig hjemmeside, som beskriver projektet og fungerer som kommunikationsplatform for de igangsatte aktiviteter. Arbejdet med at udvide kendskabet til og vække borgernes engagement i projektet i Vordingborg (bl.a. konceptet "De Røde Løbere") har været ressourcekrævende. Det har krævet en ekstra indsats at kommunikere forsøgsprojektet, som langt hen ad vejen er foregået 'bag linjerne', og hvor det fysiske aftryk, som borgerne kunne forholde sig til, kom sent i processen.

Skab klarhed om lovgivning og regler

Der har vist sig at være udfordringer i forhold til lovgivning og regler, eftersom mange af projekterne bevæger sig i zonen mellem det offentlige, erhvervslivet og civilsamfundet. På den baggrund er det en læring, at der dels er behov for at identificere, hvor og hvornår lovgivning og regler kan blive en udfordring for processen, dels behov for tydelig kommunikation af, hvad der kan lade sig gøre og ikke kan lade sig gøre. Tydelige rammer og forståelse af mulighedsrummet blandt interessenterne er vigtige for at kunne trække på samme hammel og give større forståelse af, hvorfor nogle ting tager tid.

I Mørke har det fx været en udfordring, at Syddjurs Kommune ikke må købe en ejendom til mere end markedspris, og da ejeren af den konkrete ejendom, kommunen ønskede at købe, forlangte en pris, der var større end den vurderede markedspris, forsinkede det processen. Købet af ejendommen var afgørende for projektet som helhed, og det skabte derfor frustrationer, at det tog lang tid, før det lykkedes at finde en løsning. I Langå har ændringen af en lokalplan været en proces, der tager tid. En central del af forsøgsprojektet i Langå har været at omdanne forarealerne, hvilket handler om at flytte grænsen mellem det private og det offentlige gaderum. Fx har butikkerne i dag mulighed for at benytte den første meter fra facaden til udstilling af varer, men kun i dagtimerne. I forbindelse med den nye lokalplan er der fokus på at udarbejde fælles rammer for omdannelse af de offentlige forarealer i et samarbejde mellem grundejere, borgergrupper og kommunen.

Den kommunale forankring er vigtig for projektlederen

Nogle projekter ser ud til at være skabt af nogle enkelte ildsjæle/personer i kommunalforvaltningerne uden fra starten at have den store forankring i resten af kommunen, fx i Haslev og Langå. Det stiller store krav til projektlederne, da de står lidt alene og typisk skal kæmpe med at få den nødvendige opbakning og forankring i kommunen. I Langå er det en læring, at selvom kommunen via sin rolle som facilitator har haft succes med at involvere og engagere byens interessenter i projektet, har det samtidig været en svaghed, at den kommunale projektleder i nogle situationer har været for usynlig og ikke haft myndighedskasketten på. I Rudkøbing og Vordingborg har der derimod været et tæt samarbejde internt i kommunen – dels opad ift. chefniveau, dels ift. at bruge forskellige kommunale fagpersoner undervejs i processen.

Projektlederens personlige engagement har betydning for projektets succes

Ikke alene har projektlederens erfaringer og kompetencer betydning for et projekts succes, men det er også en læring, at projektlederens personlige engagement i projektet har stor betydning. Selvom projektlederen står på mål for projektets succes og fremdrift, er der stor forskel på deres personlige engagement i projekterne. Projektet i Mørke et eksempel på, at den kommunale projektleder med sit store personlige engagement har været en personificering af projektet og dermed også gjort det nærværende for byens borgere. I andre projekter opfattes projektlederen mere som kommunens repræsentant og i mindre grad som en, der er personligt investeret i projektet.

Tydelig organisering og rollefordeling er afgørende for fremdrift og videreførelse

Erfaringerne fra forsøgsprojekterne viser, at det er vigtigt – så tidligt i processen som muligt – at få den interne organisering og rollefordeling på plads. Det tager lang tid at opbygge et projektsekretariat, forankre projektet i kommunalforvaltningen samt skabe eventuelle styre- og arbejdsgrupper af frivillige/interessenter. Ikke desto mindre er det afgørende for at få projektet til at skride fremad og lykkes. I Haslev har det skabt stor værdi for projektet og for de driftsmæssige vilkår, at medarbejdere fra Vej og Park har været involveret undervejs. I Vordingborg har der fra starten været fokus på byledelse, bred involvering og organisering på forskellige niveauer. Eksempelvis har den grundige involvering i konkrete byrumsprojekter bidraget positivt til, at en bred vifte af interessenter kan se sig selv tage aktiv del i byens udvikling og ledelse.

Hav løbende interessentoverblik og kendskab til interesser

Som projektleder skal man hele tiden have overblik over interessenterne og deres interesser. Erfaringerne fra projekterne har vist betydningen af at kortlægge og forstå de interesser, der er på spil, da det giver mulighed for at kunne forberede sig på de uenigheder der opstår. Samtidig viser erfaringerne, at det også er vigtigt løbende at analysere interessenterne og deres interesser, idet interessentlandskabet ændrer sig over tid. I takt med at processen skrider frem, springer nogle fra, og nye kommer til. Er der ikke løbende overblik over interessentlandskabet, kan det være vanskeligt at agere hurtigt.

Erfaringerne fra Rudkøbing peger på vigtigheden af det indledende og opfølgende arbejde med at kortlægge interesser, så der kan arbejdes konstruktivt mod nye løsninger. Her har det været afgørende, at de kommunale projektledere har påtaget sig en koordinerende rolle og taget dialogerne med de forskellige interessenter enkeltvis. I sidste ende er det på den måde lykkedes at skabe opbakning til en planløsning og få parterne til at acceptere, at alle må give lidt for at få noget igen. Også i Mørke udarbejdede projektledelsen indledningsvis en udførlig kortlægning og analyse af hovedgadens interessenter, ejere og bygninger, hvilket skabte et godt og nødvendigt overblik. Det har dog vist sig, at der løbende har været behov for at gennemføre interessentanalyser for at sikre fremdrift, da interessentlandskabet hele tiden ændrer sig.

4. Haslev

Kapitlet handler om forsøgsprojektet *Haslev Passager*. Først præsenteres de centrale hovedpunkter i slutevalueringen, hvorefter der følger en beskrivelse af delprojekterne og deres nuværende status. Evalueringen bygger på interviews, observationer og spørgeskemaundersøgelser fra 2016 og til 2018. Til sidst i kapitlet uddyber vi de vigtigste erfaringer og læringspunkter fra arbejdet i Haslev.

Hovedpunkter

Formålet med forsøgsprojektet ”Haslev Passager” er at skabe en bedre synliggørelse og aktivering af de to eksisterende passager (Passage B og C). Passagerne skaber adgang mellem den historiske handelsgade Jernbanegade og det nyere detailhandelsområde med dagligvarebutikker på Nørregade over for stationen. Karakteristisk for forsøgsprojektet er desuden, at en overvejende del af projektområdet er privatejede arealer, hvilket har bevirket øget inddragelse af grundejere, lejere og borgere.

Oprindeligt skulle der dertil føjes to nye passager (D og A) og etableres et nyt byrum mod dagligvarebutikken Meny. Som beskrevet i baselinemålingen i 2017 er der dog undervejs foretaget nogle justeringer af disponeringerne i projektområdet. Projektets Passage A er ikke gennemført, da det ville forringe vilkårene for udeservering for erhvervsaktøren her. Endvidere er passagerne B, C og D blevet forlænget til at omfatte hele strækningen fra Jernbanegade, hen over Nørregade og Multipladsen og ned til kanten af Stationsvej. Afslutningsvis har Passage D fået karakter af et grønt byrum fremfor udelukkende at være en passage. Det er sket, som følge af at den nedbrændte ruin på grunden blev solgt til Faxe Kommune og revet ned, hvilket åbnede mulighed for etablering af en park.

De **overordnede udfordringer** for projektet i Haslev har været følgende:

Fremdrift og forankring: Det har været en udfordring at sikre en stabil kadence og fremdrift i projektet, samtidig med at der flere gange har været udskiftning i projektledelsen og den kommunale bemanding generelt.

Prioritering: Der har været behov for stort fokus på økonomien i projektet og for at kunne prioritere i borgernes ønsker, navnlig pga. uforudsete anlægsomkostninger samt driftsmæssige hensyn.

Afbalancering af private og kollektive hensyn: De private grundejeres ønsker har løbende skullet forholdes til kollektive hensyn til borgerne og byens overordnede udvikling, især i forbindelse med køb og nedrivning af tidligere brandtomt.

De **overordnede læringspunkter** for projektet i Haslev har været:

Tværsektoriel involvering: Det har skabt stor værdi for projektet og særligt dets driftsmæssige vilkår, at medarbejdere fra særligt Vej og Park har været involveret undervejs i udviklingen.

Offentligt-privat samarbejde om byfornyelse: Med projektet har kommunen opnået solid erfaring med, hvordan man kan tilgå kommunal byfornyelse på privatejede arealer.

Udvikling af ny bymidtestruktur: Med projektet er der skabt et godt eksempel på, hvordan man kan ændre en bymidtestruktur fra en vertikal til en mere horisontal struktur, og hvordan man kan arbejde strategisk og analytisk med dette via nøje udvalgte nedslag.

Haslev passager

Justeringerne i projektet har ikke ændret de overordnede mål om 1) at sikre øget handel og bevægelse mellem hovedgaden og området med dagligvarebutikker, 2) at sikre, at flere tager ophold i passagerne og de nye byrum, og 3) at borgerne opfatter områderne som attraktive.

Projektet har fulgt tidsplanen, og i oktober 2018 er den formelle étårs gennemgang foretaget med entreprenørerne, hvorefter Faxe Kommune formelt har overtaget driftsansvaret for området.

Faxe Kommune er dermed i mål med det overordnede formål, som er at skabe forbindelse mellem to sider af byen, og har indfriet alle de resultater, der blev defineret med udarbejdelsen af forandringsteorien for projektet[2].

I dag bliver brugere, der kommer fra både Jernbanegade, Nørregade og ved dagligvarebutikkerne, ledt på tværs af byen fremfor udelukkende på langs. Via et partnerskab med private grundejere er der gennemført anlæg af tre passager og etablering af førnævnte lommepark i Passage D. Dertil er der på et privatejet areal mellem Passage B og C (ejerens baggård) indrettet et opholdsrum.

De nye bevægelsesstrømme understøttes af ovale symboler indlejret i belægningen, som 'nudger' brugerne. Dertil er lommeparken, opholdsrummet og passagerne indrettet med forskellige elementer, der skaber fortællingen om, at her er forskellige stemninger og oplevelser i vente.

Foto til venstre: Den tidligere brandtomt (Passage D) før omdannelsen (set fra Nørregade mod Jernbanegade). Højre: Samme perspektiv efter omdannelsen. Nu lommeparken H. F. Nielsens have.

Resultater fra slutevalueringen

Et effektmål for projektet var, at mindst 60 pct. af borgerne skulle opleve bymidten og de nye byrum, herunder passagerne, som attraktive. Dette mål er nået. Blandt deltagerne i den borgerrettede survey svarer 63 pct., at de i høj eller nogen grad er enige i det udsagn, jf. figur 4.1.

Figur 4.1. Borgeres og besøgendes vurdering af Haslev bymidte

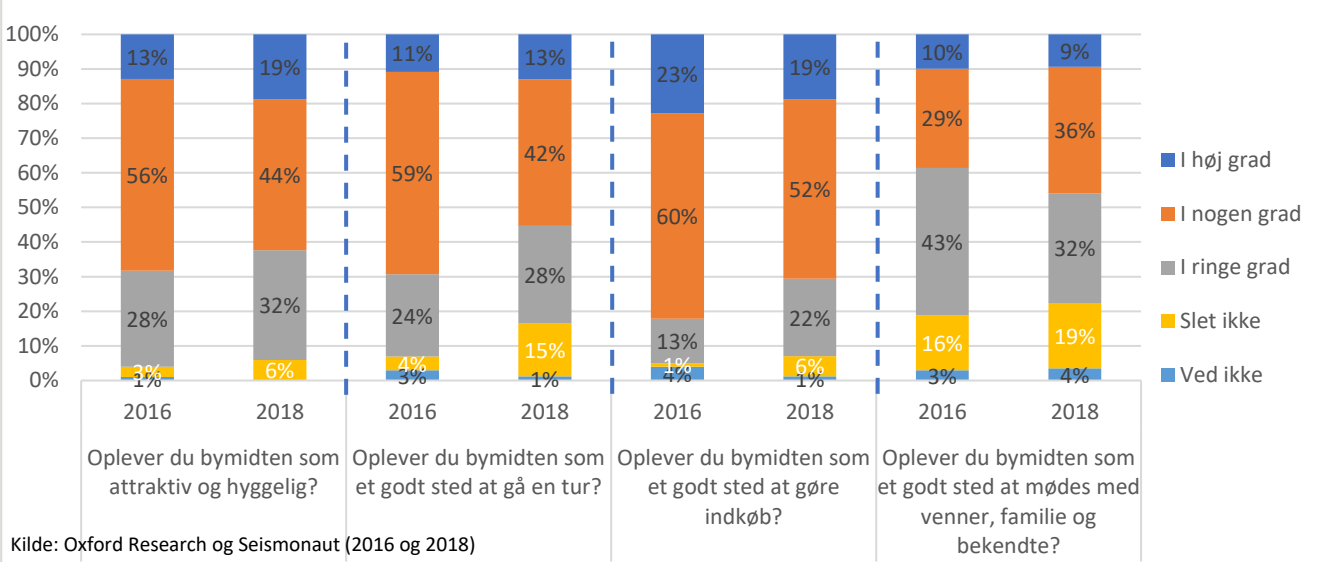

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 80
N (2018) = 85

Billedet går igen blandt erhvervsaktørerne. 86 pct. af deltagerne i den erhvervsrettede survey mener, at Haslev er et attraktivt sted at drive forretning (se figur 4.2). Mens sidstnævnte er status quo i forhold til holdningen før forsøgsprojektet, er der for borgernes vedkommende tale om en nedgang. Før forsøgsprojektet svarede 69 pct., at de opfattede bymidten som attraktiv.

Figur 4.2. Handelslivets og andre interessenters vurdering af Haslev by

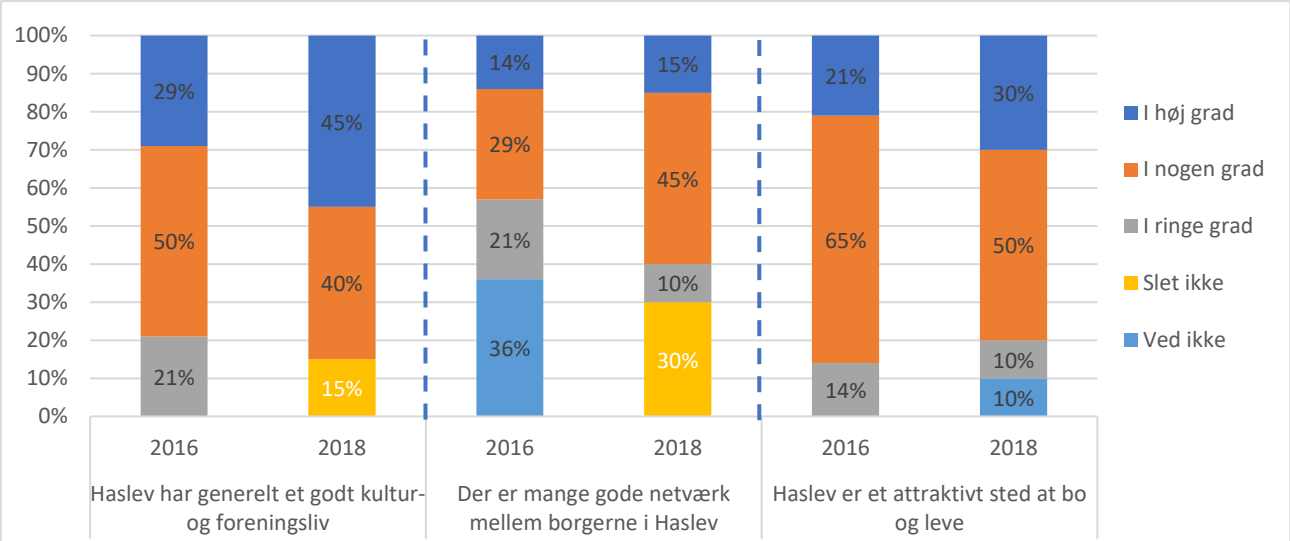

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 14
N (2018) = 20

Generelt er deltagerne i den borgerrettede survey mere kritiske i deres opfattelse af bymidten ved slutmålingen, end de var, før forsøgsprojektet gik i gang. En række relevante teorier og kontekstuelle forhold kan forklare dette.

For det første er forsøgsprojektet skalamæssigt et lille indgreb, men med en stor betydning for byens struktur. Fra at Haslev var en by med en langstrakt eller vertikal bymidte med langt mellem butikkerne, har bymidten i dag en mere komprimeret, tværgående eller vertikal struktur. Her er der kortere mellem butikkerne og bedre sammenhæng mellem det historiske butiksmiljø, det nyere detailhandelsområde samt stationen. Til gengæld er de fysiske ændringer mindre iøjnefaldende. For borgere og brugere med faste vaner og handlemønstre i bymidten kan det derfor være vanskeligt at fornemme, hvordan flowet i byen forandres, ligesom det tager tid, førend forandringerne indtræder og manifesterer sig i nye vaner og mønstre.

> *"Jeg synes, renoveringen er positiv. Det er en forskønnelse og har pyntet gevaldigt. Det, som er lavet nede omkring Jernbanegade nr. 6, er blevet rigtigt vellykket. Men når det så er sagt, er det ret små ændringer. Det er belægninger og lignende. Det er ikke store ting, som er sket. Jeg tvivler på, at det får den effekt, man havde lagt op til".* Lodsejer

Foto: Billedet til venstre viser, hvordan der via mærkninger i belægningen samt beplantning er skabt et nyt stiforløb over det privatejede parkeringsanlæg ved dagligvarebutikkerne. Billedet i midten viser den midterste af de i alt tre passager, der er arbejdet med i projektet (den passage, hvor der er sket færrest ændringer). Billedet til højre illustrerer et af de opholdsmøbler, der er opstillet på arealet mellem passagerne og arealet med dagligvarebutikker. De ovale cirkler går igen som fast element i både forsøgs- og byfornyelsesprojekterne.

Dette leder til den anden teori om, hvorfor borgernes opfattelse af byen synes at have taget en mere kritisk drejning efter forsøgsprojektet. For at påvirke flowet i bymidten er der arbejdet strategisk med, hvilke fysiske nedslag man har valgt at bearbejde mere dybdegående end andre. Her er passagerne en vigtig nøgle for hele det overordnede projekt. Det er med passagerne, at byens mere tværgående eller vertikale dele kan bindes sammen. Med dem kan nye sammenhænge opstå, bagsider blive til forsider og mellemrum til byrum. Citaterne nedenfor illustrerer, at den udvikling er ved at ske, og at den starter med brugernes tilegnelse af rummene. I dette tilfælde de private ejeres disponeringer.

“Vi har hovedindgang fra Jernbanegade, men har sat et skilt op ud mod Nørregade også. Så kan man se, at vi bor her, når man kommer derfra også”. Repræsentant for ejer.

“Vi har investeret i et bedre udeserveringsområde, som vender ud mod Passage B og Multipladsen”. Lodsejer

“Vi ejer halvdelen af arealet, og Netto ejer den anden halvdel. Den forskel mærker man ikke mere”. Handelsdrivende

Foto: Billedet til venstre viser passagen, hvor den private ejer har investeret i bedre udeservering og er begyndt at skilte med sine tilbud ud mod parkeringsarealet ved dagligvarebutikkerne. I midten ses det, hvordan de ovale afmærkninger og beplantningen skaber et helhedsindtryk på det privatejede parkeringsareal. Billedet til højre illustrerer, hvordan de ovale afmærkninger bidrager til at vende bygningens facade til forside fra bagside.

Blandt andre strategiske nedslag, som har fået ekstra opmærksomhed i projektet, skal nævnes markeringerne af, hvor den nye bymidte “begynder og slutter”. Lommeparken ved Passage D markerer dermed en art portal til bymidten i den nordlige ende, mens bytorvet markerer tilsvarende i den modsatte ende (sidstnævnte etableret som led i områdefornyelsen). Dermed møder brugerne de fysiske ændringer mest entydigt i disse “nedslag”, mens oplevelsen af fornyelsen ikke har lige så massiv karakter imellem dem.

“Det handler om nudging. At det skal føles naturligt for folk at bruge passagerne. Det tror jeg, der er mange, der kan have svært ved at forstå. Derfor har der været rigtigt mange kritiske røster om, at det er spild af penge, og at det var bedre før. Det synes jeg er en skam”. Repræsentant for ejer.

At fornyelsen ikke har et massivt fysisk udtryk skal også ses i lyset af, at der i projektet er arbejdet indgående med at sikre løsninger, der er så overskuelige som muligt ud fra et driftsperspektiv. Både for ikke at belaste kommunens økonomi uhensigtsmæssigt og ud fra en betragtning om, at kommunen via partnerskabsaftalerne med de private grundejere har forpligtet sig til at vedligeholde arealerne i de næste otte år. Dermed har der løbende været fokus på økonomisk bæredygtighed i de løsninger, der er blevet valgt.

En sidste teori om borgernes besvarelser handler om, at forsøgsprojektet har været ramt af besparelser. Det behov opstod på grund af øgede omkostninger i anlægsfasen. Da udbuddet af entreprisen for anlægget faldt sammen med det generelle opsving i bygge- og anlægsbranchen i forsommeren 2016, skruede det anlægspriserne i vejret og skabte behov for fravalg i projektet. Dermed var der hos borgere, ejere og erhvervsdrivende skabt forventninger til elementer, som ikke

blev indfriet. Generelt er de elementer, som blev sparet væk, effektelementer såsom et såkaldt fortællemøbel samt effektbelysning.

> *"De er under 80 pct. færdige. Der skulle have været fordelt spændende lys, lyd og fortælleelementer i passagerne. Men det er sparet væk. Det er ikke i orden. En af de ting, vi sagde ja til, var lys, og det er ikke blevet gennemført. Det var det, der blev præsenteret".* Lodsejer

I skrivende stund er kommunen i gang med den endelige økonomiske afrapportering, og her er det stadig planen at gennemføre de sidste elementer. Det skal ske ved at geare et eventuelt overskud i budgettet med finansiering udefra til implementering af effektelementerne.

Afslutningsvis skal nævnes en række kontekstuelle forhold, der kan have betydning for borgernes opfattelse af bymidten. Den har nemlig været ramme om en del ungdomskriminalitet, som har givet stor medieopmærksomhed og negativ debat i byen. Dette kan også have påvirket de svar, der blev givet på spørgsmålene om byens kvaliteter. Et tegn på den sammenhæng er, at den mest markante, negative drejning i borgernes opfattelse af byen handler om byen som et godt sted at gå en tur. På det spørgsmål er der sket et fald på 26 procentpoint. Også i forhold til spørgsmålet om byens kvalitet som handelsby er der sket et fald i opfattelsen. 77 pct. opfattede ved baseline bymidten som et godt sted at gøre indkøb. Ved slutmåling er tallet faldet til 68 pct. (se figur 4.1.). Ligeledes er der sket et fald på 19 procentpoint (fra 69 pct. til 50 pct.) i borgernes vurdering af de sociale netværk i byen samt et fald på 12 procentpoint i deres overordnede vurdering af Haslev som et godt sted at leve (fra 88 pct. til 76 pct.) (se figur 4.3). Der er en sandsynlighed for, at utryghedsskabende kriminalitet og deraf følgende negativ debat kan have indflydelse på de udsving, snarere end forsøgsprojektet alene.

Figur 4.3. Borgeres og besøgendes vurdering af Haslev by

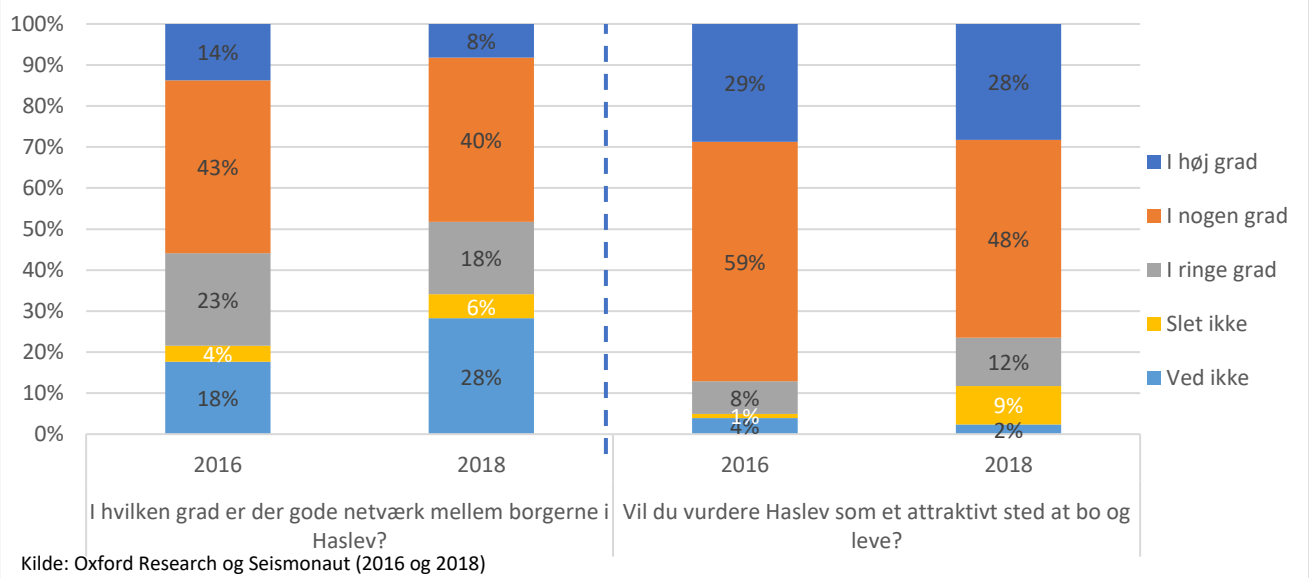

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 80
N (2018) = 85

Den generelle nedgang i borgernes opfattelse af bymidtens kvaliteter er på nogle punkter i kontrast til deres praksis. Flere bruger eksempelvis bymidten til at gå tur (fra 50 til 58 pct.), og flere kommer i bymidten mere end 2-3 gange månedligt (fra 86 pct. til 91 pct.), også for at handle ind. Her er der en positiv udvikling på 12 procentpoint (fra 71 pct. til 83 pct.).

Trods den positive udvikling i antallet af borgere, der gør deres indkøb i bymidten, opfatter erhvervslivet imidlertid kundegrundlaget som faldende. 85 pct. af de erhvervsaktører, der deltog i undersøgelsen inden forsøgsprojektet gik i gang, vurderede i 2016, at der var tilstrækkeligt med kunder i byen. Ved slutmålingen i 2018 er det tal faldet til 69 pct. Til gengæld er der også sket en

positiv udvikling i erhvervslivets opfattelse af bymidten, især på udvalgte spørgsmål om bymidtens tilgængelighed, dens ramme om sociale møder samt byens overordnede kultur- og foreningsliv (se figur 4.2.). På spørgsmålet om tilgængelighed er der sket en positiv udvikling på 10 procentpoint i antallet af besvarelser, der i høj eller nogen grad vurderer bymidten til at have en god tilgængelighed i forhold til at kunne drive forretning (fra 72 pct. til 82 pct.).

Figur 4.4. Handelslivets og andre interessenters vurdering af Haslev bymidte

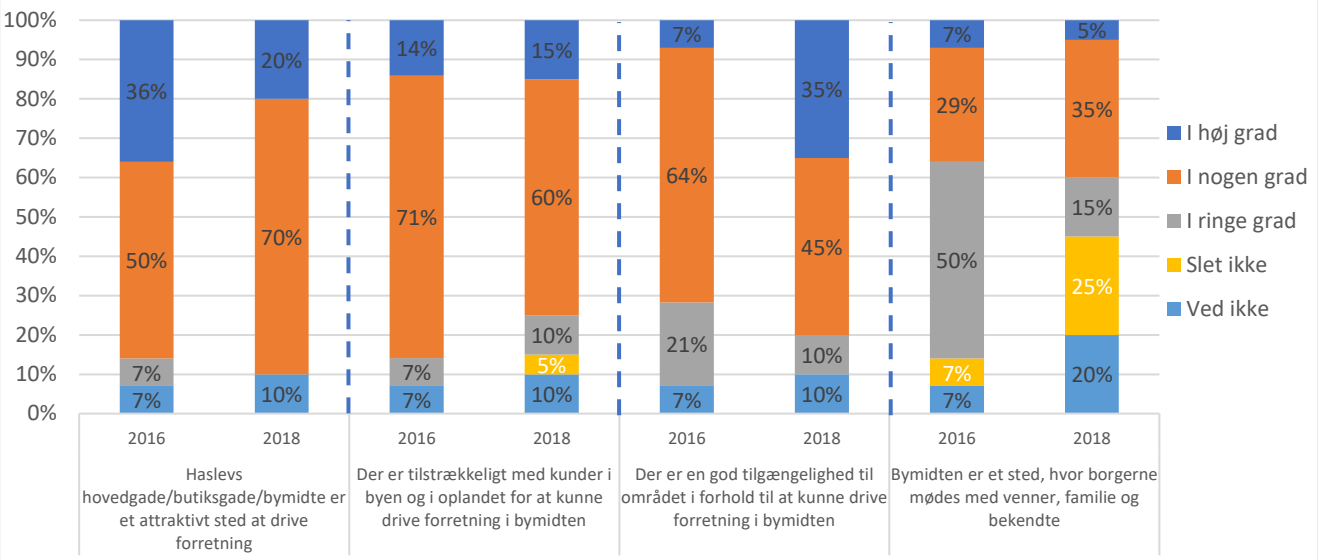

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 14
N (2018) = 20

På spørgsmålet om, hvorvidt bymidten er et sted, hvor borgerne mødes med venner, familie og bekendte, er det stadig under halvdelen af deltagerne, der i nogen eller høj grad er enige. Her er dog sket en positiv udvikling, idet andelen, som svarer 'i ringe grad' eller 'slet ikke', er faldet fra 57 pct. til 40 pct. (se figur 4.4). Dette understøtter nogle af de observationer, som vores informanter vidner om nedenfor.

> *"Der var på et tidspunkt optræk til heftig debat på Facebook, fordi en af byens caféejere havde indrettet udeservering i den nye lommepark. Det var der nogen, der ikke mente, man kunne, men vi var glade for, at han gjorde det. Det er jo netop mere byliv, vi gerne vil fremme".* Kommunal repræsentant

> *"Vi har fået en bænk foran vores bygning og en rund bænk på den anden side. Det tog lidt tid, før folk begyndte at bruge den runde bænk, men nu er det tit, vi ser, at folk tager ophold dernede. Og bænken med ryglæn er folk meget glade for".* Repræsentant for ejer

Citaterne peger på, at processen med at tilegne sig byrummene og den nye bymidte er godt i gang, og at processen er tidskrævende og indbefatter dels lavpraktiske ændringer af, hvordan byen bruges, dels en omdannelse af de skrevne og uskrevne regler for byen.

Konklusioner og uddybning af læringspunkter

Mens målet om at skabe byrum, som majoriteten opfatter som attraktive, entydigt er nået, så er det vanskeligere at sige noget entydigt om de øvrige brugerrettede effektmål, der blev formuleret med udarbejdelsen af forandringsteorien for forsøgsprojektet. Herunder hvorvidt flere bevæger sig på tværs af bymidten, tager ophold i bymidten og handler mere. Forudsætningerne for dette er imidlertid væsentligt forbedret, idet Faxe Kommune har indfriet alle de resultater, den definerede som afgørende for, at brugerne også ville opnå og mærke effekten på sigt. Dermed er Haslev bys forudsætninger for at indfri de mere langsigtede og samfundsrettede effektmål også inden for

rækkevidde. Disse mål handler overordnet om øget stimulering og bevaring af bymidtens kvaliteter samt om øget synergi mellem udviklingen i Jernbanegade og Nørregade.

Da en væsentlig del af forsøgselementet hviler på, at en del af projektområdet er privatejede arealer, viser projektet nye veje til den kommunale byplanopgave. Dette er særligt relevant set i lyset af liberaliseringen af planloven, hvorefter private aktører får en større rolle i forhold til at sikre gode byrum for alle. Læringerne fra Haslev viser, hvordan et offentligt-privat samarbejde kan omdanne det, der indledningsvis blev beskrevet som identitetsløse steder, til steder, der 'nudger' brugerne, rummer oplevelser og fortællinger samt rum for ophold og leg.

I den sammenhæng er der to væsentlige erfaringer, som andre med fordel kan drage nytte af. For det første kan fornyelsesopgaven i den type opgaver oplagt rette fokus mod at skabe nye sammenhænge mellem eksisterende bydele fremfor udelukkende fysiske forskønnelser. Dette for at opnå synergi mellem den positive udvikling, de fleste moderne dagligvareforretninger opnår, og de historiske bykerner med plads til mindre butikker. For det andet kan der skabes effekt, uden at man samtidig pålægger de private ejere eller kommunerne alt for tunge driftsudgifter efterfølgende. Ved at skabe bedre forbindelser mellem byrum med mange mennesker som et moderne detailhandelsområde og et historisk handelsområde viser eksemplet fra Haslev også, at det er muligt at påvirke incitamentet til investeringer blandt de private grundejere i området.

Et væsentligt opmærksomhedspunkt i denne type fornyelsestiltag er dog, at arbejdet med at ændre flows og bevægelsesstrømme i byen kan være svært at formidle til borgere og erhvervsdrivende. Skal forventningsafstemningen sikres, og skuffelserne over de underspillede fysiske udtryk undgås, kræver dette særlig opmærksomhed på involveringen af borgere og erhvervsdrivende.

Resultater af optælling

Optællingerne blev foretaget af evalueringsteamet torsdag den 8. oktober 2018 og har primært fundet sted i og omkring projektområdet, dvs. Jernbanegade fra bytorvet mod stationen samt passagerne og området mellem Jernbanegade og Meny.

Overordnet viser optællingen, at der er sket en positiv udvikling i antallet af udvalgsbutikker fra 26 i 2016 til 38 i 2018. Dertil kommer to dagligvareforretninger samt to genbrugsbutikker. Der er også sket et fald i antallet af tomme butikker fra syv til fire. Dog er enkelte butikker kun åbne i begrænset omfang, og to er under ombygning (begge spisesteder). Fra at der slet ikke blev registreret grønne opholdsrum, registreres der i alt seks ved besigtigelsen i 2018.

Metode

De gennemførte interviews i Haslev

Evalueringsteamet har gennemført interviews med følgende interessenter i Haslev.

Organisation/virksomhed	Interviewet person	Titel
Faxe Kommune	Tine Jeppesen	Afdelingsleder, Plan og Miljø
Faxe Kommune	Torben Lauridsen	Vejformand
Faxe Kommune	Johnny Brandt	Formand for park
Faxe Kommune	Sonja Larsen	Byplanlægger
Borger	Klaus Hansen	Ejer
Borger	Steen Verland*	Ejer
Sjællandske Medier	Cecilie Hänsch	Repræsentant for ejer
Meny	Jacob Toftlund	Købmand

Interviewpersonerne er udvalgt på baggrund af input fra projektledelsen i Faxe Kommune. De fleste interviews er gennemført telefonisk.

Kvantitative data – metodebeskrivelse

Der er gennemført to spørgeskemaundersøgelser i perioden september-primo november 2018 med hhv. borgere og besøgende i Haslev samt aktører fra Haslevs erhvervsliv, herunder medlemmer af handelsstandsforeningen. Ved begge undersøgelser er der indhentet besvarelser på to måder:

- Ansigt til ansigt i forbindelse med evalueringsteamets besøg i Haslev
- Link til de elektroniske versioner af spørgeskemaerne sendt direkte via kommunens hjemmeside og på tre forskellige åbne Facebook-sider knyttet til Haslev.

I alt har 85 borgere og besøgende i Haslev gennemført spørgeskemaundersøgelsen, hvilket er én mere end i 2016. 20 aktører fra Haslevs Handelsstandsforening har besvaret spørgeskemaundersøgelsen henvendt til dem, hvilket er seks flere end i 2016.

5. Vordingborg

Kapitlet handler om forsøgsprojektet *De Røde Løbere – Plads til at mødes,* der er del af områdefornyelsen i Vordingborg. Først præsenteres de centrale hovedpunkter i slutevalueringen, hvorefter der følger en beskrivelse af delprojekterne og deres nuværende status. Evalueringen bygger på interviews, observationer og spørgeskemaundersøgelser fra 2016 og til 2018. Til sidst i kapitlet uddyber vi de vigtigste erfaringer og læringspunkter fra arbejdet i Vordingborg.

Hovedpunkter

Det overordnede formål med forsøgsprojektet har været at sætte fornyet fokus på bymidten og skabe en ny bevidsthed om byens muligheder og sammenhænge.

Helt centralt for forsøgsprojektet i Vordingborg har været indsatsen for at skabe nye, permanente strukturer for samarbejdet på tværs af aktører med relation til bymidten og Algade. Der er blevet udarbejdet en ny strategi for bymidten og etableret et Byforum, som samler byens forskellige parter (handelsliv, kulturaktører, erhverv, lokalråd og kommunen) i et formaliseret samarbejde.

Et af de tiltag, der har bidraget til at bygge bro mellem byens parter, har været etableringen af et Bykontor på Algade. Det har skabt en fysisk platform, hvor projektet har afholdt alle sine møder og taget imod borgere direkte fra gaden.

Projektet har i høj grad været med til at introducere en ny og procesorienteret måde at arbejde med udviklingsprojekter i kommunen. Dette har også været forbundet med nogle af de udfordringer, projektet stødte på undervejs. Den åbne og inddragende proces gjorde, at resultatet af delprojekterne ikke var givet eller defineret på forhånd, men blev udformet undervejs i tæt dialog med relevante aktører. Dette er en arbejdsform, som kræver tid og facilitering og derfor kan virke langsommelig, særligt for dem, borgere som politikere, der ikke er direkte involveret i processerne.

Forsøgsprojektet har ligeledes været afgørende for at tiltrække yderligere midler til udviklingen af stationsområdet, som er det næste store byudviklingsprojekt, og som også kommer til at huse en ny Campus Café for byens studerende i den gamle stationsbygning.

De **overordnede udfordringer** for projekterne i Vordingborg har været:

Kommunikation og synlighed: Det har været svært at kommunikere projektets kerneaktiviteter og forventede resultater i en bredere kontekst. Det har krævet en ekstra indsats at kommunikere forsøgsprojektet, som langt hen ad vejen er foregået 'bag linjerne', og hvor det fysiske aftryk, som borgerne kunne forholde sig til, kom sent i processen.

Formelle beslutningsstrukturer over for medbestemmelse: Den formelle beslutningsstruktur i kommunen er blevet udfordret af de samskabende processer, hvorunder borgere og aktører, der bliver involveret i byudviklingen, har en forventning om medbestemmelse og imødekommenhed over for de forslag, der bliver præsenteret for politikerne.

De **overordnede læringspunkter** for projektet er:

Fysisk tilstedeværelse i byrummet er vigtig: Etableringen af Byens Hus i Algade har haft stor betydning for projektets succes og har fungeret som et åbent og uformelt udviklingsrum.

Inddragelse af aktører og borgere: Den inddragende samarbejdsform har aktiveret en bred gruppe af borgere og interessenter i byudviklingen og skabt engagement og forankring.

Strategisk sammensætning af Byforum: Det handler om at skabe en stærk organisation, som samler de centrale aktører i byen på tværs af erhvervsliv, kulturinstitutioner, forvaltninger og politikere.

Beskrivelse af projekter og status

I det følgende beskrives de centrale dele af forsøgsprojektet, og hvordan de har udviklet sig i løbet af projektperioden.

Byforum

Arbejdet med at etablere en byledelse har været centralt for forsøgsprojektet i Vordingborg. Der var behov for at samle byens mange forskellige aktører i et fælles forum. Første møde i det nye Byforum blev afholdt d. 23. november på ZBC i Vordingborg. De langsigtede mål med Byforum, som de er beskrevet på kommunens hjemmeside, er, at

- fremme dialog og samarbejde mellem byens parter.
- udvikle og gennemføre konkrete projekter, der styrker bymidten.
- skabe samfinansiering mellem private og offentlige parter.
- styrke Vordingborg by og kommunens konkurrenceevne.

Byforum har nu eksisteret i et år, og der er afholdt i alt fire møder. Det er planen, at Byforum fortsætter efter projektets afslutning med to årlige møder, som er åbne for alle borgere og aktører med interesse i udviklingen af bymidten. Møderne har fungeret dels som en platform til at præsentere de igangværende tiltag og idéer, dels som en mulighed for borgere og aktører for at komme med nye idéer og engagere sig i udviklingen af dem. Forhåbningen er, at Byforum således bliver det fremtidige bindeled mellem byens borgere, aktører, kommune og politikere, og at Byforum bliver en idébank for udvikling af bymidten og samtidig gør det nemmere for borgere og aktører at engagere sig i konkrete idéer og tiltag.

> *”Min drøm for Byforum er, at vi bliver fødselshjælpere til projekter, der gør en forskel for vores by. Det kan både være idéer, der kommer fra Byforum selv, og fra borgere”.* Formand i Byforum.

Byforum er organiseret med et sekretariat bestående af repræsentanter for byens parter (handlende, erhverv, kultur, uddannelse og lokalråd), politikere og kommunen. Netop diversiteten i sammensætningen af aktørerne i Byforum er noget af det, som de deltagende parter fremhæver som positivt. Sammensætningen af sekretariatet har da også været en vigtig del af processen. Det har bl.a. været vigtigt, at det ikke blev et politisk styret organ, men omvendt, at politikerne stadig var repræsenteret og havde en stemme på møderne. Status er, at forummet stadig er i den opbyggende fase, hvor sekretariatet er i gang med at definere rammerne for sit arbejde og hvilken rolle, Byforum skal spille i fremtidens byudvikling.

> *”Hvis vi kigger på Byforum, så er vi stadig helt nye. Vi skal finde vores ben at stå på, og der er vi slet ikke endnu. Hvis vi skal være mere aktive, skal vi mødes mere end to gange om året i sekretariatet, og vi skal også selv bidrage med projekter. Formen med borgermøder er en god måde at arbejde på, men det kan forfines i forhold til de projekter, der kommer ind”.* Formand i Byforum.

De Røde Løbere – Kulturruten og Uddannelsesruten

Det andet centrale element i forsøgsprojektet har været at skabe fysiske såvel som mentale forbindelseslinjer, som skal skabe bedre sammenhænge på tværs af byen. Der er i projektet udarbejdet en strategi med konkrete forløb for fem forbindelsesruter, også kendt som 'De Røde Løbere'. De har fået titlerne: Uddannelsesruten, Panteren-ruten, Kulturruten, Havneruten og Algade. Forbindelsesruterne er alle forbundet til bymidten og Algade og løber derfra og ud i byen til de forskellige mødesteder og faciliteter. I forsøgsprojektet er der blevet realiseret to af de fem ruter, Kulturruten og Uddannelsesruten. Kulturruten blev indviet ved en større event d. 12. oktober 2018 og har skabt en ny forbindelse fra Algade via Kirkeengen til Kulturarkaden i Sydhavnen. Den består af 15 varder, fire bænke samt aftryk på belægninger, alle udformet som bogstaver og ord. Hertil kommer to større skulpturer, der endnu er under udvikling. Ruten er blevet til i samarbejde mellem kunstnergruppen Hjern & Beton og repræsentanter for de steder, institutioner og boligområder, som ruten løber igennem.

Foto til venstre: Kulturruten, leg med ord på skolevej. Højre: Varden 'Kom Nu' placeret ved idrætsanlægget på Kulturruten.

Uddannelsesruten er den anden af de fem forbindelsesruter, som er realiseret i projektet. Uddannelsesruten løber fra Algade til uddannelsesområdet ved ZBC. Som en del af Uddannelsesruten har man gjort en særlig indsats for at skabe nye forhold for byens unge i Rådhusparken – også kaldet 'Kvickly-parken'. Den har traditionelt været et mødested for byens unge, hvilket har været med til at sætte et præg på parken i form af affald og støjgener. Udviklingen af Uddannelsesruten og forholdene er eksempler på, hvordan De Røde Løbere igennem projektperioden har involveret de unge i konkrete byudviklingsprojekter. Involveringen af de unge er blevet et gennemgående element i projektet. Der har været elevcafé i Bykontoret også indgået, idet der blev indrettet en elevcafé, hvor de unge arbejder med idéer til projektet. Og byens uddannelsesinstitutioner er blevet inddraget, og De Røde Løbere har indgået i konkrete undervisningsforløb og projekter.

> *"Det har været imponerende at observere det sprog og den forståelse, de unge har fået for byen. I starten var de meget generte og tilbageholdende, men nu stiller de sig op på borgermøder og fortæller om deres projekter".* Projektleder.

Desuden er der også blevet samarbejdet med unge fra Kunstart 44 – Billedgrundskolen i Vordingborg om udsmykning af midtbyen i form af gavlmalerier i samarbejde med professionelle kunstnere.

Foto til venstre, øverst: Gavlmaleri på Byens Hus i Algade, skabt i samarbejde mellem kunstner Mia Sloth Møller og unge fra Vordingborg billedgrundkursus. Højre, øverst: Inspirationsmodel af Rådhusparken skabt af elever fra 10. klasse. Højre, nederst: De nye opholdsfaciliteter i Rådhusparken, som blev indviet 2. juni 2018.

Resultater fra slutevalueringen

I dette afsnit vil vi præsentere data og resultater fra slutevalueringen. Det drejer sig om interviews foretaget i 2016, 2017 og 2018 samt observationer og spørgeskemaer fra 2016 og 2018.

Udfordringen med hovedgaden i Vordingborg er, at den strækker sig over 700 m fra Slotstorvet ved Gåsetårnet og ned til stationsområdet. I 2016 var indtrykket, at hovedgaden var delt i to, med en fortætning af butikker – hovedsageligt de traditionelle udsalgsvarebutikker, kædebutikker og caféer – i enden op mod Slotstorvet. I den modsatte retning mod stationen lå butikkerne mere spredt. Variationen i både udbuddet og kvaliteten af butikker var større, men området virkede generelt nedslidt, og her var flere tomme butikslokaler.

Foto til venstre: Billede af Algade 2018. Højre, øverst: Eksempel på en af de nye forretninger på Algade i enden ned mod stationen. Højre, nederst: Byggeplads ved det kommende Borgertorv på Algade.

Over de seneste to år er der sket en yderligere samling af butikkerne mod Slotstorvet, hvoraf flere er flyttet i nye lokaler, hvilket har bidraget til at give den del af gaden et løft. Der er også sket en udvikling i enden mod stationen. Der er stadig enkelte tomme butikker og nedslidte bygninger, men der er også kommet nyt liv i form af nye butikker og bygninger, der er blevet istandsat.

> *"Hvis man går ned i byen og ser, hvordan den ser ud i dag, og tænker på, hvordan den så ud for to år siden. Handlen er blevet skubbet op mod Gåsetårnet og blevet mere komprimeret, samtidig med der også er kommet mere liv i den del ned mod stationen".*
> Partner i Byforum.

Oplevelsen af, at der er sket en positiv udvikling i bymidten, bliver ikke nødvendigvis forbundet direkte med De Røde Løbere, da projektet endnu ikke har givet det store, synlige aftryk i selve gaden. Det skyldes bl.a., at det nye Borgertorv på Algade med tilhørende borgerservicecenter foreløbig er forsinket i to år, da entreprenøren gik konkurs. Det nye torv skulle skabe et nyt opholdsrum i hovedgaden og bidrage til at skabe liv i den del af gaden, der går ned mod stationen. I stedet har der været en byggeplads, som har sat sit præg på bybilledet.

I løbet af 2018 har der været flere synlige resultater af projektet. Udover indvielserne af Kulturruten, Uddannelsesruten og Rådhusparken er der også blevet opsat opholdsfaciliteter på Slotstorvet. Netop brugen af Slotstorvet og behovet for at gøre den store plads mere anvendelig i det daglige har været et emne, der har optaget mange i byen. Herunder lokalrådet i Vordingborg, som sammen med en bred kreds af interessenter har været tæt inddraget i processen med at skabe bedre rammer for aktivitet på pladsen. Det har resulteret i en række nye byrumsmøbler, som blev opsat i november 2018.

Handelslivets og øvrige centrale aktørers syn på Vordingborg

I dette afsnit vil vi præsentere svarene fra de to spørgeskemaer, som blev udsendt i 2016 og 2018, samt fra de optællinger, vi har foretaget ved besøg i byen. Surveyen for handelsliv og andre interessenter peger på, at holdningen til Vordingborg som by er positiv. Nedenstående figur viser, hvordan handelslivet og andre interessenter vurderer Vordingborg.

Figur 5.1. Handelslivets og andre interessenters vurdering af Vordingborg by

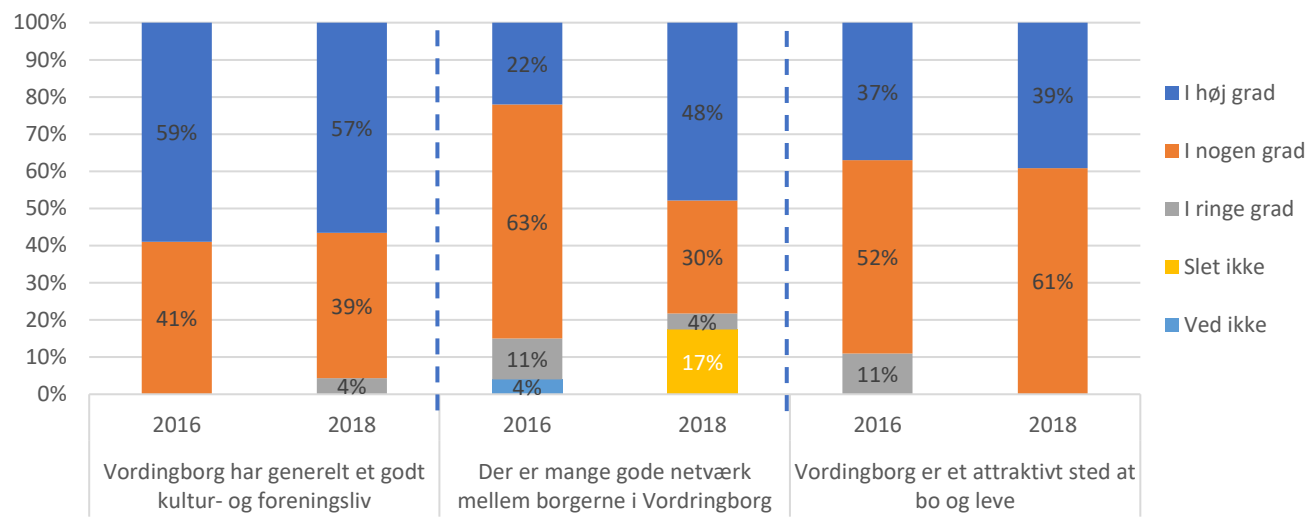

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 27
N (2018) = 23

Som i 2016 vurderer de centrale aktører omkring bymidten, at Vordingborg i 2018 har et godt kultur- og foreningsliv. Det stemmer overens med de input, der er kommet i de kvalitative interviews, som dels peger på byens rige kultur- og foreningsliv, dels udfordringen med, at det ikke tidligere har været italesat, men at det er ved at vende. Flere giver derfor udtryk for, at Vordingborg i stadig højere grad fremstår som et lokalt knudepunkt.

Den største forskel fra 2016 til 2018 er sket i forhold til synet på netværk i byen. Her er andelen, som angiver, at der i høj grad er mange gode netværk mellem borgere i byen, steget med 26 procentpoint fra 22 pct. i 2016 til 48 pct. i 2018. Det peger på, at det gennem De Røde Løbere og udviklingen af Byforum er lykkedes at styrke netværket blandt byens parter. Det skal her nævnes, at der sideløbende med De Røde Løbere er blevet skabt en ny handelsforening, Bycentrum, som samler byens handlende, og som også kan have bidraget til den positive udvikling. Ser man på vurderingen af Vordingborg som et attraktivt sted at leve og bo, er den uændret siden 2016.

Ser man på vurderingen af Algade, er billedet mere blandet. På den ene side er der færre, som angiver, at hovedgaden er et attraktivt sted at drive forretning, men på den anden side flere, som angiver, at der er tilstrækkeligt med kunder i byen og oplandet, samt at tilgængeligheden er god. Det vidner om, at handelslivet fortsat er under pres, men at der samtidig er en række forhold omkring bymidten, som er inde i en positiv udvikling.

Figur 5.2. Handelslivets og andre interessenters vurdering af Vordingborg bymidte

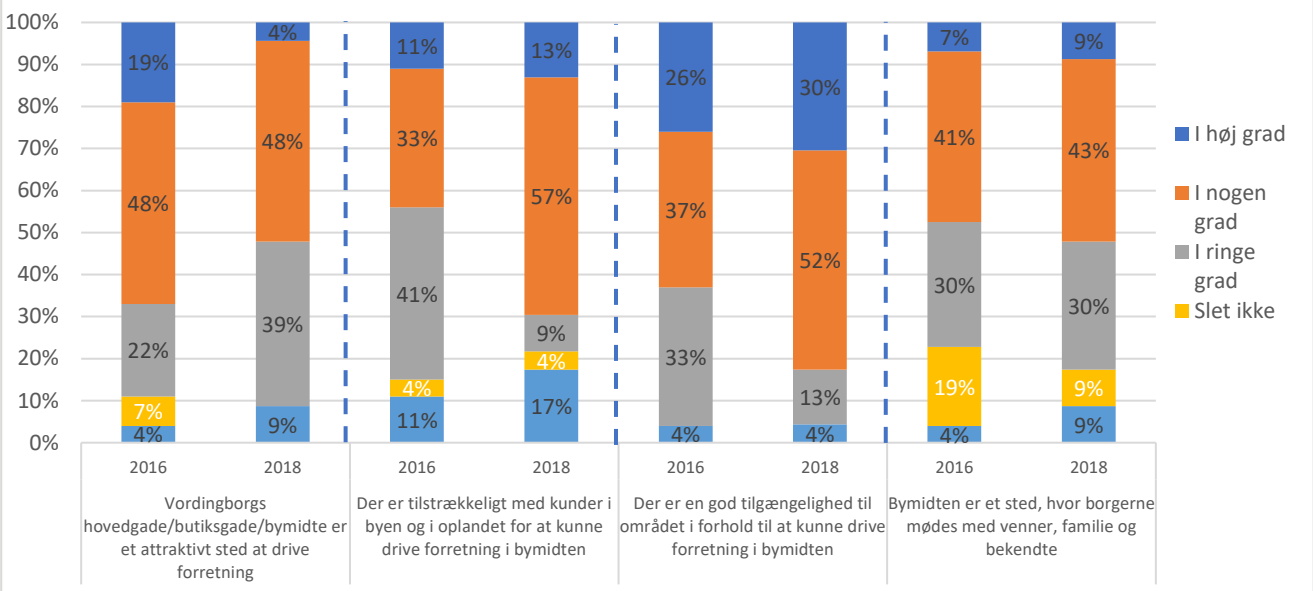

Kilde: Oxford og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 27
N (2018) = 23

Borgernes syn på byen er blevet mere kritisk

Set i forhold til de centrale aktører er borgernes vurdering af byen og bymidten blevet mere kritisk. Generelt er der ikke de store variationer i forhold til 2016, men der er en svag tendens til, at færre er meget positive, og at andelen af de kritiske samtidig er steget.

På spørgsmålet om, hvorvidt Vordingborg er et attraktivt sted at bo, er der ikke sket den store ændring. Det er derimod påfaldende, at der er en stor andel på 33 pct., som svarer 'ved ikke' på spørgsmålet om, hvorvidt byen har mange gode netværk. Det er en stigning fra 15 pct. i 2016. Andelen, der svarer 'slet ikke', er ligeledes steget. Det er det helt omvendte billede set i forhold til besvarelsen blandt de centrale aktører i byen. Det peger i retning af, at arbejdet med at involvere borgerne er lykkedes blandt de centrale aktører, men endnu ikke er bredt ud blandt borgerne.

Figur 5.3. Borgeres og besøgendes vurdering af Vordingborg by

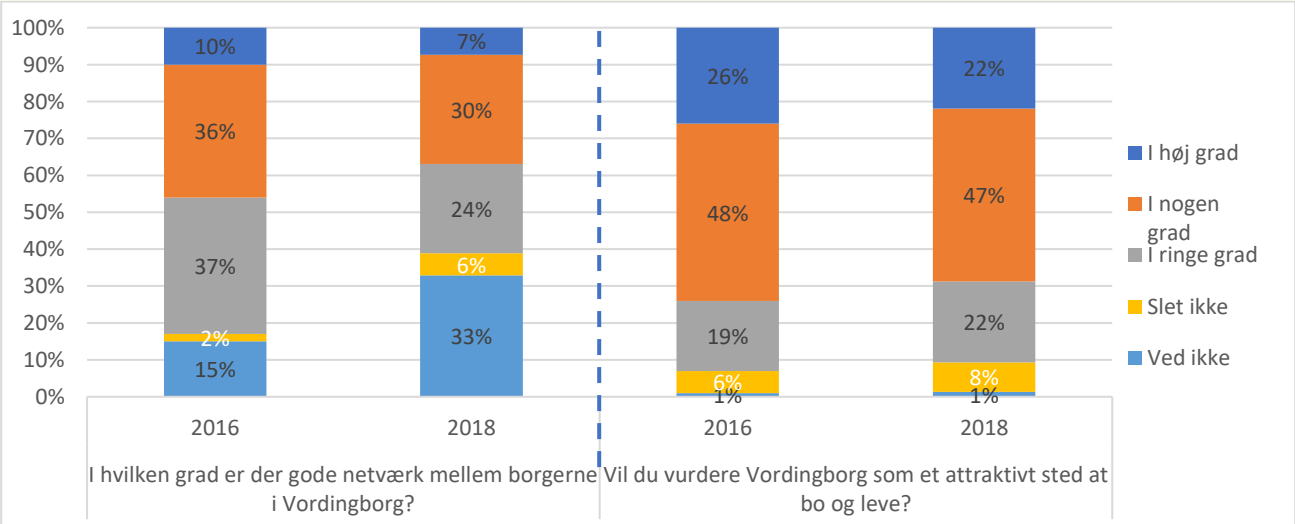

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 151
N (2018) = 301

Tendensen med, at der er lidt færre meget positive og flere kritiske, går igen i borgernes vurdering af bymidten. Det gælder både i forhold til oplevelsen af bymidten som attraktiv og hyggelig, om det er et godt sted at gå tur, og om det er et godt sted at mødes med venner og familie. En del af forklaringen kan være det igangværende byggeri ved det nye Borgertorv, som har sat sit præg på Algade det seneste år.

Til gengæld er der en stigning i antallet af borgere, der angiver, at bymidten er et godt sted at gøre indkøb. Her er der sket en stigning på 11 procentpoint fra 44 pct. til 55 pct., som har svaret 'i høj grad' eller 'meget høj grad' på spørgsmålet. Dette understøtter billedet af et handelsliv, der de seneste år har været inde i en positiv udvikling med fortætningen op mod Slotstorvet og flere nye og større butikker. Selvom udviklingen er sket i løbet af projektet, er der flere udefrakommende faktorer, som også spiller ind, bl.a. det nuværende økonomiske opsving, der for alvor har bidt sig fast. I hvor høj grad De Røde Løbere har bidraget til udviklingen og den ændrede opfattelse blandt borgerne kan derfor være svært at afgøre. Sammenfattende kan det konkluderes, at effekten af De Røde Løbere endnu ikke kan aflæses i borgernes generelle oplevelse af bymidten.

Figur 5.4. Borgeres og besøgendes vurdering af Vordingborg bymidte

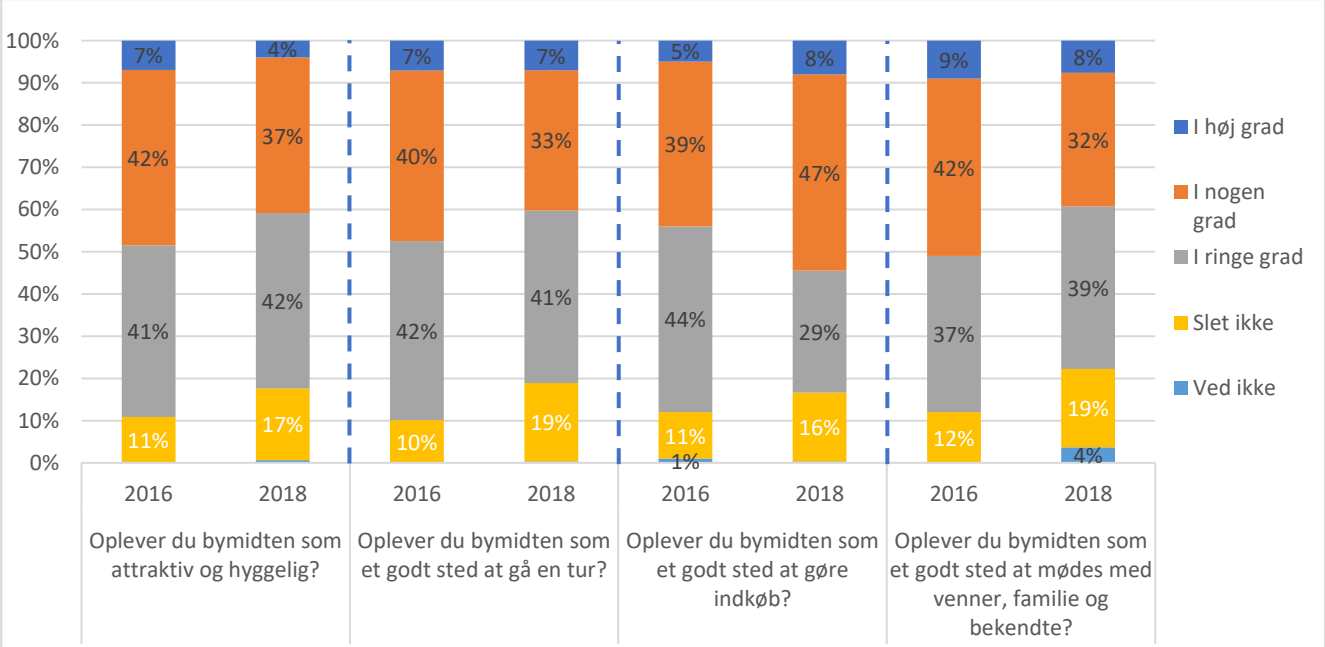

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 151
N (2018) = 301

Konklusioner og læringspunkter

Sammenfattende kan det konkluderes, at De Røde Løbere er kommet i mål med de centrale dele af projektet, og at der er skabt et stærkt fundament for det fortsatte arbejde med at udvikle bymidten og Vordingborg. Der er blevet etableret et Byforum og derved skabt en ny, formel struktur for det strategiske arbejde med bymidten. Desuden er der blevet fastlagt fem 'Røde Løbere', som forbinder bymidten med centrale mødesteder ude i byen. To af forbindelseslinjerne i form af Kulturruten og Uddannelsesruten er blevet etableret.

I forsøgsprojektet har samarbejdsformen særligt været i fokus, og det er blevet afprøvet, hvordan man bedst muligt bringer de forskellige aktører sammen om byudvikling. Det har betydet, at de involverede aktører har deltaget aktivt i udviklingen af delprojekter og aktiviteter. De har bl.a. bidraget til udviklingen af konkrete tiltag som forbindelseslinjerne, Kulturruten og Uddannelsesruten, forskønnelse af Rådhusparken og nye opholdsfaciliteter på Slotstorvet. I projekterne har bl.a. handels- og erhvervslivet, skoleelever og lærere, idrætsforeninger, lokalrådet, ungdomsuddannelser og professionelle kunstnere

været involveret. De konkrete resultater af De Røde Løbere er derfor i høj grad blevet til i samskabende processer.

Projektets brug af borgerinddragelse og samskabende processer har været en succes i forhold til at inddrage nye borgergrupper i byudviklingen, herunder de unge, og bidraget til at skabe engagement og forankring. Men arbejdsformen, hvor processen frem mod målet ikke følger en fast plan, men defineres løbende i dialog med de involverede interessenter, har også haft sine udfordringer. Det har været svært for udenforstående – politikere som borgere mere bredt set – at følge udviklingen i projektet. Kommunikation af projektets fremdrift og delresultater har derfor vist sig uhyre vigtig i forhold til at bevare interessen og den brede opbakning til projektet. Det oplevede man i De Røde Løbere midtvejs i projektet, hvor der opstod en utålmodighed i befolkningen og lokalpressen i forhold til at se konkrete fysiske resultater i bymidten. Det bundede bl.a. i de forventninger til projektet, som blev kommunikeret ud, da midlerne blev tildelt, og som primært havde fokus på de fysiske forandringer og i mindre grad den organisatoriske del. Dette skabte et misforhold mellem forventningerne i offentligheden og projektets primære fokus.

I forsøgsprojektet har det også vist sig, hvad der kan ske, når de formelle beslutningsstrukturer i kommunen bliver udfordret af de inddragede aktørers forventning om medbestemmelse. Det skete bl.a. i forbindelse med etableringen af nye opholdsfaciliteter på Slotstorvet. Forud lå et længere forløb, hvor de involverede borgere og aktører i fællesskab fandt frem til, hvilke møbler de ønskede på pladsen, men da forslaget blev forelagt politikerne, blev det i første omgang stemt ned. Dette resulterede i store protester fra de involverede parter, hvorefter forslaget blev vedtaget. Eksemplet med Slotstorvet viser nogle af de nye brudflader, der opstår, når der arbejdes med borgerinddragelse i byudviklingen. Arbejdsgruppen under De Røde Løbere havde lagt mange kræfter og timer i forslaget til indretning af Slotstorvet, og de følte ikke, at politikerne respekterede deres indsats og det resultat, de var nået frem til i regi af De Røde Løbere. Der opstod derfor en konflikt mellem den formelle beslutningskompetence i byrådet og de inddragede borgere og aktører. Dette peger på behovet for at have en løbende dialog og en klar forventningsafstemning og forståelse mellem det formelle og det frivillige niveau.

På trods af de udfordringer, der har været undervejs, er den samlede vurdering af forsøgsprojektet, at den involverende og procesorienterede arbejdsform har været en succes, som har skabt grobund for nye måder at samarbejde med borgere og aktører på i kommunen.

Resultater af optælling

Optællingerne blev foretaget af evalueringsteamet fredag den 26. oktober 2018 og har primært fundet sted i og omkring handelsgaden, dvs. Algade fra Slotstorvet og til krydset ved Chr. Winthersvej/Boulevarden mod stationen.

Optællingen viser, at antallet af tomme butikslokaler er faldet med fire, fra 15 i 2016 til 11. Antallet af udvalgsbutikker er uændret siden 2016 med 53 butikker, men der har været nogen udskiftning i butikker (der er bl.a. åbnet en Normal), og to eksisterende butikker er flyttet til større og nyrenoverede lokaler. Der er en enkelt mindre dagligvare/detailbutikker, men ingen større supermarkeder eller købmænd, hvilket er uændret siden 2016. Antallet af øvrige forretningsdrivende, herunder bagere, frisører, skønhedssaloner, burgercaféer, caféer, musikspillesteder (STARS) og pizzeriaer, er ligeledes uændret på 34.

Metode

De gennemførte interviews i Vordingborg

Vi har gennemført interviews med følgende interessenter i Vordingborg:

Organisation/ virksomhed	Interviewet person	Titel
Bog & Idé	Mogens Larsen*	Formand for Bycentrum
ZBC	Ann Descroix*	Rektor
Vordingborg Lokalråd	Jens Beck-Lauritzen*	Formand
Canterbile 2	Nullo Facchini*	Teaterleder
Møns Bank (Vordingborg)	Allan Andersen*	Filialdirektør, formand for Byforum
Mischa Stof og Hobby	Charlotte Larsen	Butiksejer

Vordingborg Kommune	Jan Michelsen	Udviklingsdirektør
Vordingborg Kommune	Philippine Birckner	Projektleder
Vordingborg Kommune	Jette Stauner	Landskabsarkitekt
Vordingborg Kommune	Anja Valhøj	Planchef
Vordingborg Kommune	Marta Rudnicka	Ungdomsprojektkoordinator

Interviewpersonerne er udvalgt på baggrund af input fra projektledelsen i Vordingborg Kommune. Interviewene er gennemført i forbindelse med besøg i Vordingborg den 26. oktober 2018 eller efterfølgende pr. telefon (markeret med *).

Kvantitative data – metodebeskrivelse

Der er gennemført to spørgeskemaundersøgelser ultimo oktober-medio november 2018 med hhv. borgere og besøgende i Vordingborg samt aktører fra Vordingborgs erhvervsliv og andre interessenter. Fra borgere og besøgende er der indhentet besvarelser via elektroniske links, som har ligget på Facebook-siden '4760 Hjælper hinanden' og er blevet delt af Vordingborg Kommune i nyhedsbreve og på hjemmesiden. Surveyen for erhvervslivet og andre interessenter er udsendt direkte via e-mails.

I alt har 301 borgere og besøgende i Vordingborg gennemført spørgeskemaundersøgelsen, hvilket er 150 flere end i 2016. 23 aktører fra Vordingborgs handelsliv og andre interessenter har gennemført spørgeskemaundersøgelsen henvendt til dem, hvilket er fire færre end i 2016.

6. Mørke

I dette kapitel ser vi nærmere på forsøgsprojektet i Mørke. Kapitlet præsenterer først de centrale læringspunkter i kort form, hvorefter der følger en nærmere beskrivelse af projektet og dets nuværende status. Evalueringen bygger på interviews, observationer og spørgeskemaundersøgelser fra 2016 og til 2018. Til sidst i kapitlet uddyber vi de vigtigste erfaringer og læringspunkter fra arbejdet i Mørke.

Hovedpunkter

Forsøgsprojektet 'Genbyg Hovedgaden i Mørke' er en del af en større områdefornyelse i Mørke. Formålet med områdefornyelsen generelt er at forbedre det fysiske miljø i den centrale del af Mørke, bl.a. med et mere indbydende stationsområde, forskønnelse af hovedgaden, forbedret tilgængelighed og bedre rammer for ophold samt forsamlinger i byens rekreative områder. Forsøgsprojektet er koblet til dette gennem en undersøgelse af, hvordan man kan genanvende byggematerialer fra nedrivninger af tomme og udtjente bygninger langs hovedgaden i Mørke eller andre steder i lokalområder til genbyg, dvs. forbedring af ejendomme i Mørke, primært langs hovedgaden. Konkret er områdefornyelsen og forsøgsprojektet koblet sammen omkring 'Byens Hus', et moderne forsamlingshus, som skal bygges efter genbyg-metoden.

Genbyg-projektet har været forsinket af forskellige årsager og var i oktober 2018 stadig under opførelse. Det stod dog klart, at huset bliver opført og i foråret 2019 kan overdrages som råhus til de lokale, som skal stå for færdigmonteringen. Herefter følger en driftsfase, hvorunder huset skal finde sin plads blandt byens andre foreninger og aktiviteter og på langt sigt blive en bæredygtig økonomisk model. Ud over forsøgsprojektet omkring 'Byens Hus' har der i Mørke været renoverings- og bygningsarbejde flere steder i hovedgaden, samtidig med at der er sket investeringer i byparken og hallen.

De **overordnede udfordringer** for projektet i Mørke har været:
Overtagelse af den rigtige ejendom: Den offentlige omtale af projektet har gjort det svært at finde et egnet hus til markedspris.
Anvendelse af genbyg i den offentlige projektering og som nybyg: Genbyg kræver pragmatik og kreativitet undervejs. Man kan ikke på forhånd planlægge, hvilke materialer der vil blive tilgængelige og dermed byggeriets endelige form, hvilket strider mod krav om detaljerede projektbeskrivelser.
Opbakning fra lokalsamfund og frivillige kræfter over tid: Genbyg kræver mange frivillige kræfter, og det har været en udfordring at bevare engagementet over tid, samtidig med at ikke alle i lokalbefolkningen er lige motiverede af de ideologiske aspekter i genbyg-metoden.

De **overordnede læringspunkter** for projektet er:
Genbyg-metoden har været velegnet som et fælles projekt: Trods udfordringerne med engagementet over tid indeholder genbyg-metoden mange processer, hvor der er brug for frivillige til både manuelt og administrativt arbejde. På den måde har det været egnet som et fælles projekt for de interesserede på tværs af baggrunde og kompetencer.
Entrepriseformen har fungeret: Valget af fagentreprise har givet mulighed for at udvælge håndværkerne enkeltvis og vælge dem, der så 'genbyg' som en spændende udfordring, og som kunne tage del i udviklingen undervejs.
Dedikeret projektleder har sikret det lange træk: Når det har knebet med at nå deadlines og samle frivillige, er projektlederen trådt til og har i det hele taget drevet projektet med et stort personligt engagement.

Genbyg hovedgaden i Mørke

Forsøgsprojektet ”Genbyg Hovedgaden i Mørke” er en del af den omfattende områdefornyelse i Mørke. Helt konkret indgår forsøgsprojektet i områdefornyelsen i kombination med ’Byens Hus’, hvor et nyt forsamlingshus skal opføres i hovedgaden – nu med genanvendelse af materialer fra nedrevne huse i Mørke og omegn. Formålet har været at undersøge potentialerne for at anvende ’genbyg’-metoder i områdefornyelse.

Byggeriet af ’Byens Hus’ har været forsinket af forskellige årsager, herunder problemer med at finde den rette ejendom. Byggearbejdet blev igangsat i begyndelsen af 2018, og i løbet af sensommeren har der været rejsegilde. Råhuset bliver i 2019 afleveret til den nystiftede forening, som skal drive huset fremover. I den efterfølgende tid skal lokale ildsjæle bygge videre og indrette huset, samtidig med at der skal udvikles aktiviteter og en økonomisk model for husets drift de kommende år. Den nyoprettede forening, som skal stå bag ’Byens Hus’, har haft stiftende generalforsamling og er begyndt at tegne støttemedlemskaber.

I forhold til selve byggeriet har der ikke været genanvendt så stor en andel af materialer, som flere havde håbet, men der er på mange måder opnået lærerige erfaringer med genanvendelsen af byggematerialer i forbindelse med nybyggeri og områdefornyelse.

Foto til venstre: Konstruktionen af Byens Hus er i fuld gang. Foto til højre: Rensede mursten til genbyg-projektet.

Resultater fra slutevalueringen

I dette afsnit vil vi præsentere data og resultater fra slutevalueringen. Analysen er baseret på interviews foretaget i 2016, 2017 og 2018 samt observationer og spørgeskemaer fra 2016 og 2018. Spørgeskemaet til handelslivet og andre interessenter er blevet besvaret af henholdsvis 11 (2016) og 7 personer (2018), hvilket skaber en del usikkerhed omkring resultatet. Disse resultater vil derfor kun kort blive præsenteret, mens der vil blive lagt større vægt på borgernes besvarelser samt de samtaler, vi har haft med projektdeltagere.

Samme butikker, men nyt bybillede

Det første punkt, vi vil behandle her, er, hvilke påvirkninger områdefornyelsen og forsøgsprojektet har haft for Mørke og for opfattelsen af Mørke by. Den nedenstående figur viser en vurdering af Mørke by ifølge handelslivet og andre interessenter.

Figur 6.1. Handelslivets og andre interessenters vurdering af Mørke som by

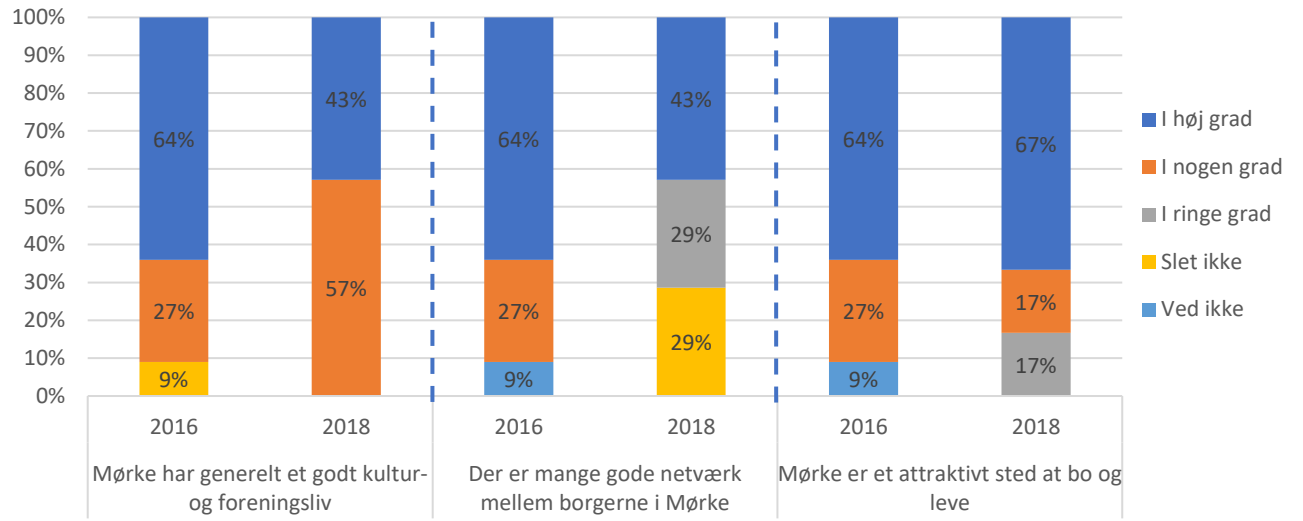

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 11
N (2018) = 7

Figuren viser, at til trods for en lille, men negativ udvikling i vurderingen af Mørke som by, er den overordnede vurdering dog stadigvæk positiv. Handelslivet vurderer kultur- og foreningslivet positivt, hvilket også stemmer overens med de udtalelser, de handelsdrivende har nedskrevet i kommentarfelterne. Flere af projektdeltagerne udtaler også, at foreningslivet er stærkt i Mørke, og at dette fællesskab har været vigtigt for skabelsen af og den fremtidige brug af Byens Hus. To interviewpersoner fremhæver bl.a., at da arbejdsgruppen begyndte at tegne medlemskontingenter, fik man i den første uge over 150 medlemmer. Projektet har også kunnet bidrage til at skabe et rum for nytilflyttede, hvilket en interviewperson beskrev således:

> *"En ny i byen havde fået besked fra konen om at gå ned for at networke, da de var nytilflyttede. Byggearbejdet med Byens Hus har bestemt kunnet bruges til at danne socialt fællesskab".* Interessent i interview.

Nedenstående figur viser handelslivets vurdering af bymidten.

Figur 6.2. Handelslivets og andre interessenters vurdering af bymidten i Mørke

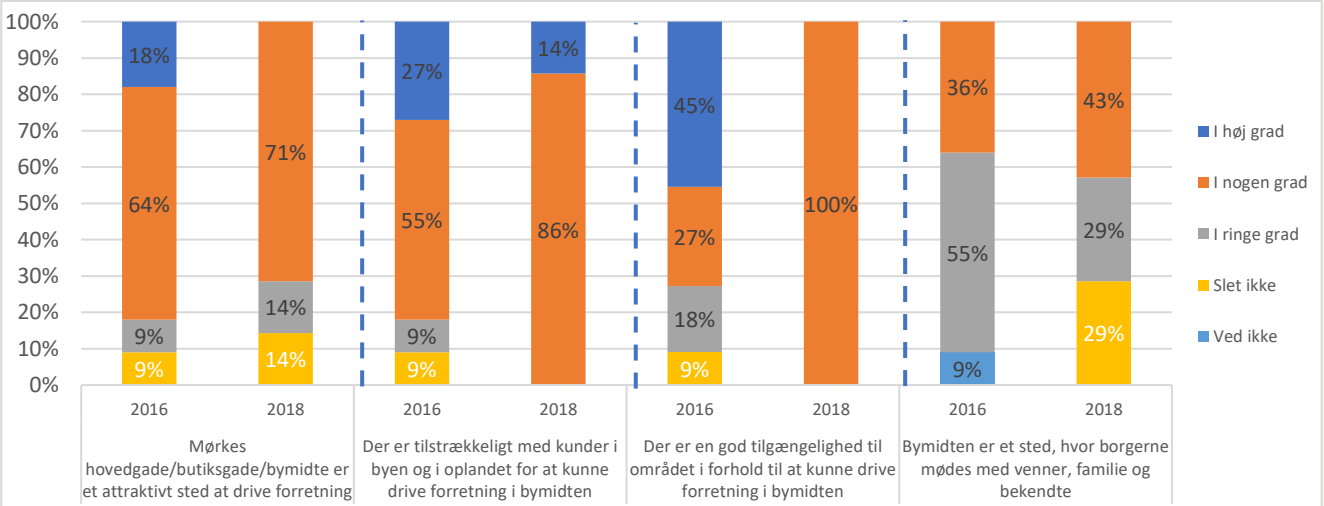

Kilde: Oxford og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 11
N (2018) = 7

Figuren viser, at handelslivet overvejende vurderer bymidten positivt, dog igen med en negativ udvikling i nogle af spørgsmålene. Dog er det vigtigt igen at fremhæve, at figuren kun bygger på henholdsvis 11 og 7 handelsdrivendes svar. Det er også svært at pege på områdefornyelsens rolle i denne udvikling, da der er mange andre faktorer, som har indflydelse på vilkårene for detailhandlen.

Helt overordnet har borgerne og de besøgende i Mørke et positivt syn på bymidten og byen generelt. Fra 2016 til 2018 er vurderingen blevet mere positiv. Spørgeskemaerne er blevet besvaret af henholdsvis 183 borgere i 2016 og 94 borgere i 2018. Nedenstående figur viser borgernes og de besøgendes vurdering af bymidten.

Figur 6.3. Borgeres og besøgendes vurdering af Mørke bymidte

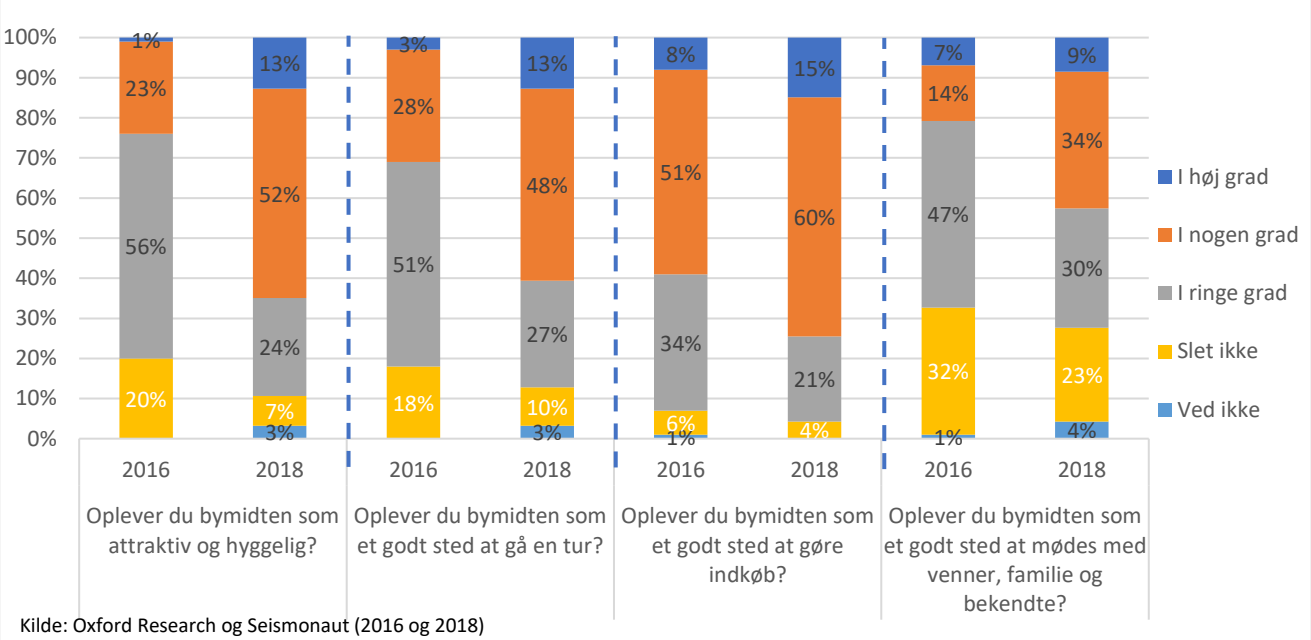

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 183
N (2018) = 94

Figuren viser en stigning på alle fire områder, der er blevet spurgt til. I forhold til om byen er attraktiv/hyggelig, et godt sted at gå en tur og et godt sted at gøre indkøb, svarer over halvdelen 'i høj grad' eller 'i nogen grad'. Den positive stigning kan hænge sammen med det ansigtsløft, byen har fået med nyistandsatte husfacader i hovedgaden, nedrivning af gamle/slidte bygninger og byggeriet af Byens Hus. I forhold til om byen er et godt sted at mødes med venner, familie og bekendte, svarer 23 pct. 'slet ikke' og 30 pct. 'i ringe grad'. Surveydeltagerne fremhæver dog ikke, hvad der mangler, eller hvad det er, de er utilfredse med i forhold til bymidten som mødested, men efterspørger bedre transportmuligheder til de større byer. Til trods for dette fremhæver borgerne i surveyen, at de særligt benytter og sætter pris på hallen som samlingssted, specielt i forbindelse med foreningslivet og frivilligheden.

Foto til venstre: Hallens cafeteria. Foto til højre: Den nye hal med springgrav.

Områdefornyelsen og projektarbejdet i Mørke kan have været en katalysator for den mere positive vurdering af bymidten og kan dermed også være forklaringen på stigningen af den generelle vurdering af byen (se også figur 6.4. nedenfor).

Netværk og lokal opbakning

Der har undervejs været en del tumult om forsøgsprojektet bl.a. pga. DR-dokumentarserien 'Lys i Mørke', som portrætterer områdefornyelsesarbejdet i byen. En interviewperson fortæller fx hvordan:

> *"Tv-udsendelsen har skabt et skævt billede af Mørke. Det har også haft en negativ effekt i Mørke".* Interessent i interview.

Derudover fortæller de involverede projektdeltagere også om udfordringer i forhold til kritiske indbyggere. Der har været stillet spørgsmål til, om byen havde brug for endnu et samlingssted, hvem der må bruge det osv. Dog har de synlige resultater, herunder renoveringer i hovedgaden og den løbende tilpasning af Byens Hus, der nu endelig er under opførelse, fået flere indbyggere til at se potentialerne. For at imødekomme skepsissen har der været afholdt mange infomøder, men som en projektdeltager udtaler, så er det svært at sige, "hvornår man har været borgerinddragende nok". Byfornyelsen har formentlig pustet til nogle allerede eksisterende brudlinjer i lokalsamfundet omkring, hvad det er for en by, man ønsker. Det er dog ikke til at aflæse i besvarelserne fra spørgeskemaerne, at byen skulle være mere splittet i dag end før.

Figur 6.4. Borgeres og besøgendes vurdering af Mørke by

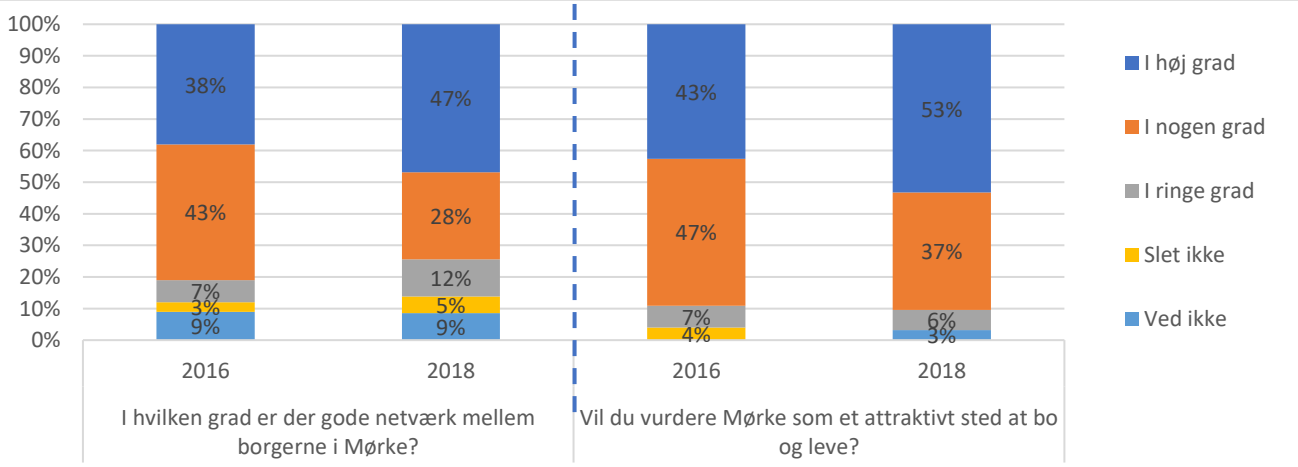

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 183
N (2018) = 94

Ovenstående figur viser, at næsten halvdelen (47 pct.) af de adspurgte borgere og besøgende mener, at der er gode netværk mellem borgerne i Mørke. Mørke er den af de fem projektbyer, som har den højeste score i forhold til gode netværk. I spørgeskemaet har borgerne også haft mulighed for at fremhæve, hvad de mener er det bedste ved Mørke. Her indgik ord som sammenhold, landsbymiljø, alle kender alle og frivillighed i over 60 pct. af besvarelserne. I nogle af besvarelserne sammenkædes disse ord med byfornyelsen, specielt Byens Hus fremhæves som et godt fremtidigt sted til at dyrke og bibeholde det gode netværk mellem borgerne. I interviewene påpeger informanterne også, at Byens Hus netop skal fungere som et moderne forsamlingshus, for til trods for at Mørke allerede har samlingssteder, kan Byens Hus både forskønne bybilledet og skabe mulighed for nye og andre måder at mødes på. Figur 6.4. viser også, at flere borgere og besøgende vurderer Mørke som et attraktivt sted at bo og leve, hvilket kan hænge sammen med de gode netværk. En borger skriver for eksempel i surveyen, at det bedste ved Mørke er:

> *"Fællesskabet og foretagsomheden – i Mørke lykkes man med tingene, fordi folk bakker op".* Interessent i survey.

Udover det gode netværk i byen, som har fået lov til at blomstre under forsøgsprojektet, kan de forskellige tiltag også have givet borgerne og de besøgende en fornemmelse af, at der sker ting i byen, hvilket kan være med til at skabe det positive billede.

Genbyg-metoden som del af områdefornyelse

Forsøgsprojektets kerne er anvendelsen af genbyg-metoden med de særlige krav, den stiller til byggeprocessen. Konkret har en af udfordringerne med genbyg været, at håndværkere ikke kan give garantier på deres arbejde, når de ikke kan indkøbe materialer med de rette certificeringer. En anden udfordring er at skulle arbejde med de materialer, der er tilgængelige. Efter at projektet gik i gang, blev det klart for byggegruppen, at færre materialer end forventet kunne genbruges, og at de materialer, der kunne, krævede ekstra arbejde, før de kunne indgå i byggeriet. Erfaringen fra Mørke er, at det mest er mursten og gulvbrædder, som kan genanvendes i nybyg. Specielt arbejdet med rensning af mursten viste sig at være tids- og ressourcekrævende.

Derudover har de involverede nøglepersoner delvist manglet kompetencer i forhold til byggeri. Som en af ildsjælene siger det, ”vi ved jo ikke, hvordan man bygger en trappe”. Disse ting er dog blevet løst hen ad vejen, og den centrale udfordring, de involverede står med nu, er, hvordan selve Byens Hus skal organiseres fremadrettet. Målet er, at stedet skal være åbent for alle uden en stram topstyring, men dette kan blive forhindret af, at der skal være nogle regler og strukturer for at få det til at løbe rundt. Dog virker interviewpersonerne optimistiske med hensyn til det sidste arbejde, der ligger i projektet.

Vælger man genbyg-metoden, skal man således fra starten være klar over, at processen bliver længere og mere besværlig, end processen med byggearbejdet ellers ville have været. Dog hører der også positive følgevirkninger med. En interviewperson fortæller:

> *”Troede nok oprindeligt på en højere genbygs-procent, end de får, men det har været med til at flytte folk rigtigt langt på det her felt. Det har tvunget folk til at tænke bæredygtigt, overveje affaldshåndtering, ressourceforbrug, bevidstheden om genbyg er steget i hele byen”.*
> Interessent i interview.

Konklusioner og læringspunkter

Evalueringen viser, at der i 2018 er et mere positivt billede af Mørke by og bymidte. Især blandt borgerne er vurderingen blevet mere positiv siden 2016, mens det samme gælder i lidt mindre grad for handelsdrivende og andre interessenter. Den mere positive vurdering af bymidten i Mørke i 2018 kan meget vel skyldes, at flere huse har fået et løft, herunder flere i hovedgaden, at der er sket en nedrivning af gamle bygninger, og at arbejdet med Byens Hus er blevet synligt. Der har også været rig aktivitet andre steder i byen, bl.a. omkring parken og hallen.
I forhold til den forandringsteori, som blev opstillet i 2016 for Mørke, er projektet kommet langt. Selve byen er blevet forskønnet, og flere politikere og borgere har fået øjnene op for potentialet i byen, specielt i forhold til at gøre byen mere kendt. Processen derhen har dog til tider været udfordrende for de involverede.

Genbyg som områdefornyelsesværktøj

Den oprindelige tanke i ”Genbyg Hovedgaden i Mørke” var at koble nedrivninger med områdefornyelse. Forsøgsprojektet har kastet nogle konkrete erfaringer af sig, som må siges at være væsentlige for andre, der vil benytte sig af metoden til lignende projekter.

En af de grundlæggende udfordringer er anvendelsen af de dynamiske genbyg-metoder i et system, som forventer at kunne forhåndsgodkende projektbeskrivelser. Genbyg kræver pragmatik, og man må arbejde med de materialer og muligheder, som opstår, når noget rives ned. Det kan kræve, at man tager beslutninger her og nu og må ud at hente materialerne med det samme. Det kræver også kreativitet undervejs i byggeprocessen, da man ikke kan forudsige, hvilke materialer der vil dukke op. Her har valget af fagentreprise fungeret godt og har givet mulighed for at udvælge de lokale håndværkere, der så ’genbyg’ som en spændende udfordring, og som var klar til at tage del i udviklingen undervejs.

I denne form for byggerier, hvor forskellige formelle krav til nybygninger samt ønskerne fra de kommende brugere skal være opfyldt, har det vist sig, at mursten og gulvbrædder har været de mest genanvendelige materialer. Andre materialer (f.eks. vinduer, elinstallationer, hårde hvidevarer) er sværere at få ind i forhold til både nutidige energikrav eller i forhold til de garantier, som man ønsker fra håndværkerne.

Genbyg har dog samtidig et potentiale som et fælles projekt for en by. Der er mange forskellige roller og kompetencer, der skal i spil, nemlig alt fra fundraising, projektering og transport af materialer, til klargøring og byggearbejdet. Det kræver dog frivillige kræfter og engagement nok til, at byggeprocessen ikke går i stå, og det kan tidligt i forløbet være svært at se fremdriften. Det idealistiske aspekt i genbyg kan også være en udfordring i forhold til de justeringer af ambitionsniveauet, man må affinde sig med, og i forhold til at inkludere lokalsamfundets mange forskelligheder. Mens de fleste gerne vil styrke deres by, er det færre, som kan se sig selv i de mere abstrakte målsætninger i den cirkulære økonomi, som genbyg også er en del af.

Åbenhed og processen omkring

Ambitionsniveauet i Mørke har været højt. Ikke bare har man skullet bygge et hus til delvist ukendte formål, man har også grebet ud efter en uprøvet og idealistisk metode med genanvendelse af byggematerialer fra lokale nedrivninger. Selvom spørgeskemaundersøgelserne ikke fortæller om en negativ udvikling i byens netværk og sammenhold, så har uenigheder og splid stadig fyldt meget for deltagerne, når de fortæller om forløbet.

Selvom informationsniveauet er højt, og selvom alle møder i princippet er åbne, så vil en områdefornyelse i en bymidte uundgåeligt puste til nogle allerede eksisterende forskelligheder i et bysamfund. Civile ildsjæle, som investerer deres fritid i deres bys udvikling, har et uklart mandat fra kommunen og kan ikke leve op til alles forventninger. En pragmatisk vej frem kunne være at udvikle et sæt retningslinjer for god borgerinddragelse. Retningslinjerne kunne indeholde anbefalinger til antallet af møder, god skik i information, eventuelt konflikthåndtering osv. Man må heller ikke glemme, at kommunen er den myndighed, som (via projektlederen) i sidste ende må løse eller facilitere en konfliktløsning.

En anden fremgangsmåde kunne være en mere formel borgerinddragelsesstruktur, hvor de eksisterende foreninger i byen får rollen som deltagere og talerør i byudviklingen. Dette ville give rum til at diskutere og afveje de forskellige synspunkter, inden de bringes videre til de involverede ildsjæle.

Resultater af optælling

Ved besøg i Mørke har vi talt butikker og observeret byens udvikling fra 2016 til 2018. Den sidste optælling fandt sted d. 20. september 2018 i samme område som i 2016 (dvs. den del af hovedgaden, Ebeltoftvej, som strækker sig fra stationsområdet til Kirkevej). Optællingen af udvalgsbutikker og liberale erhverv viser, at det hovedsageligt er de samme tal som i 2016. Siden 2016 er antallet af tomme butiks- og erhvervslokaler faldet, og byen bærer i 2018 mindre præg af nedslidte bygninger, dog med enkelte undtagelser. Det er tydeligt, at flere huse i hovedgaden for nylig er blevet renoveret. Der er i 2018 færre huse til salg end i 2016 (33 mod 64 i 2016).

Metode:

De gennemførte interviews i Mørke

Vi har gennemført interviews med følgende interessenter i Mørke:

Organisation/ virksomhed	Interviewet person	Titel
Syddjurs Kommune	Alette Lena Skov-Hansen	Projektleder
CFBO	Inger Borchmann	By-strategisk rådgiver

Genbyg-gruppen	Rasmus Scharling Toft	Formand, bestyrelsen, Byens Hus
	Jakob Baungaard*	Medlem af distriktsrådet og lokal ildsjæl
Syddjurs Kommunes byråd	Ole Hansen	Næstformand, Plan, udvikling og kultur og politiker
Syddjurs Kommune	Poul Møller	Direktør
Syddjurs Kommunes byråd	Riber Hog Anthonsen	Udvalgsformand, Plan, udvikling og kultur

Interviewpersonerne er udvalgt på baggrund af input fra projektledelsen i Langeland Kommune. Interviewene er gennemført i forbindelse med besøg i Mørke d. 20. september 2018 eller efterfølgende pr. telefon (markeret med *).

Kvantitative data – metodebeskrivelse

Der er gennemført to spørgeskemaundersøgelser ultimo oktober-medio november 2018 med hhv. borgere og besøgende i Mørke samt aktører fra Mørkes erhvervsliv og andre interessenter. For borgere og besøgende i undersøgelsen er der indhentet besvarelser på to måder, nemlig ansigt til ansigt og via elektroniske links, som har ligget på mørke.dk og Facebookgruppen Mørke. Surveyen for erhvervslivet og andre interessenter er udsendt direkte via e-mails.

I alt har 94 borgere og besøgende i Mørke gennemført spørgeskemaundersøgelsen, hvilket er 89 færre end i 2016. 11 aktører fra Mørkes handelsliv og andre interessenter har gennemført spørgeskemaundersøgelsen henvendt til dem, hvilket er fire flere end i 2016.

7. Langå

I dette kapitel ser vi nærmere på forsøgsprojektet ”Vores Bredgade” i Langå. Kapitlet præsenterer først de centrale hovedpunkter i slutevalueringen, hvorefter der følger en beskrivelse af projektet og den nuværende status. Evalueringen bygger på interviews, observationer og spørgeskemaundersøgelser i perioden fra 2016 og til 2018. Til sidst i kapitlet om Langå uddybes de vigtigste erfaringer og læringspunkter fra arbejdet i Langå.

Hovedpunkter

Formålet med ”Vores Bredgade” har været at skabe mere liv i den centrale handelsgade, Bredgade. Til dette har der i projektets tid været anvist og afprøvet forskellige midlertidige tiltag og idéer, via samskabelsesprocesser mellem det private og det offentlige. Forsøgsprojektet har været én indsats blandt flere i en samlet områdefornyelse i Langå. Tiltag, som ligger under områdefornyelsen, er fx indvielse af det nye torv og broen over jernbanen. I midtvejsevalueringen blev det fremhævet af interviewpersonerne, at de ikke skelnede mellem selve forsøgsprojektet og områdefornyelsen i byen. Derfor kan resultaterne i denne slutevaluering også henføres til den samlede byfornyelse. Dog vil vi fremhæve de steder, hvor vi mener, at forsøgsprojektet særligt er katalysator.

De **overordnede udfordringer** for projektet har været:

Samskabelse: Idéen om samskabelse har været en grundtanke i projektet, som også har vist sig at være vanskeligt at gennemføre i praksis. Det at skabe en proces og nogle rammer, som munder ud i konkrete resultater, alle er glade for og har bidraget til, har været svært. Mange af de oprindelige planer er blevet skudt ned, og det har taget energi og engagement ud af projektet. Enkelte interviewpersoner peger på, at projektet har splittet byen mere, end den er blevet samlet.

Kommunens rolle: Der er blevet lagt op til stor åbenhed fra kommunens side. Det har på mange måder bidraget positivt til projektet, fordi den traditionelle rolle mellem kommunen som offentlig myndighed og autoritet er blevet udvisket. På den anden side har kritikken fra nogle borgere været, at kommunen grundet sin bottom-up-tilgang ikke har været synlig nok i processen og sat nogle klare rammer.

Midlertidighed: Det har ikke været kommunikeret godt nok ud, hvad der menes med begrebet midlertidighed, selvom det er en grundtanke i projektet. Det har blandt flere af byens borgere affødt en skepsis og har sået tvivl om, hvad de forskellige tiltag undervejs egentlig skal bruges til.

Tids- og projektstyring: De to forsøgsrunder i Bredgade har begge gange været præget af tidspres. De er kommet for sent i gang. Hvis de to midlertidige projekter var blevet foldet ud om foråret som planlagt, ville der have været mere tid til at afprøve det og dermed til fulde realisere tankerne bag det.

De **overordnede læringspunkter** for projektet er:

Samskabelsesprocessen: Selvom nogle vurderer, at projektet ikke har opnået de ønskede resultater, er der stadig skabt læring fra samskabelsesprocessen. Det er i sig selv værdifuldt, at man i processen har lært mere om hinanden og om, hvordan man skal gribe det an i nye projekter. Det er vigtigt, at der bygges videre på læringen, og at de opståede konflikter og uoverensstemmelser ikke ender med at splitte byen.

Konsensus: En læring fra projektet har været, at det er vigtigt at have fokus på at skabe konsensus om og involvering i projektets formål i ansøgningsfasen. Projektet har været præget af, at der har været en gruppe af engagerede borgere (Tordenskjolds soldater), som har villet noget særligt med midlertidighed og samskabelse. Andre interessenter og grupperinger i byen har ikke i samme grad bidraget til det fra starten, og det har bremset projektet undervejs; fx kunne konflikt med handelslivet

muligvis have været undgået, hvis Langå Handel var blevet involveret allerede i ansøgningsprocessen.

Kommunens rolle: En læring fra projektet angår kommunens rolle, som viser, at der for at sikre fremdrift i projektet er brug for, at kommunen både kan være facilitator og myndighed. Det er en balance, som en kommunal projektleder hele tiden bør være opmærksom på. Det har været vigtigt, at dette projekt ikke blev opfattet som 'kommunens projekt'. Derfor er der også blevet skabt en kerne af borgere og handelsdrivende, som har taget ejerskabet for projektet, og kommunen har fået succes med at få involveret og engageret byens borgere i projektet. På den anden side ytrer nogle borgere kritik af, at kommunen har været for usynlig i situationer, hvor der var behov for en klar udmelding og styring.

Vores Bredgade

Bredgadeprojektet har været i gang siden 2015 og afsluttes her i 2018. Projektet har været styret af "Bredgadegruppen", som blev etableret med forskellige interessenter, herunder borgere, handelsdrivende og borgerforeninger. Det var vigtigt at skabe en gruppe bestående af indbyggere, således at et ejerskab til projektet kunne opstå og ikke ville blive opfattet som et kommunalt projekt. For at understøtte idéen med, at det var borgernes projekt, valgte man at arbejde med midlertidige forsøgselementer, der skulle bidrage til en levende og åben proces, som løbende kunne afspejle borgernes mentale indstilling til Bredgade. Det midlertidige aspekt kunne således give borgerne mulighed for at prøve nogle ting af, inden den permanente løsning skulle etableres. I forsøgsprojektet er der arbejdet med opfyldelse af seks forventede resultater (se boksen til højre).

- En hovedgade i udvikling i stedet for afvikling.
- Gadeareal bruges aktivt af gadens ejendomme.
- Borgere, grundejere, institutioner og foreninger deltager i udviklingen af 'Vores Bredgade'.
- Der afholdes mindst tre midlertidige aktiviteter.
- Fælles rammer for omdannelsen.
- Andelen af tomme lokaler i Bredgade falder.

Status på projektet er, at de midlertidige tiltag er blevet afprøvet, herunder bl.a. 'Lys og Skala', 'Grøn Bredgade', streetart, tidsbegrænset parkering og juletræer på fortovsarealerne. Skitseforslaget til den permanente løsning i Bredgade har været sendt i høring, og der er kommet over 30 høringssvar – de fleste med positive tilkendegivelser over for projektet. I forhold til områdefornyelsen er det nye torv blevet indviet, og broen over jernbanen er næsten færdig.

Foto til venstre: Streetart på Bredgade. Foto til højre: Den næsten færdige bro over jernbanen.

Resultater fra slutevalueringen

I dette afsnit vil vi præsentere data og resultater fra slutevalueringen. Det drejer sig om interviews foretaget i 2016, 2017 og 2018 samt observationer og spørgeskemaer fra 2016 og 2018. Overordnet

viser de to surveys, at både handelsliv og borgere vurderer Langå overvejende positivt. Udviklingen fra 2016 til 2018 har for handelslivet været faldende, mens den for borgerne har været stigende.

Handelslivets udfordringer

Igennem forsøgsprojektet har de handelsdrivende været meget involveret i processerne omkring de forskellige midlertidige tiltag, da deres butikker ligger ud til de arealer, der har været arbejdet med. Desuden har nogle af de handelsdrivende også siddet med i Bredgadegruppen. Denne involverende proces har medført nogle udfordringer for handelslivet, bl.a. uenigheder med borgerne og kritiske opmærksomhedspunkter i forhold til at drive forretning i Langå. Nedenstående figur viser handelslivets og de andre interessenters vurdering af Langå by.

Figur 7.1. Handelslivets og andre interessenters vurdering af Langå by

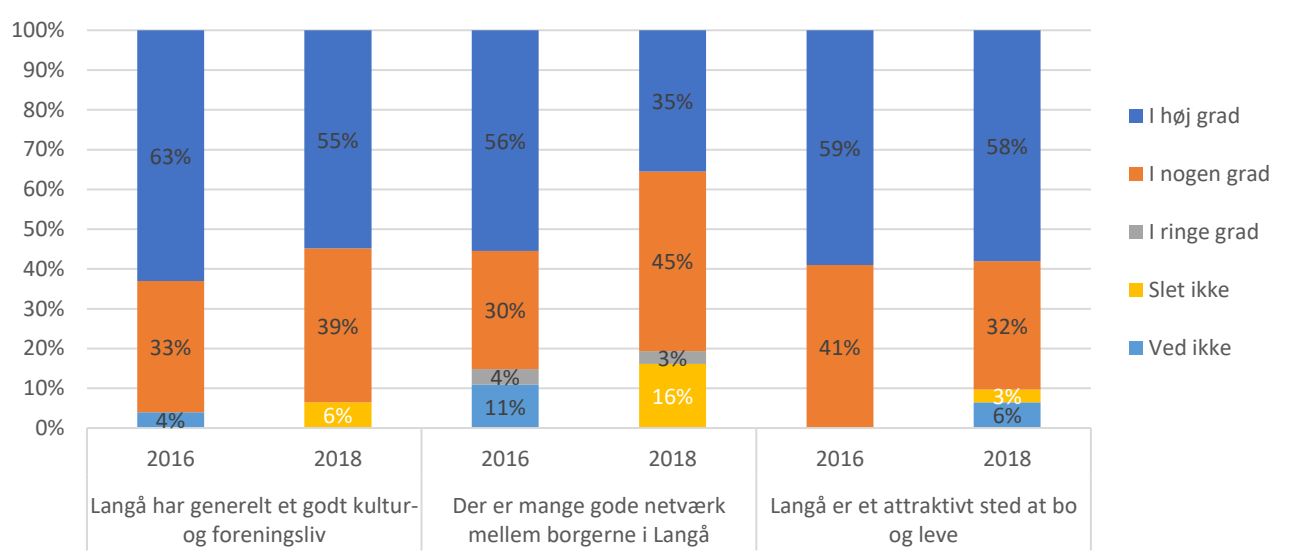

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 27
N (2018) = 31

Handelslivets vurdering af Langå by viser, at over halvdelen af respondenterne mener, at Langå i høj grad har et godt kultur- og foreningsliv, samt at Langå er et attraktivt sted at bo og leve. I vurderingen af netværket mellem borgerne svarer 45 pct. 'i nogen grad' og 35 pct., at der 'i høj grad' er gode netværk i byen. Der tegner sig således et positivt billede af vurderingen af Langå by, om end med en negativ udvikling i forhold til surveyen fra 2016.

I forlængelse af ovenstående figur, der forholder sig generelt til Langå by, danner der sig et lignende billede, når man ser på respondenternes vurdering af Langå bymidte. Nedenstående figur viser handelslivets vurdering af Langå bymidte.

Figur 7.2. Handelslivets og andre interessenters vurdering af Langå bymidte

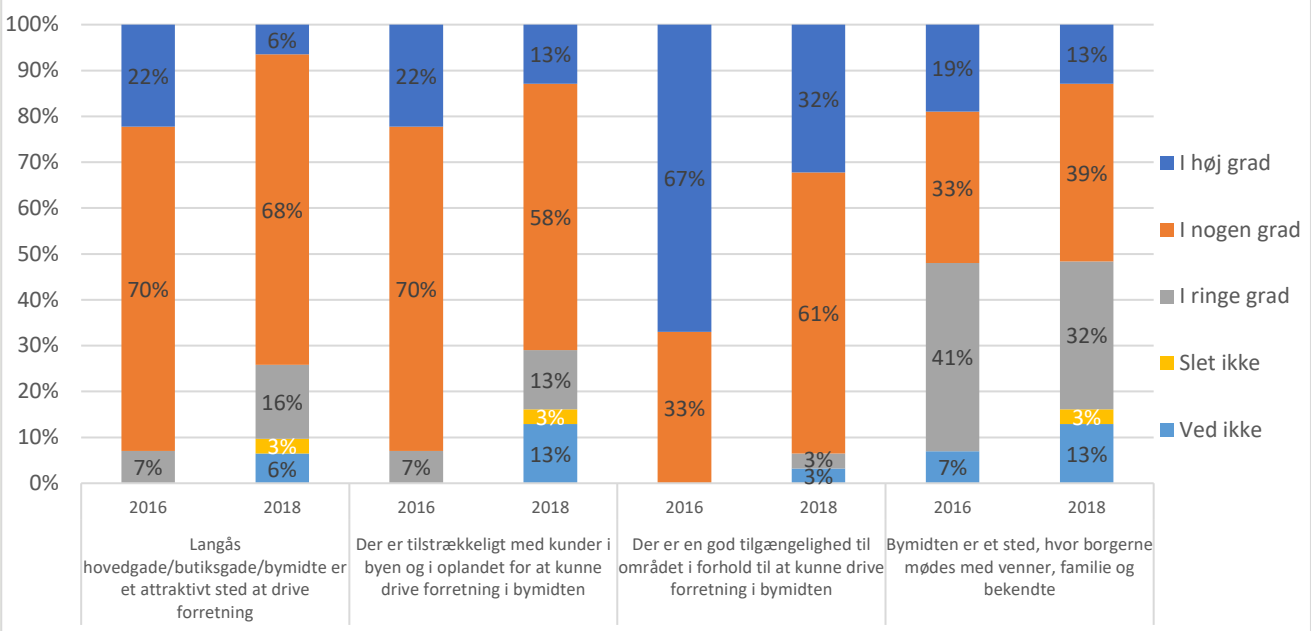

Kilde: Oxford og Seismonaut (2018)
N (2016) = 27
N (2018) = 31

I 2018 vurderer størstedelen, at Langås bymidte 'i nogen grad' imødekommer de parametre, som er vigtige for at have en levende og driftig bymidte. Der er forskel i vurderingerne, afhængigt af hvad der er i fokus. I forhold til at drive forretning vurderer hovedparten af respondenterne, at Langås hovedgade/butiksgade/bymidte 'i nogen grad' er et attraktivt sted, og at der er tilstrækkeligt med kunder i byen og oplandet til at kunne drive forretning. Tilgængeligheden vurderes mere positivt, men stadig med en overvejende stor andel, som vurderer, at der 'i nogen grad' er en god tilgængelighed til området. I vurderingen af bymidten som mødested for venner, familie og bekendte er handelsliv og interessenter generelt mere negativt stemt.

Ser vi på udviklingen fra 2016 til 2018, har den generelt været negativ. Imidlertid er der i løbet af forsøgsprojektet ikke sket fysiske ændringer, der kan forklare den negative udvikling. Dog kan den opmærksomhed, der er kommet på bymidten og det arbejde, der er blevet foreslået og afprøvet, have været med til at skabe konflikter mellem de handelsdrivende og involverede i forsøgsprojektet. Fx nævner en interviewperson, at der i processen er opstået nogle konflikter i forhold til at minimere parkeringspladserne på hovedgaden. Det fik flere handelsdrivende op af stolene, da de mente, at dette ville gå ud over deres forretning. Derudover har opmærksomheden på området muligvis medført, at de handelsdrivende ser de udfordringer, der ligger i at drive forretning i byen, specielt i forhold til de fire tematikker, der er blevet spurgt til i surveyen.

I forhold til attraktionen ved at drive forretning fremhæver en handelsdrivende og projektdeltager i interviewene, at der groft sagt kun er to arrangementer om året (Open by Night og julemarked), hvor der er gang i salget. Dette kræver ofte, at de handelsdrivende skal have en god forretningsmodel, hvor de har andre indtjeningsmuligheder, fx via nethandel eller blandingssortiment i butikken. Derudover er det kommunen, som ejer gaden, så butikkerne må ikke stille noget ud. Her er der brug for en ny lokalplan, så butikkerne i højere grad kan bruge arealerne og invitere til ophold, evt. med borde, bænke og parasoller/markiser.

Hvad angår andre forhold som antallet af kunder i oplandet og tilgængeligheden til byen, nævnes forskellige problematikker. I interviewene fremhæver både handelsdrivende, projektleder og projektdeltagere, at Langås geografiske placering spiller en stor rolle. Herunder siger en handelsdrivende bl.a. om nabobyen:

”Det er blevet lidt in at skulle bo i Stevnstrup, og det betyder, at der er hård konkurrence derfra ift. at få tiltrukket borgere til”. Handelsdrivende i interview.

Der er således en konkurrence med nabobyerne om at tiltrække borgere. Langås placering kan dog også være en fordel, fx er Langå nr. tre på tognettet fra Århus, hvilket betyder, at byen har mulighed for at tiltrække pendlere. De to problematikker, som fylder i de forskellige interviews, er dog, at togrejsende ikke kan se, hvor eller hvor langt væk hovedgaden er fra stationen, og at den politiske diskussion om omfartsvejen kan betyde, at Langå afskærmes. I den forbindelse nævner en af projektdeltagerne:

”Langå St. og Bredgade er ikke ”forbundet”, Bredgade er ikke synlig, fordi vejen svinger. Når folk kommer til Langå St., ved de ikke, at Bredgade ligger tæt på. Der er ikke noget skilt, der fortæller, at der er 400 meter til nærmeste dagligvarebutik. Og så er det svært at samarbejde med DSB”. Projektdeltager.

De handelsdrivendes og andre interessenters vurdering af Langå by og bymidten er således i forsøgsprojektet blevet mere negativ fra 2016 til 2018, hvilket kan forklares med, at de handelsdrivende har været skeptiske over for nogle af de tiltag, projektdeltagerne har foreslået, fx indsnævringen af parkeringspladser. Derudover kan opmærksomheden på byen også have fået handelslivet til at se de udfordringer, det indebærer at drive forretning i byen.

Positive borgere

Overordnet viser surveyen fra 2018, at borgere og besøgende i Langå er tilfredse med både byen og bymidten, selvom interviewpersonerne havde fået opfattelsen af, at borgerne generelt var negative over for forsøgsprojektet. Derudover har udviklingen været stigende fra 2016 til 2018. Nedenstående figur viser vurderingen af byen.

Figur 7.3. Borgeres og besøgendes vurdering af Langå by

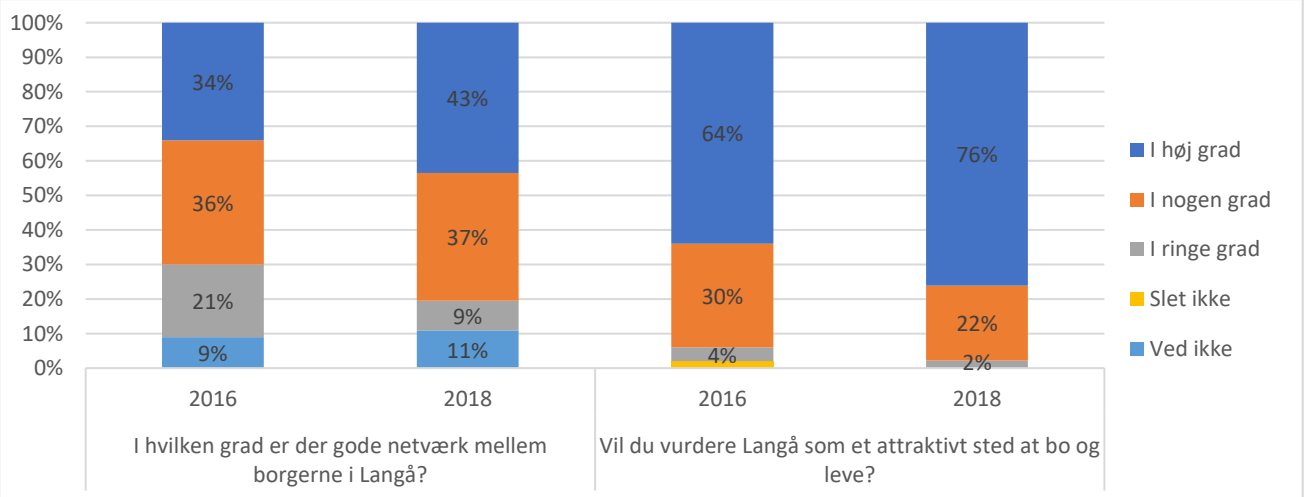

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 53
N (2018) = 46

Figuren viser, at vurderingen af Langå er blevet mere positiv, efter at forsøgsprojektet er sat i gang, både i forhold til om netværkene er gode, og om byen er attraktiv at bo og leve i. 76 pct. svarer i ’høj grad’. Interviewpersonerne fremhæver også, at foreningslivet er specielt og omfatter stor diversitet. Dog har det været svært igennem forsøgsprojektet at bringe alle foreninger i spil og få dem til at enes. En interviewperson udtaler fx:

”Der er et stærkt netværk omkring fodboldklubben og netværk omkring idrætscentret. Der er mange foreninger og noget for enhver. Men foreningerne arbejder ikke meget på tværs”. Interviewperson

Målet med at aktivere mange forskellige grupper og gøre projektet til borgernes i stedet for kommunens har således været en udfordring, hvor løsningen har været at hyre håndværkere.
Når det gælder de elementer, borgerne i surveyen og interviewpersonerne særligt fremhæver ved Langå, er det den omliggende natur (Gudenåen og skoven). I den sammenhæng vurderer informanterne, at når broen over jernbanen færdiggøres, bliver koblingen mellem by og natur tydeligere og nemmere. Dog mener interviewpersonerne, at bedre skiltning fra stationen og op i byen samt ud til naturområder vil højne Langås værdi. Den positive vurdering af Langå bymidte er også blevet øget i forsøgsprojektets tid, jf. nedenstående figur 7.4.

Figur 7.4. Borgeres og besøgendes vurdering af Langå bymidte

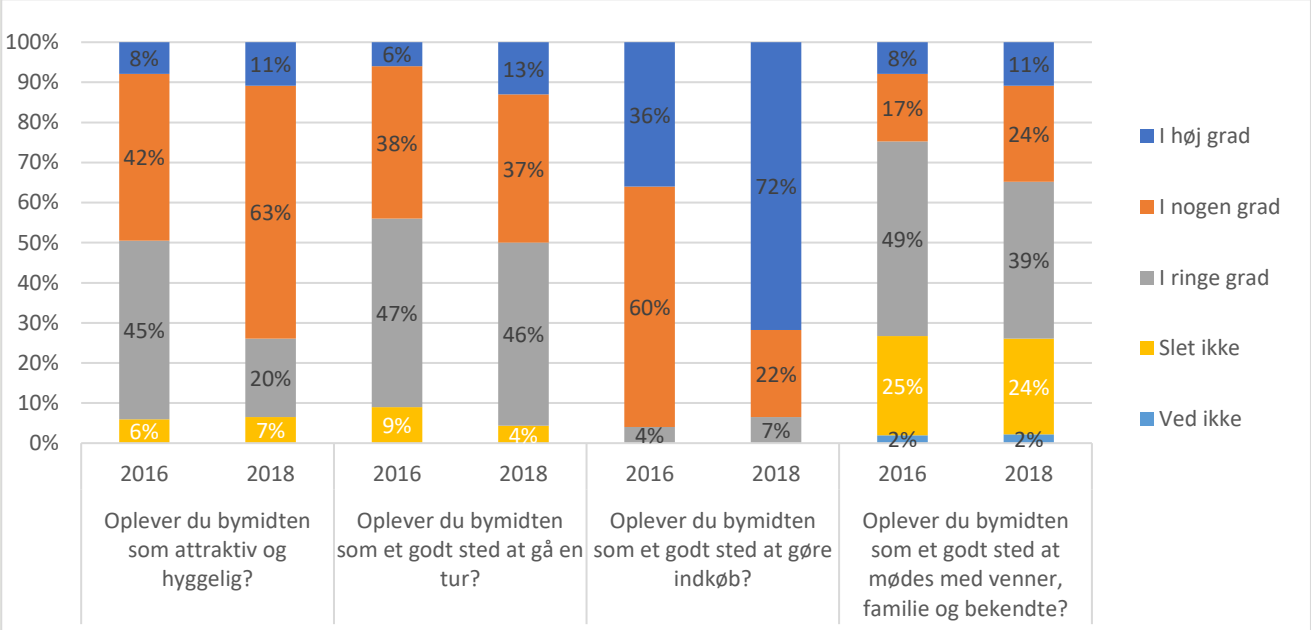

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 53
N (2018) = 46

Figuren viser positiv fremgang i forhold til de ovenstående tematikker. Dette kan være et billede på, at de forskellige elementer i forsøgsprojektet samlet set har skubbet til borgernes vurdering af bymidten. Det mål om at vise en by i udvikling og ikke afvikling, der blev opstillet i forandringsteorien i 2016, kan således konkluderes at være nået. Specielt er vurderingen af bymidten som attraktiv og hyggelig samt et godt sted at gøre indkøb vurderet højest på skalaen. Her svarer henholdsvis 11 pct. ’i høj grad’ og 63 pct. ’i nogen grad’ på, om bymidten er attraktiv/hyggelig. Om bymidten er et godt sted at gøre indkøb, svarer 72 pct. ’i høj grad’ og 22 pct. ’i nogen grad’. På spørgsmålet om, hvorvidt bymidten er et godt sted at gå en tur, svarer næsten halvdelen ’i ringe grad’ (46 pct.). Dette kan hænge sammen med, at borgerne ønsker en stærkere kobling mellem by og natur, eller at de foretrækker at gå en tur i det lokale skovområde, hvilket i surveyen bliver nævnt som det bedste ved Langå.

Forklaringen på, hvorfor borgerne ikke mener, at bymidten er et godt sted at mødes med venner, familie og bekendte, kan være, at borgerne mangler gode samlingssteder til fx at drikke en kop kaffe eller afholde større enten private eller offentlige arrangementer. En borger i surveyen skriver fx til spørgsmålet om, hvad der er det værste ved Langå:

”At Bredgade er så laaaang, og at der ikke er en café til hyggeligt samvær. Ja, der var en bodega for øl og billard. Men jeg savner et sted at mødes over en kop kaffe”. Borger i surveyen.

Kommunikation er vigtig

I forsøgsprojektet har kommunikation spillet en stor rolle på to områder; dels den direkte kommunikation mellem projektinvolverede og utilfredse borgere, dels den skriftlige eller mundtlige vidensdeling om projektets formål og status. I forhold til den førstnævnte problematik har borgerne i interviewene påpeget, at de har fået en del negativ feedback og har derfor haft en oplevelse af, at borgerne generelt var utilfredse. Her giver surveyen dog et noget andet billede, nemlig at vurderingen af Langå by og bymidte har udviklet sig i en positiv retning fra 2016 til 2018. Det indikerer, at selvom der har været en del negativ kritik, er størstedelen af borgerne dog stadig positive i deres vurdering af byen. I forhold til den anden nævnte problematik i kommunikationen har det vist sig igennem projektet at have været svært at kommunikere information ud til borgerne, som har klaget over mangel på viden om projektet. Dette er til trods for, at projektinvolverede har uddelt foldere i borgernes huse, haft opslagstavle på hovedgaden, og at projektet har haft oprettet butik midt på hovedgaden.

Foto til venstre: Informationstavle på hovedgaden samt plads til borgernes idéer. Foto til højre: Butikken.

Konklusioner og læringspunkter

Slutevalueringen viser, at forsøgsprojektet har afprøvet midlertidige tiltag, herunder ’Lys og Skala’, ’Grøn Bredgade’, streetart, tidsbegrænset parkering og juletræer på fortovsarealerne. Dette er nu mundet ud i en plan for Bredgade, og Randers Byråd har godkendt en skitse til projektet. Dette omfatter, at byrummet i slutningen af 2018 indrettes permanent med opholdsmøbler, store plantekasser og nye træer.

I forhold til de to surveys for henholdsvis handelsliv og borgere viser slutevalueringen, at der er sket en negativ udvikling i handelslivets og andre interessenters vurdering af Langå by og bymidte, hvilket muligvis kan forklares af den negative opmærksomhed og konfliktoptrapning, der har været i forbindelse med forsøgsprojektet. Dette kan have resulteret i, at handelslivet både har fået øje på nogle af de udfordringer, byen rummer, og som er konkretiseret af interviewpersonerne, og at der er opstået konflikter i forbindelse med uenigheder om de tiltag, som blev foreslået og igangsat. Dog skal det pointeres, at vurderingen stadigvæk er overvejende positiv. Borgernes og de besøgendes vurdering er modsat blevet mere positiv, hvilket kan skyldes, at byen nu fremstår som værende mere i udvikling end i afvikling, hvilket var en af de ønskede effekter i forandringsteorien fra 2016.

Midlertidige processer kræver god kommunikation og tid

Processen med de midlertidige tiltag har været en af de største udfordringer, da det har været svært for borgerne at forstå idéen og hjælpe med at udvikle den. Dette har medført utilfredshed blandt både borgere og handelsdrivende. Midlertidigheden skulle ellers have fungeret som et led i at give borgerne ansvar og ejerskab for forsøgsprojektet. Årsagen til, at det ikke har virket efter hensigten, kan være, at kommunen ikke har været tydelig med hensyn til at rammesætte idéen og formålet med at vælge denne tilgang. Endvidere har de midlertidige forsøgsrunder været under tidspres, hvilket også kan have påvirket resultatet.

Samskabelse som redskab

Den ovenstående idé med at gøre tiltagene midlertidige skulle medvirke til, at forsøgsprojektet blev en samskabende proces mellem borgerne og de handelsdrivende, for dermed i mindre grad at være kommunestyret. I løbet af forsøgsprojektet har det dog været tydeligt, at det i praksis er svært at konstruere samskabelse, fordi den store interesse- og smagsdiversitet mellem borgere og handelsdrivende er lig med mange forskellige idéer og meninger. Dette har resultereret i, at der er blevet brugt meget energi på at finde frem til løsninger og kompromiser, hvilket har efterladt utilstrækkelig energi, engagement og ejerfornemmelse til at ville implementere og afprøve tiltagene. Derudover har det også vist sig, at processen med samskabelse ville have fungeret bedre, hvis handelslivet havde været inddraget langt tidligere, herunder allerede i ansøgningsprocessen. Dette kunne eventuelt have forebygget nogle af de udfordringer, forsøgsprojektet løb ind i undervejs.

Planen med i højere grad at overdrage projektet til borgerne og dermed mindske kommunens rolle har været positiv i forhold til, at kommunen ikke har skullet fungere som den traditionelle offentlige myndighed, men i højere grad har kunnet være åben og inddragende. Slutevalueringen viser også, at det er lykkedes at inddrage mange forskellige grupper i forsøgsprojektet. Dog har mindskningen af kommunens rolle også betydet, at nogle borgere har haft svært ved at finde frem til de rammer, forsøgsprojektet skulle styres indenfor, samt hvem der sad med den endelige afgørelse. Derfor kan det konkluderes, at for at sikre fremdrift i sådanne byprojekter er det vigtigt, at kommunen bringer sig selv i spil, når der skal opsættes rammer og tages større beslutninger. Balancegangen mellem at agere beslutningstager og facilitator er dog en svær proces, den enkelte projektleder skal påtage sig for at sikre en god og samskabende proces.

Resultater af optælling

Ved besøg i Langå har vi talt butikker og observeret byens udvikling. Den sidste optælling fandt sted d. 21. september 2018 i samme område som i 2016 (fra stationen op igennem Bredgade samt området ved Fakta og Rema 1000). Optællingen af udvalgsbutikker og liberale erhverv viser, at der er kommet nye butikker til, fx golfbutik og bager, ved hvilke der i observationsstudiet blev observeret en del aktivitet. Siden 2016 er antallet af tomme butiks- og erhvervslokaler faldet, og nogle bygninger har fået et renoveringsløft. Til trods for at facaden på den gamle hotelkro er blevet renoveret ud mod hovedgaden, er ejendommen stadigvæk til salg, og billedet fra stationen og op til Lohmannsgade præges stadigvæk af nedslidte huse og en ødelagt træbænk. Derudover står spillehallen og tatovørbutikken midt på hovedgaden i kontrast til det øvrige renoveringsløft, specielt i forhold til Langå Vin & Delikatesse-butikken overfor. Der er i 2018 lidt færre huse til salg end i 2016 (123 mod 142 i 2016).

Foto venstre: Hotel Langå Kro 2016. Foto til højre: Hotel Langå Kro 2018.

Metode:

De gennemførte interviews i Langå

Vi har gennemført interviews med følgende interessenter i Langå:

Organisation/ virksomhed	Interviewet person	Titel
Handelsdrivende	Brian Andersen	Ejer af Langå Vin & Delikatesse
Borger	Dorthe Tapoyami Nielsen	Formand for Langå i Udvikling
Borger	Lars Pedersen	Involveret i Bredgadeprojektet
Randers Kommune	Line Heydorn	Projektleder
Borger	Lou Næraa	Medlem af Langå i Udvikling og ansvarlig for hjemmesiden Langaa.dk
Borger	Leif Mårtensson	Medlem af Langå i Udvikling og formand for miljøgruppen

Interviewpersonerne er udvalgt på baggrund af input fra projektledelsen i Randers Kommune. Interviewene er gennemført i forbindelse med besøg i Langå den 21. september 2018 eller efterfølgende pr. telefon (markeret med *).

Kvantitative data – metodebeskrivelse

Der er gennemført to spørgeskemaundersøgelser ultimo oktober-medio november 2018 med hhv. borgere og besøgende i Langå samt aktører fra Langås erhvervsliv og andre interessenter. For borgere og besøgende i undersøgelsen er der indhentet besvarelser på to måder, nemlig ansigt til ansigt og via elektroniske links, som har ligget på Langås Facebook-side. Surveyen for erhvervslivet og andre interessenter er udsendt direkte via e-mails. I alt har 46 borgere og besøgende i Langå gennemført spørgeskemaundersøgelsen, hvilket er syv flere end i 2016. 31 aktører fra Langås handelsliv og andre interessenter har gennemført spørgeskemaundersøgelsen henvendt til dem, hvilket er fire flere end i 2016.

8. Rudkøbing

I dette kapitel ser vi nærmere på områdefornyelsesprojekterne i Rudkøbing samlet under overskriften ”Rudkøbing Bymidte – købstaden version 2.0”. Kapitlet præsenterer først de centrale hovedpunkter i slutevalueringen, hvorefter der følger en beskrivelse af delprojekterne og deres nuværende status. Evalueringen bygger på interviews, observationer og spørgeskemaundersøgelser fra 2016 og til 2018. Til sidst i kapitlet uddyber vi de vigtigste erfaringer og læringspunkter fra arbejdet i Rudkøbing.

Hovedpunkter

Formålet med projektet ”Rudkøbing Bymidte – købstaden version 2.0” har været at gøre byrummene omkring bymidten mere attraktive for handelslivet samt det sociale og kulturelle liv i byen. Projektet er en del af en større områdefornyelsesindsats, som består af tre delprojekter, nemlig ”Det nye bystræde”, ”Tomme butikker” og ”Stiforbindelser mellem havn og by”. I denne evaluering ser vi kun på de to første projekter, da det er her, at der indgår forsøgselementer.

Projekterne fik en sen start og er ligesom flere af de andre projekter endnu ikke helt færdiggjort. I 2017 blev der udarbejdet et projektforslag for hele områdefornyelsesprojektet med et samlet budget på 10 millioner kroner. ”Det nye bystræde” har fokus på at sammenkoble og forskønne en række parkeringsarealer og stræder, der løber parallelt med byens gågade, herunder Grønnegården, Centralgården og Biblioteksgården. Arbejdet i Biblioteksgården er færdiggjort, mens de to næste er projekteret til 2019.

Delprojektet ”Tomme butikker” har til formål at minimere antallet af tomme butikker i byens centrale indkøbsområde. Initiativtagere har fundet frem til en bredt accepteret fremgangsmåde og har afprøvet en række tiltag, fx midlertidigt at fylde butikkerne med kunst og kunstværksteder samt rådgivning om butiksindretning til de eksisterende butiksindehavere.

De **overordnede udfordringer** for projekterne i Rudkøbing har været:

Konsensus: At få skabt enighed blandt lodsejere om den fysiske plan for områdeløftet.

Fælles mål: At få engageret lodsejere og butiksejere i arbejdet og få skabt et fælles mål for udviklingen (i stedet for et udgangspunkt i den enkeltes interesser).

De **overordnede læringspunkter** for projektet er:

Fokus på målet: I projektet har det været nødvendigt at have forståelse og tålmodighed i forbindelse med de uundgåelige interessekonflikter, der vil opstå i en bymidte.

Kommunen som drivkraft: De kommunale projektledere har været vigtige som indpiskere, og når det har gjaldt om at finde de optimale løsninger, især når der har været uenighed blandt aktørerne.

Fokus på handelslivets ståsteder: Lodsejere og butiksindehavere har kort tidsfokus og er skeptiske over for at dele informationer. Derfor har det været nødvendigt med en håndholdt og diskret indsats.

Delprojekt 1: Det nye bystræde

I det følgende afsnit fokuserer vi på delprojektet ”Det nye bystræde”. Projektets formål har været at sammenkæde og forskønne forskellige vejstykker, parkeringsarealer og opholdsarealer omkring Rudkøbings fire store dagligvarebutikker. I projektet er der arbejdet med nyindretning og opgradering af tre centrale pladser i Rudkøbing, herunder Grønnegården, Centralgården og Biblioteksgården. Dette er der arbejdet med ved hjælp af beplantning, belysning samt bedre og mere sikker vejføring. Blandt de handelsdrivende i Rudkøbing ser man det som essentielt at bevare gode adgangs- og parkeringsforhold i konkurrencen med andre byer om kunder og turister – og områdefornyelsen er

derfor ikke sket på bekostning af p-pladser. Det var desuden et mål, at arealerne også skulle være fleksible, således at de kan benyttes til andre midlertidige formål end parkering, fx ophold, aktiviteter eller mere permanent udsmykning.

Projektet var tænkt som et partnerskab mellem kommunen og de store grundejere. Der var tre forsøgselementer i delprojektet:

- Partnerskab som organisationsform i områdefornyelsen (frem for den traditionelle projektorganisation)
- Multianvendelige byrum til både parkering, biler/cykler/fodgængere, servicearealer, arrangementer, leg og ophold
- Midlertidige tiltag i byens rum.

Status for projektet er, at omdannelsen af Biblioteksgården er gennemført i 2018. I 2019 skal først Centralgården og så efterfølgende i anden halvdel af 2019 Grønnegården gennemgå en områdefornyelse. Ambitionen om at etablere et partnerskab, i form af et ”gårdlaug” blandt lodsejerne i Centralgården, er blevet droppet og erstattet med en driftsaftale. Der har kun i begrænset omfang været anvendt midlertidige tiltag i processen, mens det multianvendelige indgår i de fysiske planløsninger.

Foto til venstre: Plantegningen; fra venstre Grønne-, Central- og Biblioteksgården. Foto til højre: Passage væk fra gårdområderne.

Delprojekt: Tomme butikker

Projektets formål har været at sikre lys og liv i butikslokalerne i Rudkøbings primære handels- og butiksgader (fra Torvet, Østergade, Sidsel Bagers Gade, den sydlige del af Ørstedsgade samt den sydlige del af Ahlefeldtsgade). Projektet har skullet afdæmpe den negative virkning af de tomme butikker, som formentlig skabes af udviklingen inden for detail- og internethandel. Arbejdet har således centreret sig om at finde aktiviteter, der midlertidigt har kunnet fylde butikkerne, samt at finde måder at give de eksisterende butikker et løft. Til arbejdet blev der etableret en styregruppe, bestående af kommunen, handelsstandsforeningen og repræsentanter fra kunst- og kulturlivet. Virkemidlerne har inkluderet midlertidige værksteder, udstillinger og kunstinstallationer i de tomme lokaler samt udbuddet af en indretningsarkitekt til de eksisterende butikker.

Der var fire forsøgselementer i projektet:

- Brug af områdefornyelsesværktøjet ved arbejder på enkeltbygninger
- Smidige og lynhurtige handlemuligheder, når trusler og muligheder opstår
- Partnerskab, fond eller lignende som organisationsform
- Midlertidige tiltag i byens rum og bygninger.

Status for projektet er, at man har fundet en fremgangsmåde, der virker efter forholdene. En af hovederfaringerne har været, at butiksindehaverne har haft forskellige interesser og målsætninger. Selvom flertallet overordnet set har været interesseret i projektet, har de også været forbeholdne over for idéer om at ændre i udlejningspriser og åbent at oplyse om eventuelle rabatter. Derfor er fremgangsmåden blevet mere håndholdt og diskret og baseret på en mere individuel "matchmaking" med sekretariatsfunktionen i Turist- og Erhvervsforeningen Langeland som det fortrolige omdrejningspunkt. I sekretariatet arbejdes der med at skabe et systematisk og præcist overblik over tomme butikker, hvilket kan sikre en hurtig matchmaking, når mulighederne opstår. Ud over arbejdet med at formidle de tomme butiksarealer har der desuden været gennemført to vellykkede runder med en butiksindretningsekspert, og der er efterspørgsel fra flere.

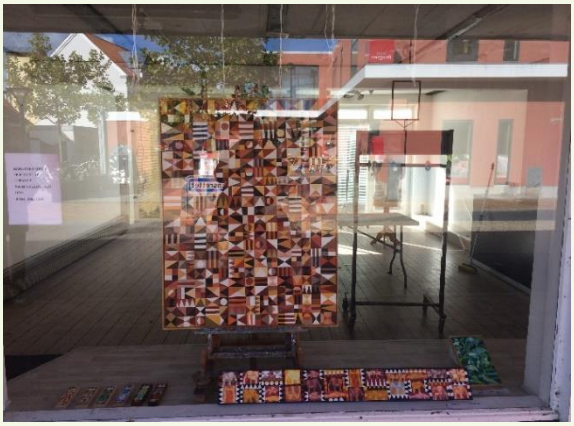

Foto til venstre: Kunst i et tomt butiksvindue. Højre: Sidsels Bagers Gade med stoleforretning på venstre side og kunstværksted på højre side.

Resultater fra slutevalueringen

I dette afsnit vil vi præsentere data og resultater fra slutevalueringen. Det drejer sig om interviews foretaget i 2016, 2017 og 2018 samt observationer og spørgeskemaer fra 2016 og 2018.

Handelslivet er mere negativt

Helt overordnet viser surveyen for handelslivet og andre interessenter, at holdningen til Rudkøbing som by (figur 8.1.) og holdningen til Rudkøbings bymidte (figur 8.2.) er positiv, selvom vurderingen er mere negativ i dag end i 2016. Nedenstående figur viser, hvordan handelslivet og andre interessenter vurderer Rudkøbing som by.

Figur 8.1. Vurdering af Rudkøbing som by (handelsliv og andre interessenter)

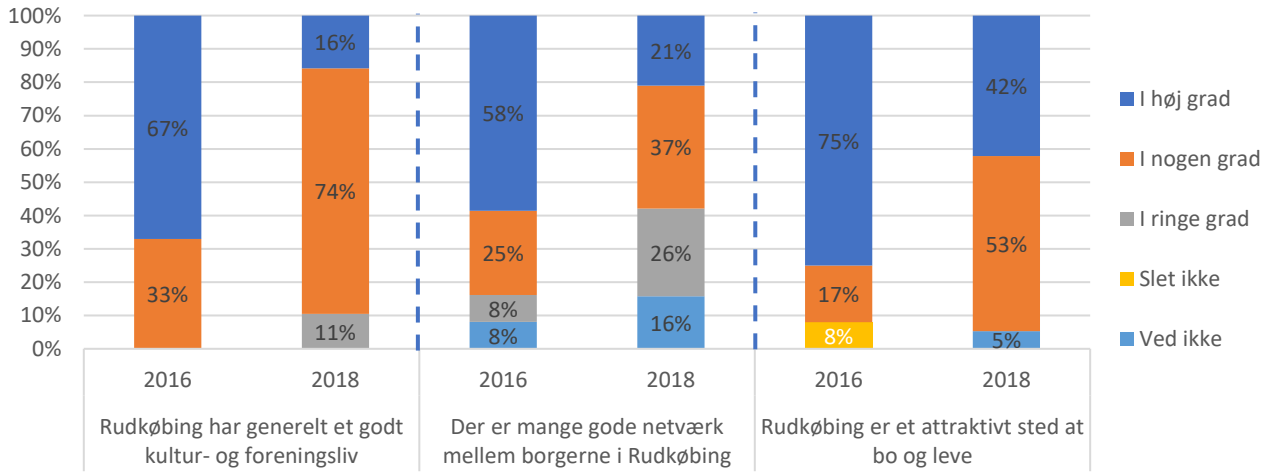

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 12
N (2018) = 19

Figuren viser, at der er sket et fald i vurderingen af kultur- og foreningslivet i Rudkøbing. Af handelsdrivende, der svarede 'i høj grad', ses der et fald på 67 pct. til 16 pct., og en tilsvarende stigning fra 33 pct. til 74 pct. blandt dem, som svarede 'i nogen grad'. I forhold til spørgsmålet om, hvorvidt der er mange gode netværk mellem borgerne i Rudkøbing, ses der også en negativ udvikling. Der er markant færre, der svarer 'i høj grad', og blandt besvarelserne er andelen, der svarer 'i ringe grad' eller 'slet ikke', steget fra 16 pct. til 42 pct. Holdningen til Rudkøbing som et attraktivt sted at bo og leve er også mindre positiv, men der er dog samtidig færre i dag, som svarer 'slet ikke', end i 2016. Det skal dog bemærkes, at datamaterialet fra handelsdrivende og interessenter kun bygger på henholdsvis 12 og 19 besvarelser. Det er derfor ikke muligt ud fra spørgeskemaet at pege entydigt på den bagvedliggende årsag.

Der er i spørgeskemaet også blevet spurgt til de handelsdrivendes holdning til bymidten. Svarene viser, at der overordnet set er en positiv holdning, dog med en negativ udvikling siden 2016.

Figur 8.2. Handelslivets og andre interessenters vurdering af bymidten i Rudkøbing

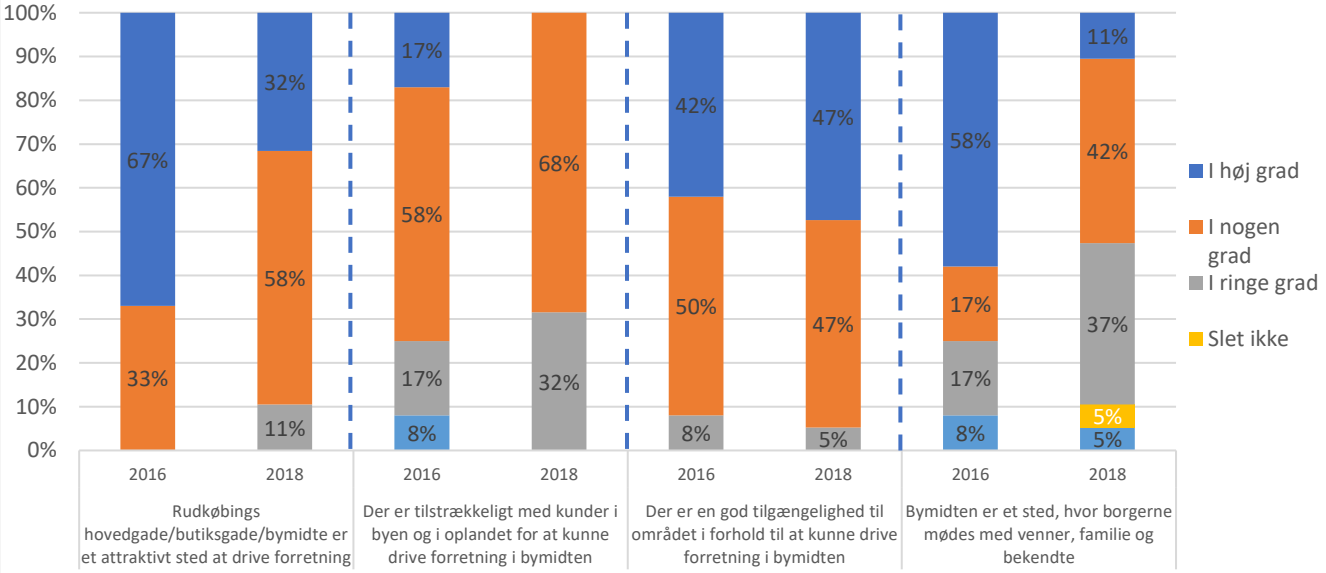

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 12
N (2018) = 19

Figuren viser, at den negative udvikling i svarene særligt findes i forhold til, om bymidten er et godt sted at drive forretning, om der er nok kunder, og om borgerne mødes i bymidten. Der er dog en positiv udvikling i forhold til tilgængeligheden til området, hvilket eventuelt kan have noget at gøre med gennemførelsen af parkeringsområdet i Biblioteksgården. I projektet har parkeringspladser været et vigtigt element i nyindretningen af gårdområderne. En forretningsdrivende fortæller bl.a.:

> *"Vi skal have spændende parkering, som giver let adgang til der, hvor butikkerne er. Det er humlen i det her. Hele idéen er at trække folk til nem og gratis parkering og så trække dem ind til en spændende gågade og de butikker, der er der. Skal ses i en konkurrencesituation med andre byer, fx Svendborg, som har indført betalingsparkering".* Erhvervsdrivende i interview.

Problematikken med parkeringspladser vil i afsnit 8.4.4. blive uddybet yderligere i forhold til borgernes holdning.

Bymidten er præget af forskellige interesser

Interviewmaterialet giver et bud på den negative udvikling i besvarelserne, idet interviewpersonerne fortæller, at områdefornyelsen har skabt interessekonflikter og uenigheder blandt butiksindehavere og lodsejere i byen. Specielt implementeringen i Centralgården har været præget af en kompliceret og

tæt matrikelstruktur mellem de private lodsejere. Processen har derfor været præget af de enkelte lodsejeres praktiske behov såsom at begrænse tabet af parkeringspladser, lagerområder og adgangsforhold. Derudover har de forskellige parter også vidt forskellige typer af mandater, idet de kan være alt fra selverhvervende, lejere og drevet af en lokal bestyrelse, til filialer eller underafdelinger af større kæder. Interesseuenighederne omkring bystrædet har formentligt haft en negativ indflydelse på det andet projekt, således at de midler, der har været til samarbejde og fælles initiativer, ikke har været anvendt i det ønskede omfang.

Løsningen på uenighederne kom fra projektlederne, som trådte til og faciliterede både en omhyggelig kortlægning og en konstruktiv dialog mellem lodsejerne. Desuden valgte projektlederne at koncentrere indsatsen om de andre arealer for at lade situationen omkring Centralgården modne lidt. Omkring de andre to felter, Biblioteksgården og Grønnegården, er der færre aktører, heraf flere kommunale, og det har her været nemmere at skabe enighed. Netop projektledernes engagement og drivkraft har haft stor betydning i processen og for at nå i mål, som en interviewperson udtaler:

> *"Finn og Thomas har været supergode, innovative og kreative i forhold til at tænke over de forskellige interesser og komme med konkrete løsningsforslag. Det ligger egentlig ud over deres mandat. Men det ville være en kæmpe stopklods, hvis man ikke løste det".*
> Erhvervsdrivende i interview.

Borgerne har uændret syn på byen

Helt overordnet tegner der sig et noget andet billede fra surveyen for borgere og besøgende. Svarene fra 2016 til 2018 er stort set uændrede. Spørgeskemaet er blevet besvaret af henholdsvis 107 og 165 borgere, som samlet set vurderede Rudkøbing by positivt.

Figur 8.3. Vurdering af Rudkøbing som by (borgere og besøgende)

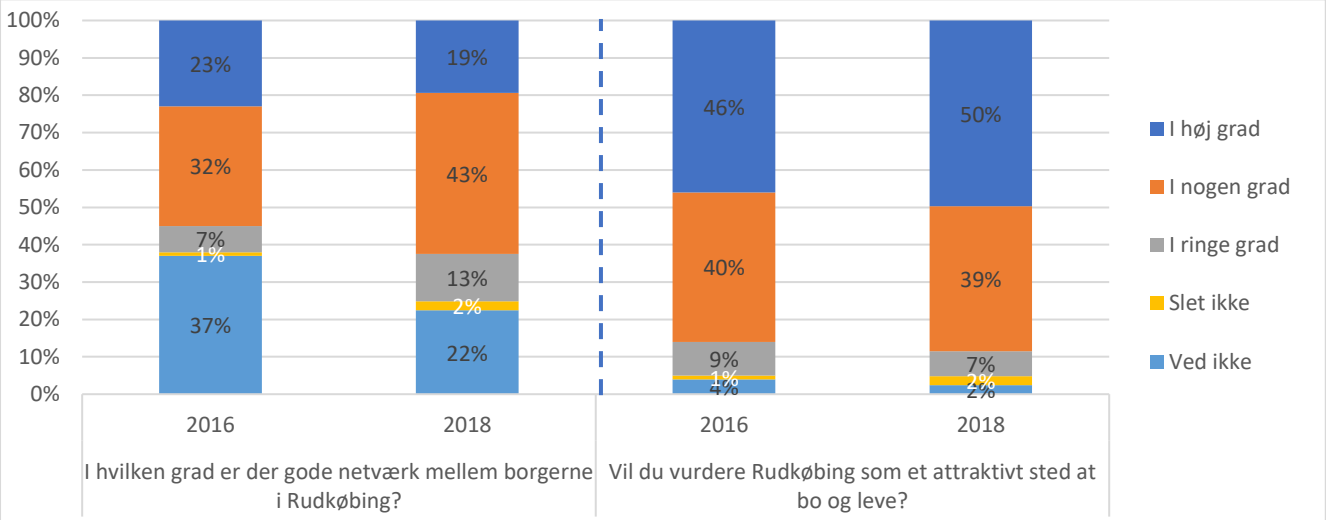

Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 107
N (2018) = 165

Besvarelserne viser, at over halvdelen af Rudkøbings borgere og besøgende vurderer Rudkøbing som et attraktivt sted at bo og leve med gode netværk mellem borgerne.

Gratis parkering er vigtig

I forbindelse med fokusset på Rudkøbing som handelsby tilføjede Langeland Kommune i 2016 spørgsmål om parkeringsforholdenes betydning. Borgerne blev her spurgt om, hvorvidt det har betydning for dem, om man kan parkere tæt ved butikkerne i bymidten. Her svarede 33 pct., af det har "afgørende betydning", hvilket er et fald i forhold til 2016, hvor 48 pct. svarede dette. Derudover blev borgerne spurgt om, hvorvidt det har betydning for den besøgendes indkøb, at der er gratis parkering overalt. Hertil svarede 64 pct. af de adspurgte, at det har afgørende betydning, hvilket er en stigning fra 54 pct. i 2016. Konklusionen er, at parkeringspladsers nærhed til bymidten i 2018

vurderes som mindre vigtig end i 2016. Dog er vigtigheden af gratis parkeringspladser steget fra 2016 til 2018. I surveyen, hvor borgerne havde mulighed for at uddybe det, de mente var det bedste ved Rudkøbing, fremhævede borgerne også gratis parkeringspladser, ofte i samspil med placeringen. To borgere i surveyen skrev fx:

> *"Alle supermarkederne ligger inde i bymidten tæt på hinanden, og så er der gratis parkering".* Borger i surveyen.
>
> *"Her er et godt udvalg af forretninger med flinke personaler. Gratis og gode parkeringspladser. Hyggeligt og nemt at finde rundt, især med de nye planer".* Borger i surveyen.

Det lader således til, at borgerne er tilfredse med det, der sker i forhold til parkering i gårdområderne.

Ser man nærmere på vurderingen af bymidten, vurderer borgerne og de besøgende bymidten positivt. Nedenstående figur 8.4. viser udviklingen fra 2016 til 2018.

Figur 8.4. Borgeres og besøgendes vurdering af bymidten i Rudkøbing

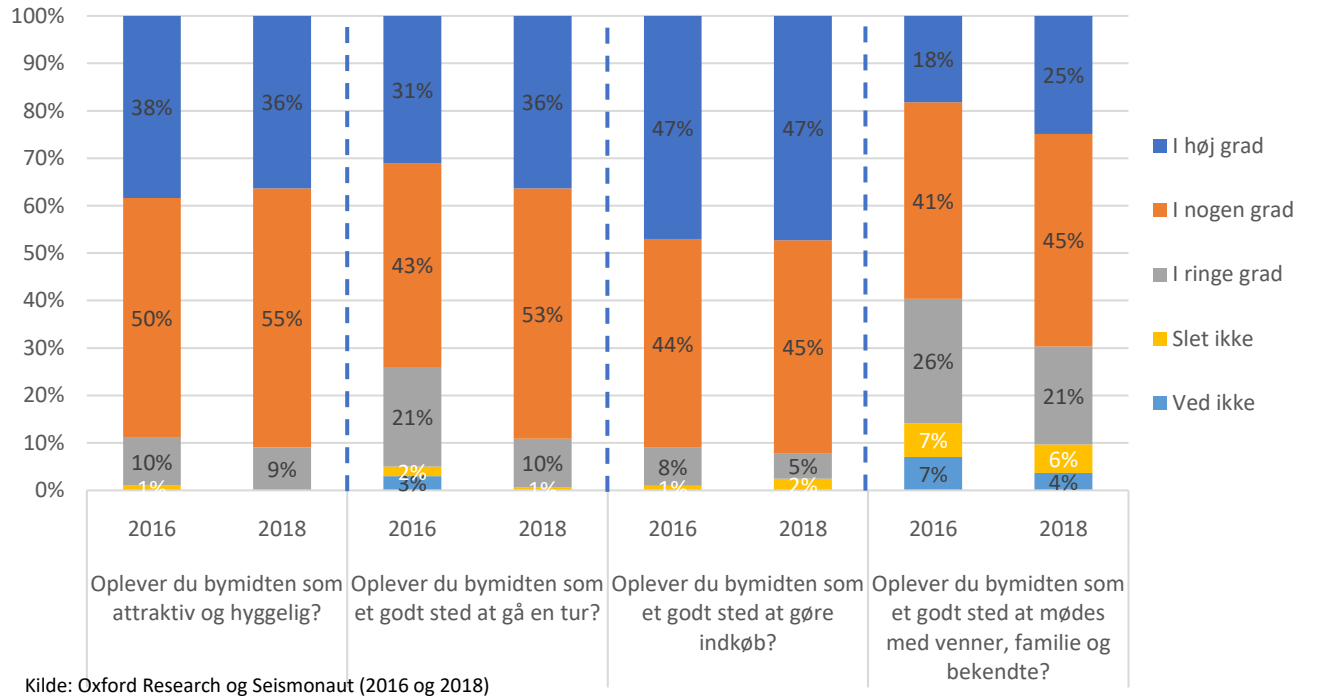

Kilde: Oxford Research og Seismonaut (2016 og 2018)
N (2016) = 107
N (2018) = 165

Figuren viser overordnet set en positiv vurdering af bymidten, med få ændringer fra 2016 til 2018. Den mest markante ændring ses i spørgsmålet om, hvorvidt bymidten ses som et godt sted at gå en tur, hvor flere både svarer 'i høj grad' og 'i nogen grad', mens færre svarer 'i ringe grad' eller 'slet ikke'.

Resultater af optælling

Ved besøg i Rudkøbing har vi talt butikker og observeret byens udvikling. Den sidste optælling fandt sted d. 1. oktober 2018 i samme område som i 2016 (fra Torvet og ad Østergade, Sidsels Bagers Gade og Ørstedsgade samt dagligvarebutikkerne i området omkring Bystrædet, hvor både åbne og sæsonlukkede butikker er talt med). Optællingen af udvalgsbutikker og liberale erhverv viser, at det hovedsageligt er de samme tal som i 2016. Herudover har Rudkøbing stadigvæk de fire dagligvarebutikker Netto, Fakta, SuperBrugsen og Aldi. Siden 2016 er antallet af tomme butiks- og erhvervslokaler steget fra ni til 12, foruden de to med kunst i vinduerne. Der er i 2018 lidt flere huse til salg end i 2016 (188 mod 166 i 2016).

Konklusioner og læringspunkter

Evalueringen viser, at Rudkøbing by og bymidten overordnet set vurderes positivt af både handelslivet og borgerne. Udviklingen i holdningerne fra 2016 til 2018 har været mest negativ for handelslivet og andre interessenter, mens den stort set har været uændret for borgere og besøgende. Den negative udvikling i handelslivets og andre interessenters vurdering af Rudkøbing by og bymidte kan som nævnt skyldes, at der i projektet har været interessekonflikter mellem de private lodsejere.

Den uændrede udvikling for borgerne og de besøgende kan skyldes to elementer. For det første har borgerinddragelsen undervejs i projektet været begrænset, hvilket kan have skånet borgerne for konflikter om fx fordeling og udsmykning af arealer. For det andet er projektet ikke fuldført ved slutevalueringen, og den ønskede effekt kan derfor ikke fremhæves endnu.
De resultater, som forandringsteorien fra 20163 opstillede, er således ikke opnået i slutevalueringen. Dette er til trods for, at Biblioteksgården er blevet implementeret, hvilket havde til formål at skabe sikrere trafikforhold og multianvendelige byrum, og at en række tomme butiksvinduer har haft kunst stående eller er blevet omdannet til værksteder og showrooms. Det skal dog fremhæves, at projektet ikke er færdiggjort i slutevalueringen, og konklusionerne kan således se noget anderledes ud til den tid.

Fælles mål er vigtige

Som beskrevet ovenfor har det ikke været uden udfordringer at få igangsat og gennemført områdefornyelsesprojekterne. En af de overordnede udfordringer i Rudkøbing har været at få skabt enighed blandt lodsejere om den fysiske planløsning. Det har især været vanskeligt på grund af de gamle, tætte byrum med kringlede matrikelgrænser, der betyder, at mange forskellige lodsejere har særinteresser og praktiske hensyn, der skal integreres i en samlet løsning. Erfaringerne fra Rudkøbing peger på vigtigheden af det indledende og opfølgende arbejde med at kortlægge interesser, så der kan arbejdes konstruktivt mod nye løsninger. Her har det været afgørende, at de kommunale projektledere har påtaget sig en koordinerende rolle og også været konstruktive med hensyn til nye løsningsforslag, selvom det har ligget ud over deres oprindelige funktion. De har arbejdet pragmatisk og taget dialogerne enkeltvis, når det har været gavnligt, og har målrettet arbejdet de steder, hvor det har været muligt at skabe fremdrift. I sidste ende er det lykkedes at skabe opbakning til en planløsning og få parterne til at acceptere, at alle må give lidt for at få noget igen.

Generelt har det været en udfordring at få engageret lodsejere og butiksejere i arbejdet og få skabt et fælles mål for udviklingen i stedet for med udgangspunkt i den enkeltes interesser. Erfaringen er, at lodsejere og butiksindehavere har et kort tidsfokus og er skeptiske over for at dele informationer. I projekterne har det derfor været nødvendigt at arbejde håndgribeligt og diskret, eksempelvis med en intern mappe med overblik over tomme butikker i stedet for mere offentlig skiltning med tilbud og rabatter.

I forbindelse med områdefornyelse i gamle bymidter vil interesseuenigheder som dem i Rudkøbing formentlig være hyppige, og erfaringerne fra Rudkøbing peger altså på, at de kan løses, men at det kræver en neutral, koordinerende og tålmodig projektleder. Dog viser undersøgelsen også, at det har haft en negativ indvirkning på tilliden og samarbejdslysten blandt de centrale aktører. Det har konkret betydet et fokus på parternes egne behov (især adgangs- og parkeringsforhold) på bekostning af den fremadrettede, strategiske udvikling af byen. Konflikterne kan altså være et uundgåeligt element i en forandringsproces i en bymidte, men det er vigtigt, at parterne kan mødes og samles igen efterfølgende omkring udviklingen af byen.

Metode:

De gennemførte interviews i Rudkøbing

Vi har gennemført interviews med følgende interessenter i Rudkøbing:

Organisation/ virksomhed	Interviewet person	Titel

[3] Bl.a. øget handelsliv og oplevelse af en mere attraktiv og sammenhængende bymidte.

Langeland Kommune	Finn Granhøj	Projektleder
Langeland Kommune	Thomas Ølgaard Buhl	Arkitekt
Nordea	Carsten Volder	Filialdirektør
SuperBrugsen, Rudkøbing	Kim B. Jensen	Formand for Handelsstandsforeningen
Turist- og Erhvervsforeningen	Anne Mette Wandsøe	Direktør
Turist- og Erhvervsforeningen	Preben Johansen	Erhverv/iværksætteri
Kunstner	Hans Kjær	Lokal kunstner
Langeland Bibliotek	Anni Bagge Jensen*	Bibliotekschef

Interviewpersonerne er udvalgt på baggrund af input fra projektledelsen i Langeland Kommune. Interviewene er gennemført i forbindelse med besøg i Rudkøbing den 1. oktober 2018 eller efterfølgende pr. telefon (markeret med *).

Kvantitative data – metodebeskrivelse

Der er gennemført to spørgeskemaundersøgelser ultimo oktober-medio november 2018 med hhv. borgere og besøgende i Rudkøbing samt aktører fra Rudkøbings erhvervsliv og andre interessenter. For borgere og besøgende er der indhentet besvarelser på to måder: ansigt til ansigt og via elektroniske links, som har ligget på nettet. Surveyen for erhvervslivet og andre interessenter er udsendt direkte via e-mails.

I alt har 165 borgere og besøgende i Rudkøbing gennemført spørgeskemaundersøgelsen, hvilket er 58 flere end i 2016. 19 aktører fra Rudkøbings handelsliv og andre interessenter har gennemført spørgeskemaundersøgelsen henvendt til dem, hvilket er syv flere end i 2016.

9. Bilag 1: Observationsskemaer

Haslev

Optællinger og observationer fra projektområdet blev foretaget i Haslev den 10. december 2015 og 8. oktober 2018, herunder i området mellem Nørregade ved Meny og Netto, passagerne til Jernbanegade samt den nordlige del af Jernbanegade fra og med Bytorvet.

Kategori	Antal (2016)	Antal (2018)	Bemærkninger (2018)
1.a. Antallet af udvalgsbutikker i det område, der er omfattet af forsøgsprojektet (fx bager, slagter, tøjbutik, isenkræmmer)	26	39	
2.a. Antallet af dagligvarebutikker (fx købmænd og supermarkeder)	3	1	
3.a. Antallet af genbrugsbutikker	1	1	
4.a. Antallet af liberale erhverv (fx revisor, fysioterapeut, læge)	9	22	
5.a. Øvrige typer af butikker/ erhverv (fx pizzeria, solcenter, værtshus)	15	19	
6.a. Antallet af bygninger med offentlig anvendelse (fx borgerservicecenter, forvaltning, skole/uddannelsesinstitution)	-	2	
7.a. Antallet af tomme butiks- og erhvervslokaler	2	7	
8.a. Antallet af "til salg skilte"*	4	2	
9.a. Antallet af tomme boliger (hvor dette er tydeligt)	2	-	
10.a. Antallet af åbne rum/pladser med opholdsmuligheder	1	6	(v/ Rådhus, Passagen, ud til Jernbanegade med trampolin, ved Læderhuset, for enden af Jerbanegade og bag Sjællandske Posten)
11.a. Antallet af arealer med grøn beplantning (alt efter areal) mv.	0	10	(tæller ikke ved Meny/Netto)
12.a. Antallet af arealer med faciliteter til fysisk aktivitet/ legeplads mv.	1	2 mindre legeplad ser, 4 små børne installati oner	
13.a. Antallet af områder med parkeringspladser		2	
14.a. Andre relevante observationer			

Vordingborg

Optællingerne blev foretaget af evalueringsteamet mandag den 18. januar 2016 og den 26. oktober 2018 og har primært fundet sted i og omkring handelsgaden dvs. Algade fra Slotstorvet og til krydset ved Chr. Wintersvej/Boulevarden mod stationen.

Kategori	Antal (2016)	Antal (2018)	Bemærkninger (2018)
1.a. Antallet af udvalgsbutikker i det område, der er omfattet af forsøgsprojektet (fx bager, slagter, tøjbutik, isenkræmmer)	53	53	
2.a. Antallet af dagligvarebutikker (købmænd og supermarkeder)	7	1	
3.a. Antallet af genbrugsbutikker	2	4	
4.a. Antallet af liberale erhverv (revisor, fysioterapeut, læge etc.)	20	19	
5.a. Øvrige typer af butikker/ erhverv (notér antal og formål, fx pizzeria, solcenter, værtshus)	34	34	
6.a. Antallet af bygninger med offentlig anvendelse (fx borgerservicecenter, forvaltning, skole/uddannelsesinstitution, børnehave, plejehjem, rådgivningscenter)	1	2	
7.a. Antallet af tomme butiks- og erhvervslokaler	15	11	Inklusiv lokaler ”til leje”
8.a. Antallet af ”til salg skilte”*	Ikke observeret	-	
9.a. Antallet af tomme boliger (hvor dette er tydeligt)	Ikke observeret	-	
10.a. Antallet af åbne rum/pladser med opholdsmuligheder, fx bænke	4	3	
11.a. Antallet af arealer med grøn beplantning (alt efter areal) mv.	1	5	
12.a. Antallet af arealer med faciliteter til fysisk aktivitet/ legeplads mv.	1	1	
13.a. Antallet af områder med parkeringspladser		3	
14.a. Andre relevante observationer			

Rudkøbing

Optællingerne blev foretaget den 12. januar 2016 og 1. oktober 2018 i området, der strækker sig fra Torvet og ad Østergade samt Sidsel Bagers Gade og dagligvarebutikkerne i Bystrædet. Både åbne og sæsonlukkede butikker er talt med.

Kategori	Antal (2016)	Antal (2018)	Bemærkninger (2018)
1.a. Antallet af udvalgsbutikker i det område, der er omfattet af forsøgsprojektet (fx bager, slagter, tøjbutik, isenkræmmer)	32	35	9 Tøjbutikker (*Mesak, MH-legetøj, Din tøjmand, Poula, MR, Womanstuff, new style, Anna Louisa, Gine*), 2 sport- fritidsbutikker (*sport 24, MHsport*), skobutik (*Bay sko*), Eltrik (*lampebutik*), Imerco, 3 antikvariat eller nips (*Tingstedet, pigekammeret, Casa Bunanno, Butik Knag*), elektronik (*Expert*), Matas, 2 optiker/briller (*Synoptik, Torvets briller*), 3 special-/delikatessebutikker (*ost&vin, e-cigaretten butik, Luna Garn*), 3 guldsmed/smykker (*Vald. Jørgensen*, *Sofie Amelie, smykkeværkstedet*), Dragons Fly (*udvalg af ting og drikkelse*), kiosk, Kop&Kande, blomsterværkstedet, bog og idé, slagter, 2 Keramik/handmade (*Keramik og væv, Modehuset*)
2.a. Antallet af dagligvarebutikker (købmænd og supermarkeder)	4	4	Netto, Fakta, SuperBrugsen og Aldi
3.a. Antallet af genbrugsbutikker	6	5	Kirkens Genbrug, Kirkens Korshær, Frelsens Hær, 2000 kvadrat genbrugsmarked
4.a. Antallet af liberale erhverv (revisor, fysioterapeut, læge etc.)	13	16	To banker (*Fynske Bank, Nordea*), tre ejendomsmæglere (*EDC, Nybolig, Danbolig*), forsikringer (*lokal forsikring*), 2 køreskoler, 3 sommerhusudlejningsfirmaer (*Sol og Strand, Dancenter, Novasol),* 3 fodklinikker (*Karen Rasmussen, Jette Rasmussen, Klinik for fødder og velvære*), 3F, Bundgaard advokater
5.a. Øvrige typer af butikker/ erhverv (notér antal og formål, fx pizzeria, solcenter, værtshus)	10	22	8 frisører (*Kat'z frisør, MeDesign, Athene, Salon Tony, Frisør, Newlook, Heidi, Tryllesaksen*), 4 værtshuse/café (*Éffes, Cafe Bydahls, Mutters bodega, Dyendahl*), 2 pizzarier, vaffelhus, 2 gallerier, syerske (*Lillian systue*), biograf, 3 beauty butikker (*Beauty tan, skincare, Amanda Lund*)
6.a. Antallet af bygninger med offentlig anvendelse (fx borgerservicecenter, forvaltning, skole/uddannelsesinstitution, børnehave, plejehjem, rådgivningscenter)	3	3	Bibliotek, turistinformation, museum
7.a. Antallet af tomme butiks- og erhvervslokaler	9	12	(ekskl. to med kunst i vinduerne)
8.a. Antallet af "til salg skilte"*	3	4	Til salg skiltene sad i vinduerne på første sal. På boliga.dk fremgår det, at der pr. 3/10 2018 er 161 ejendomme til salg i Rudkøbing (Dvs. 22 flere end 29/1 2016, hvor 143 ejendomme var til salg i Rudkøbing (boliga.dk)
9.a. Antallet af tomme boliger (hvor dette er tydeligt)	?	0	Vi observerede ikke nogen tomme boliger i bymidten
10.a. Antallet af åbne rum/pladser med opholdsmuligheder, fx bænke	2	3	Torvet, bænke langs hovedgaden og ved siden af Brugsen
11.a. Antallet af arealer med grøn beplantning (alt efter areal) mv.	-		Plantekasser langs hovedgaden, lidt træer og græs ved parkeringsområderne bag hovedgaden Grønt område bag hovedgaden, hvor Langelandsfestivalen bliver afholdt

12.a. Antallet af arealer med faciliteter til fysisk aktivitet/ legeplads mv.	0	1	Ved siden af Netto. Derudover ligger der dog også et areal med faciliteter til fysisk aktivitet nede ved havnen
13.a. Antallet af områder med parkeringspladser	3	3	Grønnegården, Centralgården og Biblioteksgården
14.a. Andre relevante observationer			Mange af udvalgsbutikkerne har særlige åbningstider (fx lukket om mandagen eller åbne i korte tidsintervaller. Derudover har næsten alle frisører kun åbne efter aftale.

Mørke

Optællingerne blev foretaget af evalueringsteamet torsdag den 7. januar 2016 og 20. september 2018 og har primært fundet sted i og omkring hovedgaden, dvs. Ebeltoftvej i området der strækker sig fra stationsområdet til Kirkevej, som er områdefornyelsens og forsøgsprojektets primære fokusområde.

Kategori	Antal (2016)	Antal (2018)	Bemærkninger (2018)
1.a. Antallet af udvalgsbutikker i det område, der er omfattet af forsøgsprojektet (fx bager, slagter, tøjbutik, isenkræmmer)	1	1	Sejladsbutik
2.a. Antallet af dagligvarebutikker (købmænd og supermarkeder)	2	2	Din Købmand (Spar) Dagli'Brugsen
3.a. Antallet af genbrugsbutikker	1	1	Den gamle genbrugsbutik er blevet revet ned og butikken er rykket længere ned ad hovedgaden
4.a. Antallet af liberale erhverv (revisor, fysioterapeut, læge etc.)	3	4	Frisør (Malou og Cassiopeia) Naturlig balance – Kosmetik, zoneterapi, øre akuputør ICAN A/S (Maskebutik)
5.a. Øvrige typer af butikker/ erhverv (notér antal og formål, fx pizzeria, solcenter, værtshus)	1	1	Pizzeria Milano (+ den gamle landevejskro, som dog i praksis mere eller mindre er lukket. Få/venner af kroen bruger den, men da alkoholbevillingen udløber i sommeren 2016, forventes den at lukke helt – Dette er dog midlertidig ikke sket, tre lokale borgere har købt og driver den i 2018(dog var den lukket på observationsdagen)).
6.a. Antallet af bygninger med offentlig anvendelse (fx borgerservicecenter, forvaltning, skole/uddannelsesinstitution, børnehave, plejehjem, rådgivningscenter)		0	
7.a. Antallet af tomme butiks- og erhvervslokaler	1	0	
8.a. Antallet af "til salg skilte"			En del af bygningerne er udlejningsejendomme langs hovedgaden, og vi så ikke nogen "til salg skilte" ude på hovedgaden. Dog var der to til salgskilte ved to forskellige sidegader. En søgning på boliga.dk viser, at der er 33 ejendomme til salg i Mørke pr. 24/9 2018 (Det er 27 ejendomme til salg mindre end d. 29/1 2016) (Boliga.dk).
9.a. Antallet af tomme boliger (hvor dette er tydeligt)		0	
10.a. Antallet af åbne rum/pladser med opholdsmuligheder, fx bænke			Begrænset. Parken er tiltænkt som et sted, hvor folk kan opholde sig, men denne ligger bag ved hovedgaden. Nede ved stationen ligger "Stationstorvet", som er en liggeplads med bænke og mulighed for at samles.
11.a. Antallet af arealer med grøn beplantning (alt efter areal) mv.			Få træer ved busstoppet på hovedgaden. Ved "Stationstorvet" er grøn beplantning og en slags køkkenhave til om foråret/sommeren (borgerinitiativ). Parken omme bagved hovedgaden er det primære grønne areal.
12.a. Antallet af arealer med faciliteter til fysisk aktivitet/ legeplads mv.			Foruden hallen og idrætsforeningen er der en legeplads i parken omme bagved hovedgaden.
13.a. Antallet af områder med parkeringspladser	3	3	Ved Din Købmand, Dagli'Brugsen og stationen.

14.a. Andre relevante observationer			Inden for det seneste år er sket et par opgraderinger/renovationer på hovedgaden (nede omkring stationen/togskinnerne). Frisøren har renoveret facaden på sin forretning for at tiltrække kender. Og derudover er den gamle biograf revet ned. 'Din Købmand' virker ikke så indbydende, da den vender 'ryggen' ud mod hovedgaden. Derudover er denne frontside mod hovedgade slidt, specielt i forhold til boligerne efter. Indgangen ligger på den anden side, og den hvide væg ud mod hovedgaden giver et indtryk af, at butikken trækker sig væk fra gaden.

Langå

Optællingerne blev foretaget af evalueringsteamet fredag den 8. januar 2016 og 21. september 2018 og har primært fundet sted i og omkring Bredgade.

Kategori	Antal (2016)	Antal (2018)	Bemærkninger (2018)
1.a. Antallet af udvalgsbutikker i det område, der er omfattet af forsøgsprojektet (fx bager, slagter, tøjbutik, isenkræmmer)	9	10	Vinhandel/delikatesse, slagter, golfbutik, brillebutik, tøjbutik (dametøj), blomsterbutik, isenkræmmer/boghandel (bog og kram.dk), gaveartikler/brugskunst butik, apotek, bager
2.a. Antallet af dagligvarebutikker (købmænd og supermarkeder)	3	3	Fakta, Rema, kiosk
3.a. Antallet af genbrugsbutikker	1	1	Kirkens Korshær
4.a. Antallet af liberale erhverv (revisor, fysioterapeut, læge etc.)	4	11	Sparekassen, kosmetolog (L L Beauty), revisor (Revi-midt), fodterapeut, tatovør, 3 frisører, tandlæge (tandlægerne Langå), ejendomsmægler, bedemandsforretning
5.a. Øvrige typer af butikker/ erhverv (notér antal og formål, fx pizzeria, solcenter, værtshus)	9	4	Solcenter, pizzeria, burgerjoint, spillehal
6.a. Antallet af bygninger med offentlig anvendelse (fx borgerservicecenter, forvaltning, skole/uddannelsesinstitution, børnehave, plejehjem, rådgivningscenter)	3	4	Bibliotek, lokalhistorisk arkiv/museum, butikken (hvor projektet holder til), Socialpsykiatrisk værested (Gross Hus)
7.a. Antallet af tomme butiks- og erhvervslokaler	4	3	Hotellet Tom bygning (tidligere sport outlet) Bodegaen/kroen er lukket
8.a. Antallet af "til salg skilte"*	1	2	På boliga.dk fremgår det, at der pr. 24/9 2018 er 123 ejendomme til salg i Langå (dvs. 19 ejendomme til salg mindre end 29/1 2016) (boliga.dk)
9.a. Antallet af tomme boliger (hvor dette er tydeligt)		0	
10.a. Antallet af åbne rum/pladser med opholdsmuligheder, fx bænke	4		• Torvet: over for fakta • Fra vinhandlen til Lohmannsgade er fortovet ca. 4 meter bredt, dog er en del af pladsen forbeholdt parkering • Bænkområde ved siden af den lukkede kro • Parkområde • Mellem blomsterhandlen + damebutikken og Rema 1000 er der et legeområde med siddepladser
11.a. Antallet af arealer med grøn beplantning (alt efter areal) mv.	3		Træer langs området ved kulturhuset Grønt område ved krydset Træer langs Bredgade Træer og buske ved siden af den lukkede kro
12.a. Antallet af arealer med faciliteter til fysisk aktivitet/ legeplads mv.	1		Område med basketballkurv ved Rema
13.a. Antallet af områder med parkeringspladser	1		Langs Bredgade, ved siden af fakta, bagved ved den lukkede kro, bagved tatovørbutikken, foran kulturhuset
14.a. Andre relevante observationer			Det er ikke det mest interessante billede, man får, når man kommer fra stationen. Fra stationen og op til Lohmannsgade møder man nedslidte huse, det

		lukkede hotel, den lukkede kro, et par nedslidte huse, samt en ødelagt træbænk.

10. Bilag 2: Tabelrapporter

Haslev

Borgerundersøgelse

Spørgsmål 1: Bor du i Haslev

Spørgsmål 1: Bor du I Haslev?		
	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	74	87%
Nej	11	13%
I alt	85	100%

Spørgsmål 2: Hvor lang tid har du boet i byen?

Spørgsmål 2 (hvis vedkommende bor i byen): Hvor lang tid har du boet i byen?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 1 år	6	8%	3	4%
Mellem 1-5 år	7	9%	8	11%
Mere end 5 år	38	51%	51	69%
Altid	24	32%	12	16%
I alt	75	100%	74	100%

Spørgsmål 3: Hvor ofte du kommer i bymidten/på hovedgaden og hvorfor:

Spørgsmål 3.1: Hvor ofte kommer du på hovedgaden/ i butiksgaden/bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	69	82%	59	69%
Af og til (2-3 gange om måneden)	8	10%	21	25%
Sjældent	6	7%	5	6%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	1	1%	0	0%
I alt	84	100%	85	100%

Spørgsmål 3.2: Jeg kommer der på vej til og fra arbejde/skole/fritidsaktiviteter				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	49	58%	39	46%
Af of til (2-3 gange om måneden)	4	5%	18	21%
Sjældent	8	10%	17	20%
Slet ikke	19	23%	11	13%
Ved ikke	4	5%	0	0%
I alt	84	100%	85	100%

Spørgsmål 3.3: Jeg kommer for at købe ind				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	54	64%	46	54%
Af of til (2-3 gange om måneden)	15	18%	26	31%
Sjældent	12	14%	10	12%
Slet ikke	2	2%	2	2%
Ved ikke	1	1%	1	1%
I alt	84	100%	85	100%

Spørgsmål 3.4: Jeg kommer der for at gå tur (med familien, venner, hunden mv.)				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	29	35%	20	24%
Af of til (2-3 gange om måneden)	21	25%	30	35%
Sjældent	25	30%	23	27%
Slet ikke	7	8%	11	13%
Ved ikke	2	2%	1	1%
I alt	84	100%	85	100%

Spørgsmål 4: Nu vil vi gerne vide noget om, hvordan du oplever bymidten/hovedgaden…

Spørgsmål 4.1: I hvilken grad oplever du bymidten som attraktiv og hyggelig?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	10	13%	16	19%
I nogen grad	45	56%	37	44%
I ringe grad	22	28%	27	32%
Slet ikke	2	3%	5	6%
Ved ikke	1	1%	0	0%
I alt	80	100%	85	100%
Spørgsmål 4.2: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at gå en tur?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	9	11%	11	13%
I nogen grad	47	59%	36	42%
I ringe grad	19	24%	24	28%
Slet ikke	3	4%	13	15%
Ved ikke	2	3%	1	1%
I alt	80	100%	85	100%

Spørgsmål 4.3: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at gøre indkøb?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	18	23%	16	19%
I nogen grad	48	60%	44	52%
I ringe grad	10	13%	19	22%
Slet ikke	1	1%	5	6%
Ved ikke	3	4%	1	1%
I alt	80	100%	85	100%

Spørgsmål 4.4: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at mødes med venner, familie og bekendte?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	8	10%	8	9%
I nogen grad	23	29%	31	36%
I ringe grad	34	43%	27	32%
Slet ikke	13	16%	16	19%
Ved ikke	2	3%	3	4%
I alt	80	100%	85	100%

Spørgsmål 4.5: I hvilken grad er der gode netværk mellem borgerne i Haslev?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	11	14%	7	8%
I nogen grad	34	43%	34	40%
I ringe grad	18	23%	15	18%
Slet ikke	3	4%	5	6%
Ved ikke	14	18%	24	28%
I alt	80	100%	85	100%

Spørgsmål 4.6: Vil du vurdere Haslev som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	23	29%	24	28%
I nogen grad	47	59%	41	48%
I ringe grad	6	8%	10	12%
Slet ikke	1	1%	8	9%
Ved ikke	3	4%	2	2%
I alt	80	100%	85	100%

Spørgsmål 5: Er bymidten et sted, du viser frem for gæster?

Spørgsmål 5: Er bymidten et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	30	38%	36	42%
Nej	32	40%	39	46%
Ved ikke	18	23%	10	12%
I alt	80	100%	85	100%

Spørgsmål 7: Hvad er det bedste ved Haslev?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 8: Hvad er det dårligste ved Haslev?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 9: Hvilket køn er du?

Køn				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Mand	26	35%	29	34%
Kvinde	49	65%	55	65%
Ønsker ikke at oplyse	0	0%	1	1%
I alt	75	100%	85	100%

Spørgsmål 10: Hvor gammel er du?

Alder				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 20 år	4	5%	1	1%
Mellem 20-39 år	17	23%	26	31%
Mellem 40-60 år	31	42%	42	49%
Over 60 år	22	30%	16	19%
I alt	74	100%	85	100%

Erhvervsliv/interessent undersøgelse

Spørgsmål 1: I hvor høj grad er du enig i følgende udsagn?

Spørgsmål 1.1: Bymidten/hovedgaden er et attraktivt sted at drive forretning				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	5	36%	4	20%
I nogen grad	7	50%	14	70%
I ringe grad	1	7%	0	0%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	1	7%	2	10%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 1.2: Der er tilstrækkeligt med kunder i byen og i oplandet for at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	2	14%	3	15%
I nogen grad	10	71%	12	60%
I ringe grad	1	7%	2	10%
Slet ikke	0	0%	1	5%
Ved ikke	1	7%	2	10%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 1.3: Der er en god tilgængelighed til området i forhold til at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	1	7%	7	35%
I nogen grad	9	64%	9	45%
I ringe grad	3	21%	2	10%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	1	7%	2	10%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 1.4: Bymidten/hovedgaden er et sted, hvor borgerne mødes med venner, familie og bekendte				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	1	7%	1	5%
I nogen grad	4	29%	7	35%
I ringe grad	7	50%	3	15%
Slet ikke	1	7%	5	25%
Ved ikke	1	7%	4	20%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 1.5: Byen har generelt et godt kultur- og foreningsliv				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	4	29%	9	45%
I nogen grad	7	50%	8	40%
I ringe grad	3	21%	0	0%
Slet ikke	0	0%	3	15%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 1.6: Der er mange gode netværk mellem borgerne i byen				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	2	14%	3	15%
I nogen grad	4	29%	9	45%
I ringe grad	3	21%	2	10%
Slet ikke	0	0%	6	30%
Ved ikke	5	36%	0	0%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 1.7: Vil du vurdere byen som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	3	21%	6	30%
I nogen grad	9	64%	10	50%
I ringe grad	2	14%	2	10%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	2	10%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	9	64%	10	50%
Nej	5	36%	7	35%
Ved ikke	0	0%	3	15%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Haslev har opnået støtte…

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Haslev har opnået støtte til områdefornyelse fra Ministeriet for Udlændinge, Integration og Bolig bl.a. med fokus på bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	12	86%	3	15%
Nej	2	14%	17	85%
I alt	14	100%	20	100%

Spørgsmål 1: Bor du I Vordingborg?

Spørgsmål 1: Hvor bor du?		
	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	238	79%
Nej	63	21%
I alt	301	100%

Spørgsmål 2: Hvor lang tid har du boet i byen?

Spørgsmål 2 (hvis vedkommende bor i byen): Hvor lang tid har du boet i byen?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 1 år	3	3%	4	2%
Mellem 1-5 år	12	12%	33	14%
Mere end 5 år	60	60%	136	57%
Altid	25	25%	65	27%
I alt	100	100%	238	100%

Spørgsmål 3: Hvor ofte du kommer i bymidten/på hovedgaden og hvorfor:

Spørgsmål 3.1: Hvor ofte kommer du på hovedgaden/ i butiksgaden/bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	84	55%	152	50%
Af of til (2-3 gange om måneden)	45	29%	98	33%
Sjældent	25	16%	49	16%
Slet ikke	0	0%	2	1%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	154	100%	301	100%

Spørgsmål 3.2: Jeg kommer der på vej til og fra arbejde/skole/fritidsaktiviteter				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	55	36%	101	34%
Af of til (2-3 gange om måneden)	16	10%	50	17%
Sjældent	26	17%	78	26%
Slet ikke	53	34%	67	22%
Ved ikke	4	3%	5	2%
I alt	154	100%	301	100%

Spørgsmål 3.3: Jeg kommer for at købe ind				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	53	34%	109	36%
Af of til (2-3 gange om måneden)	61	40%	105	35%
Sjældent	33	21%	77	26%
Slet ikke	5	3%	10	3%
Ved ikke	2	1%	0	0%
I alt	154	100%	301	100%

Spørgsmål 3.4: Jeg kommer der for at gå tur (med familien, venner, hunden mv.)				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	30	19%	57	19%
Af of til (2-3 gange om måneden)	41	27%	80	27%
Sjældent	57	37%	123	41%
Slet ikke	26	17%	41	14%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	154	100%	301	100%

Spørgsmål 4: Nu vil vi gerne vide noget om, hvordan du oplever bymidten/hovedgaden…

Spørgsmål 4.1: I hvilken grad oplever du bymidten som attraktiv og hyggelig?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	10	7%	12	4%
I nogen grad	63	42%	111	37%
I ringe grad	62	41%	125	42%
Slet ikke	16	11%	51	17%
Ved ikke	0	0%	2	1%
I alt	151	100%	301	100%

Spørgsmål 4.2: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at gå en tur?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	11	7%	21	7%
I nogen grad	61	40%	100	33%
I ringe grad	64	42%	123	41%
Slet ikke	15	10%	56	19%
Ved ikke	0	0%	1	0%
I alt	151	100%	301	100%

Spørgsmål 4.3: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at gøre indkøb?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	8	5%	24	2018
I nogen grad	59	39%	140	8%
I ringe grad	66	44%	87	47%
Slet ikke	17	11%	49	29%
Ved ikke	1	1%	1	16%
I alt	151	100%	301	0%

Spørgsmål 4.4: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at mødes med venner, familie og bekendte?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	13	9%	23	8%
I nogen grad	64	42%	95	32%
I ringe grad	56	37%	116	39%
Slet ikke	18	12%	56	19%
Ved ikke	0	0%	11	4%
I alt	151	100%	301	100%

Spørgsmål 4.5: I hvilken grad er der gode netværk mellem borgerne i Vordingborg?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	15	10%	22	7%
I nogen grad	55	36%	89	30%
I ringe grad	56	37%	73	24%
Slet ikke	3	2%	18	6%
Ved ikke	22	15%	99	33%
I alt	151	100%	301	100%

Spørgsmål 4.6: Vil du vurdere Vordingborg som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	39	26%	66	22%
I nogen grad	73	48%	141	47%
I ringe grad	29	19%	66	22%
Slet ikke	9	6%	24	8%
Ved ikke	1	1%	4	1%
I alt	151	100%	301	100%

Spørgsmål 5: Er bymidten et sted, du viser frem for gæster?

Spørgsmål 5: Er bymidten et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	53	35%	88	29%
Nej	73	48%	177	59%
Ved ikke	25	17%	36	12%
I alt	151	100%	301	100%

Spørgsmål 7: Hvad er det bedste ved Vordingborg?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 8: Hvad er det dårligste ved Vordingborg?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 9: Hvilket køn er du?

Køn				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Mand	54	37%	119	40%
Kvinde	91	63%	181	60%
Ønsker ikke at oplyse	0	0%	1	0%
I alt	145	100%	301	100%

Spørgsmål 10: Hvor gammel er du?

Alder				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 20 år	7	5%	3	1%
Mellem 20-39 år	37	26%	55	18%
Mellem 40-60 år	64	44%	119	40%
Over 60 år	37	26%	124	41%
I alt	145	100%	301	100%

Erhvervsliv/interessent undersøgelse

Spørgsmål 1: I hvor høj grad er du enig i følgende udsagn?

Spørgsmål 1.1: Vordingborgs bymidte/hovedgade er et attraktivt sted at drive forretning				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	5	19%	1	4%
I nogen grad	13	48%	11	48%
I ringe grad	6	22%	9	39%
Slet ikke	2	7%	0	0%
Ved ikke	1	4%	2	9%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 1.2: Der er tilstrækkeligt med kunder i byen og i oplandet for at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	3	11%	3	13%
I nogen grad	9	33%	13	57%
I ringe grad	11	41%	2	9%
Slet ikke	1	4%	1	4%
Ved ikke	3	11%	4	17%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 1.3: Der er en god tilgængelighed til området i forhold til at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	7	26%	7	30%
I nogen grad	10	37%	12	52%
I ringe grad	9	33%	3	13%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	1	4%	1	4%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 1.4: Bymidten/hovedgaden er et sted, hvor borgerne mødes med venner, familie og bekendte				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	2	7%	2	9%
I nogen grad	11	41%	10	43%
I ringe grad	8	30%	7	30%
Slet ikke	5	19%	2	9%
Ved ikke	1	4%	2	9%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 1.5: Vordingborg har generelt et godt kultur- og foreningsliv				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	16	59%	13	57%
I nogen grad	11	41%	9	39%
I ringe grad	0	0%	1	4%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 1.6: Der er mange gode netværk mellem borgerne i Vordingborg				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	6	22%	11	48%
I nogen grad	17	63%	7	30%
I ringe grad	3	11%	1	4%
Slet ikke	0	0%	4	17%
Ved ikke	1	4%	0	0%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 1.7: Vil du vurdere Vordingborg som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	10	37%	9	39%
I nogen grad	14	52%	14	61%
I ringe grad	3	11%	0	0%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	15	56%	17	74%
Nej	7	26%	5	22%
Ved ikke	5	19%	1	4%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Vordingborg har opnået støtte…

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Vordingborg har opnået støtte til områdefornyelse fra Ministeriet for Udlændinge, Integration og Bolig bl.a. med fokus på bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	18	67%	14	61%
Nej	9	33%	9	39%
I alt	27	100%	23	100%

Spørgsmål 1: Bor du I Rudkøbing?

Spørgsmål 1: Bor du I Rudkøbing?		
	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	98	59%
Nej	67	41%
I alt	165	100%

Spørgsmål 2: Hvor lang tid har du boet i byen?

Spørgsmål 2 (hvis vedkommende bor i byen): Hvor lang tid har du boet i byen?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 1 år	0	0%	4	4%
Mellem 1-5 år	2	5%	13	13%
Mere end 5 år	30	77%	53	54%
Altid	7	18%	28	29%
I alt	39	100%	98	100%

Spørgsmål 3: Hvor ofte du kommer i Rudkøbing bymidte og hvorfor…

Spørgsmål 3.1: Hvor ofte kommer du på hovedgaden/ i butiksgaden/bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	77	71%	139	84%
Af of til (2-3 gange om måneden)	22	20%	21	13%
Sjældent	9	8%	4	2%
Slet ikke	0	0%	1	1%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	108	100%	165	100%

Spørgsmål 3.2: Jeg kommer der på vej til og fra arbejde/skole/fritidsaktiviteter				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	46	43%	92	56%
Af of til (2-3 gange om måneden)	8	7%	19	12%
Sjældent	18	17%	23	14%
Slet ikke	36	33%	26	16%
Ved ikke	0	0%	5	3%
I alt	108	100%	165	100%

Spørgsmål 3.3: Jeg kommer for at købe ind				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	72	67%	137	83%
Af of til (2-3 gange om måneden)	23	21%	21	13%
Sjældent	12	11%	6	4%
Slet ikke	1	1%	1	1%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	108	100%	165	100%

Spørgsmål 3.4: Jeg kommer der for at gå tur (med familien, venner, hunden mv.)				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	24	22%	61	37%
Af of til (2-3 gange om måneden)	20	19%	61	37%
Sjældent	39	36%	34	21%
Slet ikke	24	22%	9	5%
Ved ikke	1	1%	0	0%
I alt	108	100%	165	100%

Spørgsmål 4: Nu vil vi gerne vide noget om, hvordan du oplever bymidten…

Spørgsmål 4.1: I hvilken grad oplever du bymidten som attraktiv og hyggelig?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	41	38%	60	36%
I nogen grad	54	50%	90	55%
I ringe grad	11	10%	15	9%
Slet ikke	1	1%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	107	100%	165	100%

Spørgsmål 4.2: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at gå en tur?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	33	31%	60	36%
I nogen grad	46	43%	87	53%
I ringe grad	23	21%	17	10%
Slet ikke	2	2%	1	1%
Ved ikke	3	3%	0	0%
I alt	107	100%	165	100%

Spørgsmål 4.3: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at gøre indkøb?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	50	47%	78	47%
I nogen grad	47	44%	74	45%
I ringe grad	9	8%	9	5%
Slet ikke	1	1%	4	2%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	107	100%	165	100%

Spørgsmål 4.4: I hvilken grad oplever du bymidten som et godt sted at mødes med venner, familie og bekendte?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	19	18%	41	25%
I nogen grad	44	41%	74	45%
I ringe grad	28	26%	34	21%
Slet ikke	8	7%	10	6%
Ved ikke	8	7%	6	4%
I alt	107	100%	165	100%

Spørgsmål 4.5: I hvilken grad er der gode netværk mellem borgerne i Rudkøbing?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	25	23%	32	19%
I nogen grad	34	32%	71	43%
I ringe grad	7	7%	21	13%
Slet ikke	1	1%	4	2%
Ved ikke	40	37%	37	22%
I alt	107	100%	165	100%

Spørgsmål 4.6: Vil du vurdere Rudkøbing som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	49	46%	82	50%
I nogen grad	43	40%	64	39%
I ringe grad	10	9%	11	7%
Slet ikke	1	1%	4	2%
Ved ikke	4	4%	4	2%
I alt	107	100%	165	100%

Spørgsmål 5: Er bymidten et sted, du gerne viser frem for gæster?

Spørgsmål 5: Er bymidten et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	84	79%	132	80%
Nej	13	12%	24	15%
Ved ikke	10	9%	9	5%
I alt	107	100%	165	100%

Spørgsmål 7: Hvad er det bedste ved Rudkøbing?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 8: Hvad er det dårligste ved Rudkøbing?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 9: Er du bekendt med, hvilke typer butikker der er i bymidten?

Spørgsmål 9: Er du bekendt med, hvilke typer butikker der er i bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	90	87%	143	87%
I nogen grad	13	13%	22	13%
I ringe grad	0	0%	0	0%
Slet ikke	0	0%	0	0%
I alt	103	100%	165	100%

Spørgsmål 10: Synes du, at bymidten bør indsnævres…

Spørgsmål 10: Synes du, at bymidten bør indsnævres, så handelslivet bliver mere koncentreret?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	13	13%	17	10%
Nej	73	72%	121	73%
Ved ikke	16	16%	27	16%
I alt	102	100%	165	100%

Spørgsmål 11: Har det betydning for dig, at man kan parkere tæt ved…

Spørgsmål 11: Har det betydning for dig, at man kan parkere tæt ved butikkerne i bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Afgørende betydning	49	48%	54	33%
Nogen betydning	11	32%	66	40%
Mindre betydning	9	9%	29	18%
Ingen betydning	33	11%	16	10%
I alt	102	100%	165	100%

Spørgsmål 12: Har det betydning for dine indkøb, at der er gratis parkering…

Spørgsmål 12: Har det betydning for dine indkøb, at der er gratis parkering overalt i bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Afgørende betydning	55	54%	105	64%
Nogen betydning	30	29%	36	22%
Mindre betydning	8	8%	13	8%
Ingen betydning	9	9%	11	7%
I alt	102	100%	165	100%

Spørgsmål 13: Hvilket køn er du?

Køn				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Mand	58	57%	47	28%
Kvinde	44	43%	116	70%
Ønsker ikke at oplyse	0	0%	2	2%
I alt	102	100%	165	100%

Spørgsmål 14: Hvor gammel er du?

Alder				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 20 år	2	2%	1	1%
Mellem 20-39 år	7	7%	30	18%
Mellem 40-60 år	37	37%	74	45%
Over 60 år	55	54%	60	36%
I alt	101	100%	165	100%

Erhvervsliv/interessent undersøgelse

Spørgsmål 1: I hvor høj grad er du enig i følgende udsagn?

Spørgsmål 1.1: Rudkøbings bymidte/hovedgade er et attraktivt sted at drive forretning				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	8	67%	6	32%
I nogen grad	4	33%	11	58%
I ringe grad	0	0%	2	11%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	12	100%	19	100%

Spørgsmål 1.2: Der er tilstrækkeligt med kunder i byen og i oplandet for at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	2	17%	0	2018
I nogen grad	7	58%	13	0%
I ringe grad	2	17%	6	68%
Slet ikke	0	0%	0	32%
Ved ikke	1	8%	0	0%
I alt	12	100%	19	0%

Spørgsmål 1.3: Der er en god tilgængelighed til området i forhold til at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	5	42%	9	47%
I nogen grad	6	50%	9	47%
I ringe grad	1	8%	1	5%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	12	100%	19	100%

Spørgsmål 1.4: Bymidten/hovedgaden er et sted, hvor borgerne mødes med venner, familie og bekendte				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	7	58%	2	11%
I nogen grad	2	17%	8	42%
I ringe grad	2	17%	7	37%
Slet ikke	0	0%	1	5%
Ved ikke	1	8%	1	5%
I alt	12	100%	19	100%

Spørgsmål 1.5: Rudkøbing har generelt et godt kultur- og foreningsliv				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	8	67%	3	16%
I nogen grad	4	33%	14	74%
I ringe grad	0	0%	2	11%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	12	100%	19	100%

Spørgsmål 1.6: Der er mange gode netværk mellem borgerne i Rudkøbing				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	7	58%	4	21%
I nogen grad	3	25%	7	37%
I ringe grad	1	8%	5	26%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	1	8%	3	16%
I alt	12	100%	19	100%

Spørgsmål 1.7: Vil du vurdere Rudkøbing som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	9	75%	8	42%
I nogen grad	2	17%	10	53%
I ringe grad	0	0%	0	0%
Slet ikke	1	8%	0	0%
Ved ikke	0	0%	1	5%
I alt	12	100%	19	100%

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	12	100%	18	95%
Nej	0	0%	1	5%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	12	100%	19	100%

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Rudkøbing har opnået støtte…

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Rudkøbing har opnået støtte til områdefornyelse fra Ministeriet for Udlændinge, Integration og Bolig bl.a. med fokus på bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	8	73%	12	63%
Nej	3	27%	7	37%
I alt	11	100%	19	100%

Tabelrapport: Mørke
Borgerundersøgelse

Spørgsmål 1: Bor du I Mørke?

Spørgsmål 1: Bor du I Mørke?		
	Antal	Pct.
Ja	92	98%
Nej	2	2%
I alt	94	100%

Spørgsmål 2: Hvor lang tid har du boet i byen?

Spørgsmål 2 (hvis vedkommende bor i byen): Hvor lang tid har du boet i byen?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 1 år	10	6%	2	2%
Mellem 1-5 år	37	24%	22	24%
Mere end 5 år	80	51%	50	54%
Altid	29	19%	18	20%
I alt	156	100%	92	100%

Spørgsmål 3: Hvor ofte du kommer på hovedgaden/i bymidten og hvorfor…

Spørgsmål 3.1: Hvor ofte kommer du på hovedgaden/ i butiksgaden/bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ ugentligt)	167	89%	92	98%
Af of til (2-3 gange om måneden)	17	9%	1	1%
Sjældent	2	1%	1	1%
Slet ikke	1	1%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	187	100%	94	100%

Spørgsmål 3.2: Jeg kommer der på vej til og fra arbejde/skole/fritidsaktiviteter				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	143	76%	81	86%
Af of til (2-3 gange om måneden)	9	5%	3	3%
Sjældent	10	5%	2	2%
Slet ikke	22	12%	8	9%
Ved ikke	3	2%	0	0%
I alt	187	100%	94	100%

Spørgsmål 3.3: Jeg kommer for at købe ind				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	134	72%	84	89%
Af of til (2-3 gange om måneden)	31	17%	6	6%
Sjældent	16	9%	4	4%
Slet ikke	6	3%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	187	100%	94	100%

Spørgsmål 3.4: Jeg kommer der for at gå tur (med familien, venner, hunden mv.)				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	73	39%	49	52%
Af of til (2-3 gange om måneden)	47	25%	26	28%
Sjældent	37	20%	13	14%
Slet ikke	28	15%	6	6%
Ved ikke	2	1%	0	0%
I alt	187	100%	94	100%

Spørgsmål 4: Nu vil vi gerne vide noget om, hvordan du oplever hovedgaden/bymidten…

Spørgsmål 4.1: I hvilken grad oplever du hovedgaden/bymidten som attraktiv og hyggelig?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	2	1%	12	13%
I nogen grad	42	23%	49	52%
I ringe grad	103	56%	23	24%
Slet ikke	36	20%	7	7%
Ved ikke	0	0%	3	3%
I alt	183	100%	94	100%

Spørgsmål 4.2: I hvilken grad oplever du hovedgaden/bymidten som et godt sted at gå en tur?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	5	3%	12	13%
I nogen grad	51	28%	45	48%
I ringe grad	94	51%	25	27%
Slet ikke	33	18%	9	10%
Ved ikke	0	0%	3	3%
I alt	183	100%	94	100%

Spørgsmål 4.3: I hvilken grad oplever du hovedgaden/bymidten som et godt sted at gøre indkøb?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	15	8%	14	15%
I nogen grad	94	51%	56	60%
I ringe grad	62	34%	20	21%
Slet ikke	11	6%	4	4%
Ved ikke	1	1%	0	0%
I alt	183	100%	94	100%

Spørgsmål 4.4: I hvilken grad oplever du hovedgaden/bymidten som et godt sted at mødes med venner, familie og bekendte?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	12	7%	8	9%
I nogen grad	25	14%	32	34%
I ringe grad	86	47%	28	30%
Slet ikke	58	32%	22	23%
Ved ikke	2	1%	4	4%
I alt	183	100%	94	100%

Spørgsmål 4.5: I hvilken grad er der gode netværk mellem borgerne i Mørke?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	70	38%	44	47%
I nogen grad	79	43%	26	28%
I ringe grad	12	7%	11	12%
Slet ikke	5	3%	5	5%
Ved ikke	17	9%	8	9%
I alt	183	100%	94	100%

Spørgsmål 4.6: Vil du vurdere Mørke som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	78	43%	50	53%
I nogen grad	86	47%	35	37%
I ringe grad	12	7%	6	6%
Slet ikke	7	4%	0	0%
Ved ikke	0	0%	3	3%
I alt	183	100%	94	100%

Spørgsmål 5: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?

Spørgsmål 5: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	20	11%	46	49%
Nej	145	79%	37	39%
Ved ikke	18	10%	11	12%
I alt	183	100%	94	100%

Spørgsmål 7: Hvad er det bedste ved Mørke?
Åbent svarefelt
Spørgsmål 8: Hvad er det dårligste ved Mørke?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 9: Hvilket køn er du?

Køn				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Mand	64	37%	32	34%
Kvinde	108	63%	61	65%
Ønsker ikke at oplyse	0	0%	1	1%
I alt	172	100%	94	100%

Spørgsmål 10: Hvor gammel er du?

Alder				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 20 år	8	5%	2	2%
Mellem 20-39 år	73	42%	24	26%
Mellem 40-60 år	73	42%	51	54%
Over 60 år	18	10%	17	18%
I alt	172	100%	94	100%

Erhvervsliv/interessent undersøgelse

Spørgsmål 1: I hvor høj grad er du enig i følgende udsagn?

Spørgsmål 1.1: Bymidten/hovedgaden er et attraktivt sted at drive forretning				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	2	18%	0	0%
I nogen grad	7	64%	5	71%
I ringe grad	1	9%	1	14%
Slet ikke	1	9%	1	14%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	11	100%	7	100%

Spørgsmål 1.2: Der er tilstrækkeligt med kunder i byen og i oplandet for at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	3	27%	1	14%
I nogen grad	6	55%	6	86%
I ringe grad	1	9%	0	0%
Slet ikke	1	9%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	11	100%	7	100%

Spørgsmål 1.3: Der er en god tilgængelighed til området i forhold til at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	5	45%	0	0%
I nogen grad	3	27%	7	100%
I ringe grad	2	18%	0	0%
Slet ikke	1	9%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	11	100%	7	100%

Spørgsmål 1.4: Bymidten/hovedgaden er et sted, hvor borgerne mødes med venner, familie og bekendte				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	0	0%	0	0%
I nogen grad	4	36%	3	43%
I ringe grad	6	55%	2	29%
Slet ikke	0	0%	2	29%
Ved ikke	1	9%	0	0%
I alt	11	100%	7	100%

Spørgsmål 1.5: Byen har generelt et godt kultur- og foreningsliv				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	7	64%	3	43%
I nogen grad	3	27%	4	57%
I ringe grad	0	0%	0	0%
Slet ikke	1	9%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	11	100%	7	100%

Spørgsmål 1.6: Der er mange gode netværk mellem borgerne i byen				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	7	64%	3	43%
I nogen grad	3	27%	0	0%
I ringe grad	0	0%	2	29%
Slet ikke	0	0%	2	29%
Ved ikke	1	9%	0	0%
I alt	11	100%	7	100%

Spørgsmål 1.7: Vil du vurdere byen som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	7	64%	4	57%
I nogen grad	3	27%	1	14%
I ringe grad	0	0%	1	14%
Slet ikke	0	0%	1	14%
Ved ikke	1	9%	0	0%
I alt	11	100%	7	100%

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	1	9%	3	43%
Nej	9	82%	3	43%
Ved ikke	1	9%	1	14%
I alt	11	100%	7	100%

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Mørke har opnået støtte…

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Mørke har opnået støtte til områdefornyelse fra Ministeriet for Udlændinge, Integration og Bolig bl.a. med fokus på bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	9	82%	6	86%
Nej	2	18%	1	14%
I alt	11	100%	7	100%

Langå
Borgerundersøgelse

Spørgsmål 1: Bor du I Langå?

Spørgsmål 1: Bor du I Langå?		
	Antal (2016)	Pct. (2016)
Ja	41	89%
Nej	5	11%
I alt	46	100%

Spørgsmål 2: Hvor lang tid har du boet i byen?

Spørgsmål 2 (hvis vedkommende bor i byen): Hvor lang tid har du boet i byen?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 1 år	4	8%	2	5%
Mellem 1-5 år	9	18%	6	15%
Mere end 5 år	30	60%	24	59%
Altid	7	14%	9	22%
I alt	50	100%	41	100%

Spørgsmål 3: Hvor ofte du kommer i bymidten/på hovedgaden og hvorfor:

Spørgsmål 3.1: Hvor ofte kommer du på hovedgaden/ i butiksgaden/bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	49	91%	45	98%
Af of til (2-3 gange om måneden)	3	6%	1	2%
Sjældent	2	4%	0	0%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	54	100%	46	100%

Spørgsmål 3.2: Jeg kommer der på vej til og fra arbejde/skole/fritidsaktiviteter				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	37	69%	28	61%
Af of til (2-3 gange om måneden)	3	6%	5	11%
Sjældent	3	6%	12	26%
Slet ikke	10	19%	1	2%
Ved ikke	1	2%	0	0%
I alt	54	100%	46	100%

Spørgsmål 3.3: Jeg kommer for at købe ind				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	47	87%	43	93%
Af of til (2-3 gange om måneden)	4	7%	3	7%
Sjældent	2	4%	0	0%
Slet ikke	1	2%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	54	100%	46	100%

Spørgsmål 3.4: Jeg kommer der for at gå tur (med familien, venner, hunden mv.)				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ofte (dagligt/ugentligt)	23	43%	21	46%
Af of til (2-3 gange om måneden)	9	17%	12	26%
Sjældent	17	31%	6	13%
Slet ikke	5	9%	7	15%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	54	100%	46	100%

Spørgsmål 4: Nu vil vi gerne vide noget om, hvordan du oplever bymidten/hovedgaden…

Spørgsmål 4.1: I hvilken grad oplever du bymidten/hovedgaden som attraktiv og hyggelig?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	4	8%	5	11%
I nogen grad	22	42%	29	63%
I ringe grad	24	45%	9	20%
Slet ikke	3	6%	3	7%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	53	100%	46	100%

Spørgsmål 4.2: I hvilken grad oplever du bymidten/hovedgaden som et godt sted at gå en tur?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	3	6%	6	13%
I nogen grad	20	38%	17	37%
I ringe grad	25	47%	21	46%
Slet ikke	5	9%	2	4%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	53	100%	46	100%

Spørgsmål 4.3: I hvilken grad oplever du bymidten/hovedgaden som et godt sted at gøre indkøb?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	19	36%	33	72%
I nogen grad	32	60%	10	22%
I ringe grad	2	4%	3	7%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	53	100%	46	100%

Spørgsmål 4.4: I hvilken grad oplever du bymidten/hovedgaden som et godt sted at mødes med venner, familie og bekendte?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	4	8%	5	11%
I nogen grad	9	17%	11	24%
I ringe grad	26	49%	18	39%
Slet ikke	13	25%	11	24%
Ved ikke	1	2%	1	2%
I alt	53	100%	46	100%

Spørgsmål 4.5: I hvilken grad er der gode netværk mellem borgerne i Langå?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	18	34%	20	43%
I nogen grad	19	36%	17	37%
I ringe grad	11	21%	4	9%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	5	9%	5	11%
I alt	53	100%	46	100%

Spørgsmål 4.6: Vil du vurdere Langå som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	34	64%	35	76%
I nogen grad	16	30%	10	22%
I ringe grad	2	4%	1	2%
Slet ikke	1	2%	0	0%
Ved ikke	0	0%	0	0%
I alt	53	100%	46	100%

Spørgsmål 5: Er bymidten et sted, du viser frem for gæster?

Spørgsmål 5: Er bymidten et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	15	28%	19	41%
Nej	28	53%	24	52%
Ved ikke	10	19%	3	7%
I alt	53	100%	46	100%

Spørgsmål 7: Hvad er det bedste ved Langå?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 8: Hvad er det dårligste ved Langå?
Åbent svarfelt
Spørgsmål 9: Hvilket køn er du?

Køn				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Mand	18	35%	17	37%
Kvinde	34	65%	29	63%
Ønsker ikke at oplyse	0	0%	0	0%
I alt	52	100%	46	100%

Spørgsmål 10: Hvor gammel er du?

Alder				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Under 20 år	2	4%	1	2%
Mellem 20-39 år	17	33%	13	28%
Mellem 40-60 år	25	48%	17	37%
Over 60 år	8	15%	15	33%
I alt	52	100%	46	100%

Erhvervsliv/interessent undersøgelse

Spørgsmål 1: I hvor høj grad er du enig i følgende udsagn?

Spørgsmål 1.1: Bymidten/hovedgaden er et attraktivt sted at drive forretning				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	6	22%	2	6%
I nogen grad	19	70%	21	68%
I ringe grad	2	7%	5	16%
Slet ikke	0	0%	1	3%
Ved ikke	0	0%	2	6%
I alt	27	100%	31	100%

Spørgsmål 1.2: Der er tilstrækkeligt med kunder i byen og i oplandet for at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	6	22%	4	13%
I nogen grad	19	70%	18	58%
I ringe grad	2	7%	4	13%
Slet ikke	0	0%	1	3%
Ved ikke	0	0%	4	13%
I alt	27	100%	31	100%

Spørgsmål 1.3: Der er en god tilgængelighed til området i forhold til at kunne drive forretning i bymidten/hovedgaden				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	18	67%	10	32%
I nogen grad	9	33%	19	61%
I ringe grad	0	0%	1	3%
Slet ikke	0	0%	0	0%
Ved ikke	0	0%	1	3%
I alt	27	100%	31	100%

Spørgsmål 1.4: Bymidten/hovedgaden er et sted, hvor borgerne mødes med venner, familie og bekendte				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	5	19%	4	13%
I nogen grad	9	33%	12	39%
I ringe grad	11	41%	10	32%
Slet ikke	0	0%	1	3%
Ved ikke	2	7%	4	13%
I alt	27	100%	31	100%

Spørgsmål 1.5: Byen har generelt et godt kultur- og foreningsliv				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	17	63%	17	55%
I nogen grad	9	33%	12	39%
I ringe grad	0	0%	0	0%
Slet ikke	0	0%	2	6%
Ved ikke	1	4%	0	0%
I alt	27	100%	31	100%

Spørgsmål 1.6: Der er mange gode netværk mellem borgerne i byen				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	15	56%	11	35%
I nogen grad	8	30%	14	45%
I ringe grad	1	4%	1	3%
Slet ikke	0	0%	5	16%
Ved ikke	3	11%	0	0%
I alt	27	100%	31	100%

Spørgsmål 1.7: Vil du vurdere byen som et attraktivt sted at bo og leve?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
I høj grad	16	59%	18	58%
I nogen grad	11	41%	10	32%
I ringe grad	0	0%	0	0%
Slet ikke	0	0%	1	3%
Ved ikke	0	0%	2	6%
I alt	27	100%	31	100%

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?

Spørgsmål 2: Er bymidten/hovedgaden et sted, du gerne viser frem for gæster?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	13	48%	17	55%
Nej	10	37%	9	29%
Ved ikke	4	15%	5	16%
I alt	27	100%	31	100%

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Langå har opnået støtte…

Spørgsmål 6: Har du kendskab til, at Langå har opnået støtte til områdefornyelse fra Ministeriet for Udlændinge, Integration og Bolig bl.a. med fokus på bymidten?				
	Antal (2016)	Pct. (2016)	Antal (2018)	Pct. (2018)
Ja	24	92%	25	81%
Nej	2	8%	6	19%
I alt	26	100%	31	100%

11. Bilag 3: Forandringsteorier

Haslev

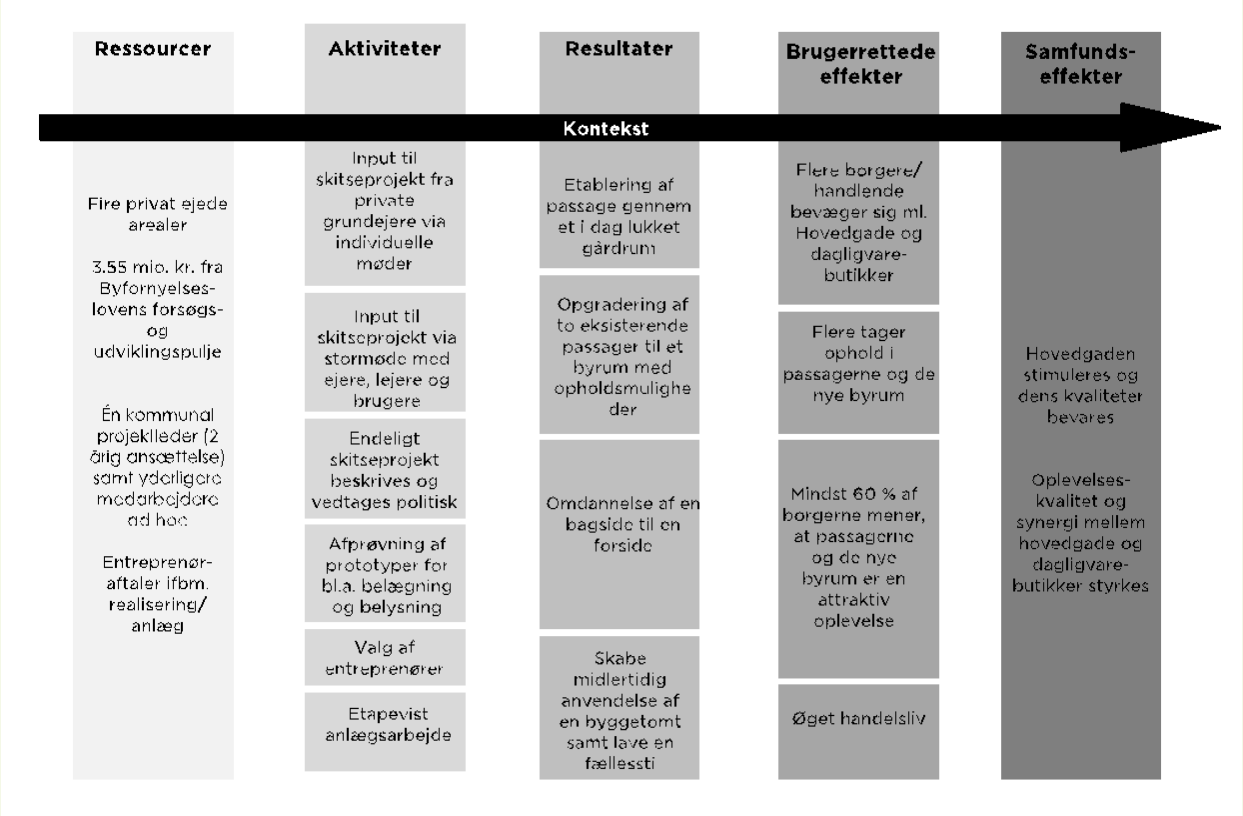

Vordingborg

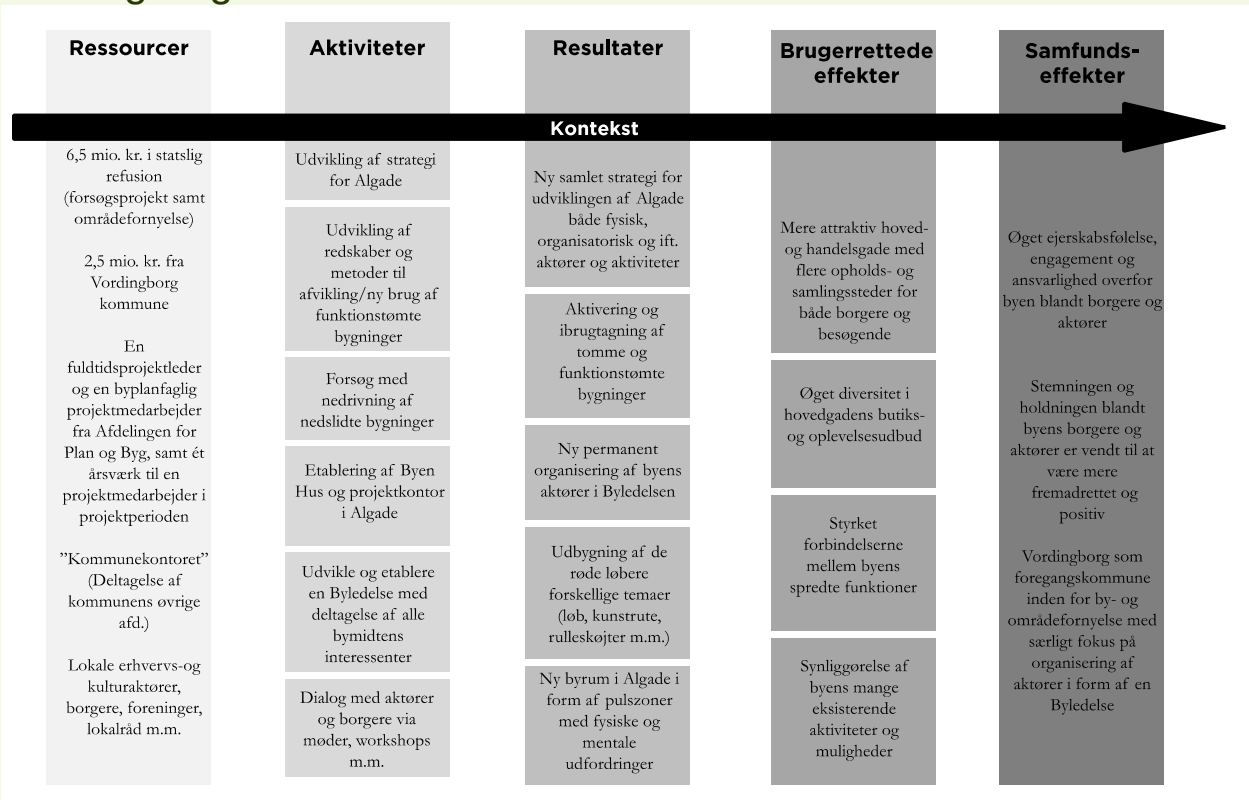

Mørke

Ressourcer	Aktiviteter	Resultater	Brugerrettede effekter	Samfunds-effekter
Kontekst				
2,95 mio. kr. fra Byfornyelses-lovens forsøgs- og udviklingspulje. Én kommunal projektleder, styregruppe (projektleder og Mørke Distriktsråd), projektgruppe (projektleder og tre rådgivere), lokale samarbejds-partnere og genbyggruppen. Frivillighed og lokalt engagement	Analyse og kortlægning af hovedgadens interessenter, ejere og bygninger. Dialog og møder med bygningsejere, frivillige og interessegrupper. Workshop og seminar mhp. information om GENBYG projektet, demonstration af værdien og skabe engagement. Forsøg med folkeaktier Genanvendelses-tiltag, herunder nedrivning, sortering, etablering af genbrugsplads.	Forankring af forsøgsprojektet i områdefornyelsesprojektet, bl.a. gennem samarbejde med andre arbejdsgrupper i områdefornyelsesprojektet, særligt byens hus gruppen og hovedgadegruppen, investorer, frivillige, og bygningsejere. Aftale om GENBYG bygning(er), herunder forhandlinger og evt. køb af ejendom. Idéskitse for GENBYG projektet Konkret organisation for GENBYG projektet. Konkret lokal model for en samarbejds- og samfinansierings-organisation. Konkret lokal model for genanvendelse af byggemateriale fra nedrivninger ved systematisk sortering og etablering af plads til GENBYG materialer.	Forskønnet GENBYG bygning(er) i hovedgaden, som vil fungere som mødested for byens borgere: et væksthus/ byens hus. Mere stolthed i byen, hvor GENBYG bygningen er et af byens nye vartegn. Forskønnelse af hovedgaden og mere aktivitet.	Bidrag med viden til kommuner og andre interesserede om mulighederne for at indtænke GENBYG i by- og områdefornyelses-projekter. Model for en samskande organisation i by- og områdefornyelses-projekter. Model for samfinansiering i by- og område-fornyelsesprojekter. Model for genanvendelse i by- og område-fornyelses-projekter.

Langå

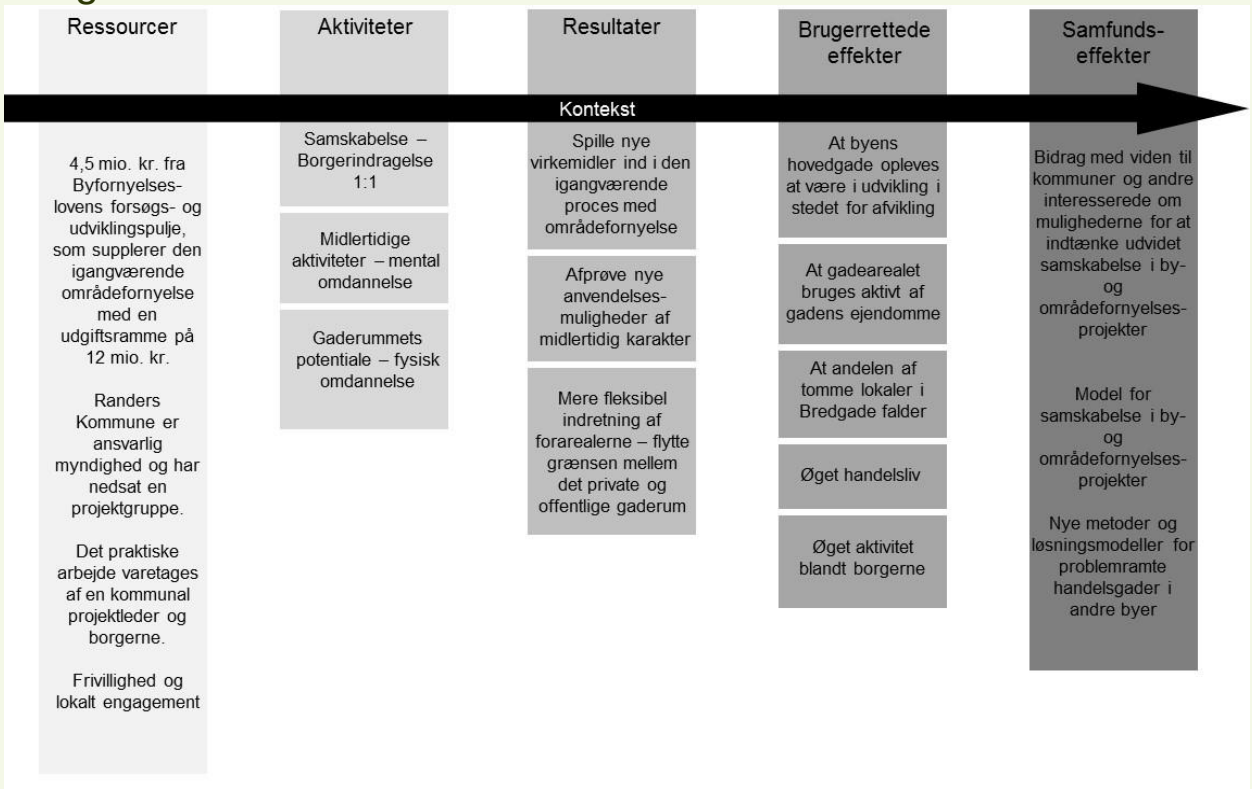
Ressourcer
Aktiviteter
Resultater
Brugerrettede effekter
Samfunds-effekter
Kontekst
4,5 mio. kr. fra Byfornyelses-lovens forsøgs- og udviklingspulje, som supplerer den igangværende områdefornyelse med en udgiftsramme på 12 mio. kr.
Randers Kommune er ansvarlig myndighed og har nedsat en projektgruppe.
Det praktiske arbejde varetages af en kommunal projektleder og borgerne.
Frivillighed og lokalt engagement
Samskabelse – Borgerindragelse 1:1
Midlertidige aktiviteter – mental omdannelse
Gaderummets potentiale – fysisk omdannelse
Spille nye virkemidler ind i den igangværende proces med områdefornyelse
Afprøve nye anvendelses-muligheder af midlertidig karakter
Mere fleksibel indretning af forarealerne – flytte grænsen mellem det private og offentlige gaderum
At byens hovedgade opleves at være i udvikling i stedet for afvikling
At gadearealet bruges aktivt af gadens ejendomme
At andelen af tomme lokaler i Bredgade falder
Øget handelsliv
Øget aktivitet blandt borgerne
Bidrag med viden til kommuner og andre interesserede om mulighederne for at indtænke udvidet samskabelse i by- og områdefornyelses-projekter
Model for samskabelse i by- og områdefornyelses-projekter
Nye metoder og løsningsmodeller for problemramte handelsgader i andre byer

Rudkøbing

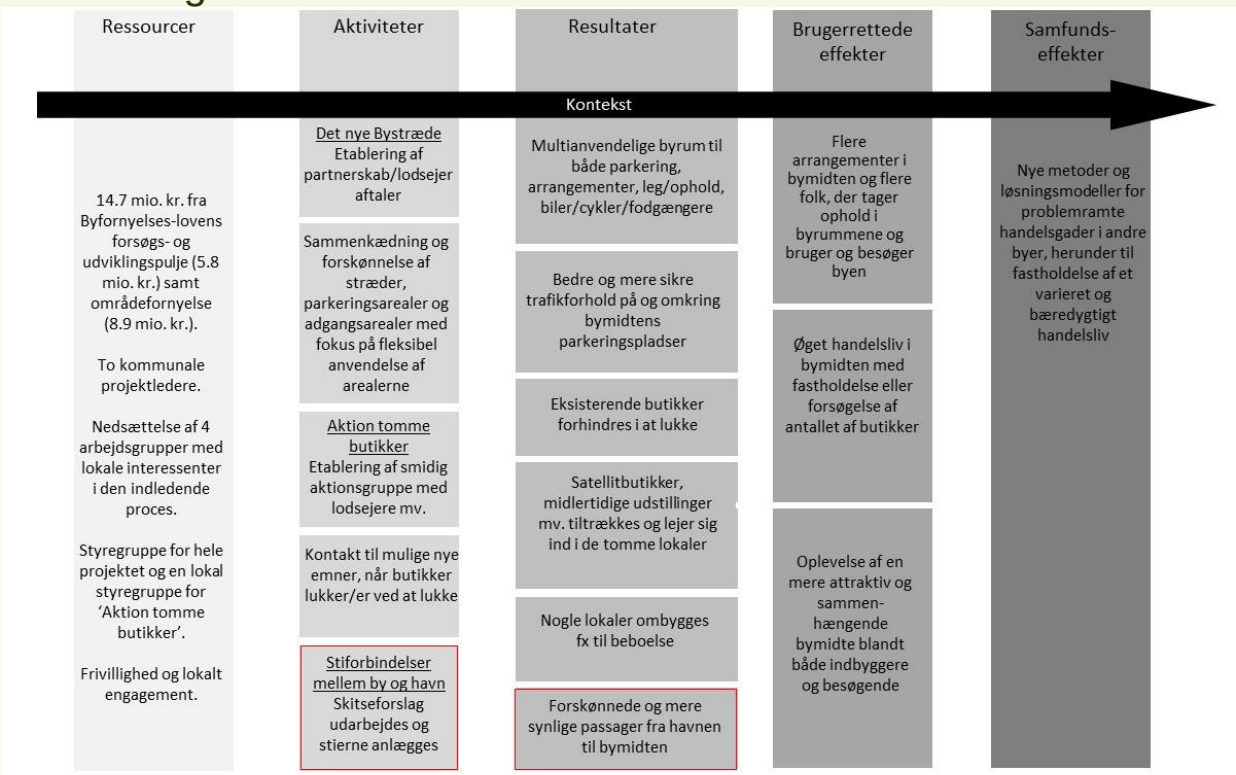

Kontekstfaktorer: Sammenhæng mellem de tre delprojekter og evt. andre indsatser; generel opbakning til projektet blandt borgere, frivillige, lodsejere, foreninger, lokalpolitikere og erhvervsliv; organisering af projektet; samarbejdet internt i arbejdsgrupperne.

[Bagside uden sidenummer. Indsæt evt.

illustration (png-format) eller billede (jpg) her.]